

BUSKERUD
FYLKESKOMMUNE

Fagrappport for arkeologiske kulturminner og kulturmiljøer

Øvre Eiker kommune

Buskerud fylkeskommune
Utviklingsavdelingen
oktober 2015

Innhold

SAMMENDRAG.....	5
1. INNLEDNING	7
1.1 Bakgrunn og formål	7
1.2 Automatisk fredete kulturminner – lovverk og definisjoner	8
1.3 Metode og gjennomføring av kontrollregistrering.....	9
1.4 Datagrunnlaget	11
1.5 Om vurdering av kulturmiljøers verneverdi	13
2. DEN ARKEOLOGISKE KULTURMINNEBESTANDEN I ØVRE EIKER	15
2.1 Undersøkelsesområdet.....	15
2.2 Dagens kulturminnebestand – en introduksjon	17
2.3 Øvre Eikers kulturminner fra forhistorisk tid og middelalder (før 1537)	19
2.4 Et riss av Øvre Eikers eldre historie	23
<i>Steinalder</i>	23
<i>Bronsealder</i>	29
<i>Jernalder</i>	32
<i>Middelalder</i>	36
<i>Bygdeborgene i Øvre Eiker</i>	37
2.5 Dagens kulturminnebestand – vernestatus, tilstand og kartfesting	41
<i>Avklaring av vernestatus</i>	41
<i>Vurdering av tilstand</i>	42
<i>Innmåling og kartfesting</i>	45
3. GENERELLE FUNNPROGNOSER FOR ØVRE EIKER.....	47
4. KULTURMINNEKARTLEGGING PÅ RØKEBERG OG OMEGN.....	49
4.1 Metode og gjennomføring.....	50
4.2 Resultater.....	51
5. VERNEVERDIGE ARKEOLOGISKE KULTURMILJØER I ØVRE EIKER KOMMUNE.....	53
Kulturmiljø 1: Junger-borgene	57
Kulturmiljø 2: Fiskum kirkested	64
Kulturmiljø 3: Myreslottet	69
Kulturmiljø 4: Haug kirkested	75
Kulturmiljø 5: Røkeberg	82

Kulturmiljø 6: Sem og Berg	88
Kulturmiljø 7: Slottet i Bingen	95
Kulturmiljø 8: Gunhildrud	101
Kulturmiljø 9: Bollerud	106
Kulturmiljø 10: Hoensmarka	111
Kulturmiljø 11: Burud	117
Kulturmiljø 12: Lunde Søndre	123
Kulturmiljø 13: Dramdal og Ullandåsen	129
Kulturmiljø 14: Besseberg-Såsen	136

Sammendrag

Fagrapporten for arkeologiske kulturminner skal benyttes som et kunnskapsgrunnlag for kommunedelplan for kulturminner i Øvre Eiker kommune. Hovedformålet med rapporten har vært å lage en helhetlig oversikt over kjente automatisk fredete, arkeologiske kulturminner i Øvre Eiker, og synliggjøre verdifulle forhistoriske kulturmiljøer i kommunen.

Et kulturmiljø er et område der kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng. Totalt er det definert 14 forhistoriske kulturmiljøer, som vi anser som så verdifulle at de bør gis et formelt vern (Tabell 1). Disse er avgrenset, beskrevet og verdivurdert i denne rapporten.

Tabell 1: Verneverdige kulturmiljøer i Øvre Eiker kommune

Nr.	Kulturmiljø	Verdi	Beskrivelse
1	Jungerborgene	Svært høy	Bygdeborg
2	Fiskum kirkested	Svært høy	Kirkested
3	Myreslottet	Svært høy	Bygdeborg
4	Haug kirkested	Svært høy	Kirkested
5	Røkeberg	Svært høy	Gravminner
6	Sem og Berg	Svært høy	Sentrale gårder med bosettingsspor og gravminner
7	Slottet i Bingen	Svært høy	Bygdeborg
8	Gunhildrud	Svært høy	Bygdeborg
9	Bollerud	Høy	Gravminner
10	Hoensmarka	Høy	Gravminner
11	Burud	Høy	Gravminner
12	Lunde søndre	Høy	Gravminner
13	Dramdal og Ullandåsen	Høy	Gravminner og bygdeborg
14	Besseberg-Såsen	Høy	Gravminner

Gjennom kulturminneloven er alle arkeologiske kulturminner eldre enn 1537 automatisk fredet. Disse har en sikringssone på 5 m rundt kulturminnet. De 14 utvalgte kulturmiljøene er presentert i rapporten, og består av automatisk fredete kulturminner, i tillegg til et område utover kulturminnenes sikringssone. Det bør legges en hensynssone med formål bevaring over disse i kommuneplanens arealdel. Ved regulering til hensynssone bevares både den viktige sammenhengen innbyrdes mellom kulturminnene, og relasjonen mellom kulturminnene og det omkringliggende landskapet. Dette er svært viktig for å sikre kulturminnenes opplevelseseformidlings- og kildeverdi. Regulering til hensynssone bevaring er ikke en fredning eller en utvidelse av fredet område. Dette er en avgrensing av et område der særskilte hensyn skal tas, slik at de store sammenhengene blir ivaretatt på en best mulig måte.

I løpet av prosjektet har alle kjente automatisk fredete kulturminner i Øvre Eiker blitt kontrollregistrert, og deres tilstand, vernestatus og kartfesting i Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden er oppdatert.

Kontrollregistreringen viste at 99 av 166 kontrollerte lokaliteter var intakte, 11 ikke gjenfunnet, mens 56 lokaliteter (omkring 34 %) var skadet eller fjernet. Det er imidlertid viktig å presisere at 18 av de fjernete lokalitetene er frigitt på bakgrunn av dispensasjon fra kulturminneloven, de fleste gjennom en arkeologisk utgraving.

Innmålingen av kulturminnene viste at 42 % av lokalitetene var kartfestet feil. For 36 % var kartfestingen over 5 meter feil, det vil si utenfor sikringssonen for automatisk fredete kulturminner. Dette understreker nødvendigheten av de nye innmålingene.

Ved oppstart av prosjektet var det registrert 230 arkeologiske lokaliteter og 316 enkeltkulturminner¹ i Askeladden. Etter kontrollregistreringen har den kjente kulturminnebestanden økt til 361 lokaliteter og 776 enkeltkulturminner². Dette skyldes flere faktorer, blant annet upresise tidligere registreringer (se kapittel 1.4). Under kontrollregistreringen har det blitt målt inn flere enkeltminner på allerede eksisterende lokaliteter, i tillegg har det i forbindelse med kontrollen blitt oppdaget nye lokaliteter ute i felt. Det har også blitt lagt inn nye lokaliteter basert på informasjon funnet i gjennomgangen av fylkeskommunens topografiske arkiv. I tillegg har det blitt lagt inn lokaliteter utenom dette prosjektet. Dette er lokaliteter funnet under arkeologiske registreringer knyttet til undersøkelsen i §9 i kulturminneloven, og innmeldte/innleverte funn fra publikum.

¹ I kulturminneforvaltningen brukes begrepet «**lokalitet**» som et definert, avgrenset område som omfatter ett eller flere automatisk fredete kulturminner. De enkeltstående kulturminnene innenfor lokaliteten kalles «**enkeltninner**».

² Tallene gjelder pr. 20.08.2015 og inkluderer ikke nyregistrering utført høsten 2015. Kulturminnebestanden har i rapportperioden økt ytterligere.

1. Innledning

1.1 Bakgrunn og formål

Rapporten er skrevet på oppdrag fra Buskerud fylkeskommune og Øvre Eiker kommune. Den utgjør fagrapport i arkeologi for kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Øvre Eiker kommune. Rapporten er laget for å få et bedre kunnskapsgrunnlag om kommunens arkeologiske kulturminner og særlig verdifulle kulturmiljøer, til bruk i arbeidet med kommuneplanen.

Målsetningene for arbeidet er:

- Å synliggjøre kommunens kulturminner og kulturmiljøer gjennom registrering og kartlegging, og formidle dette til lokalbefolkning og politikere i form av fagrapporter
- Å utarbeide en plan som skal bli et arbeidsverktøy som gir økt forutsigbarhet i langsiktig arealplanlegging i kommunen.

I praksis har arbeidet gått ut på å:

- Kontrollregistrere alle kjente arkeologiske automatisk fredete kulturminner i hht Norsk Standard NS 9450:2012, og oppdatere Riksantikvarens database for kulturminner, Askeladden.
- Å gjennomgå opplysninger fra fylkeskommunens gårdsarkiv, og på bakgrunn av dette ajourføre kulturminnedatabasen Askeladden.
- Verdivurdere arkeologiske kulturmiljøer for å kartfeste de viktigste arkeologiske kulturmiljøene i kommunen.
- Utarbeide en kortfattet og generell faglig vurdering av potensial for funn av automatisk fredete kulturminner i kommunen.
- Gjennomføre en grovmasket kulturminnekartlegging³ av et avgrenset område utvalgt av kommunen, der kjennskapet til kulturminner er dårligere enn ønsket og det er sannsynlighet for fremtidig utvikling.

Rapporten er utarbeidet av arkeolog Anja S. Melvær. Feltarbeidet og registreringen av nåtidsdata om kommunens kulturminner som rapporten er basert på, er i hovedsak utført av arkeolog Julian P. Martinsen. Arkeologene Sølvi Fossøy og Terje Enerstvedt har gått igjennom fylkeskommunens gårdsarkiv. Beskrivelse, vurdering og avgrensing av kulturmiljøene presentert i kapittel 5 er gjort av Anja S. Melvær, i samarbeid med saksbehandlere i arkeologi; Bernt-Egil Tafjord og Inger Karlberg. Utvalget av kulturmiljøer er i hovedsak basert på forslag fra Bernt-Egil Tafjord og arkeolog ansvarlig for feltarbeidet; Julian P. Martinsen.

³ Dette er ikke en registrering som oppfyller Kulturminnelovens §9 krav om undersøkelsesplikt.

1.2 Automatisk fredete kulturminner – lovverk og definisjoner

Et arkeologisk kulturminne er:⁴

«Fysiske spor og levninger etter tidligere tiders liv og virksomhet, der utgravning og dokumentasjon utgjør hovedkildene til vår kunnskap om og opplevelse av fortidens samfunn.»

Lov om kulturminner (Kml) er det viktigste verktøyet for sikring av arkeologiske, forhistoriske kulturminner. Formålet med loven er beskrevet slik:

«Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet (Kml, § 1).»

Kulturminner defineres i loven som:

«alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. (Kml, §2)»

Kulturmiljøer er:

«områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng (ibid.).»

Lovens bestemmelser gir grunnlag for et skille i kulturminneforvaltningen mellom *automatisk fredete, arkeologiske kulturminner* (kulturminner fra tiden før 1537⁵), og ikke-fredete arkeologiske kulturminner (datert etter 1537). Sistnevnte kalles gjerne etterreformatoriske kulturminner. Denne rapporten tar for seg arkeologiske kulturminner, som er automatisk fredet etter kulturminneloven. Automatisk fredete, arkeologiske kulturminner omfatter både synlige kulturspor og kulturspor som i dag ikke er synlige på markoverflaten.

I henhold til Kml § 3 er det forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner. Automatisk fredete kulturminner kan i noen tilfeller frigis ved dispensasjon fra Kml. Riksantikvaren er dispensasjonsmyndighet. Det kan bli satt vilkår ved dispensasjonen – det vil si krav om arkeologisk undersøkelse.

⁴ <http://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Ordforklaringer-og-ordlister/Ordforklaringer-bokmaal> (20.11.2015)

⁵ I Kulturminneloven er også stående bygninger oppført før 1650, og samiske kulturminner eldre enn 100 år (§ 4) automatisk fredet. I tillegg har skipsfunn eldre enn 100 år et lovmessig vern etter Kml § 14.

1.3 Metode og gjennomføring av kontrollregistrering

Kontrollregistreringen av kulturminner ble gjennomført ved befaring av kulturminnene i felt. Feltarbeidet ble utført av Julian P. Martinsen i 2014. Lokalteter som var gjenstående etter sommeren 2014 ble oppsøkt av Anja S. Melvær.

Lokaliteter og enkeltminner ble innmålt, og samtidig ble det gjort vurderinger av tilstand og verneverdi på stedet. Kriterier for tilstand og verneverdi er behandlet i henholdsvis kapittel 2.5 og 1.5. I felt ble det tatt bilder med et Nikon Coolpix kompakkamera og et Sony α 3000 speilreflekskamera.

Til innmålingene ble det brukt feltdatasamler (GetAc) og en C-POS. En C-POS er en avansert GPS med en teoretisk nøyaktighet på 1 cm på innmålingene. Innmålingene kan imidlertid i praksis ha avvik på et par meter, særlig i områder med tett vegetasjon og nede i bratte dalfører. Da det store flertallet av kulturminnene ligger i skogsterreng har nøyaktighet vært et vanlig problem. Dette er særlig iøynefallende ved innmåling av små enkeltminner som for eksempel rydningsrøyser. I tilfeller hvor de innmålte flatene ikke svarte til kulturminnets faktiske form, ble det under etterarbeidet opprettet nye flater/polygoner med utgangspunkt i de nye punktene som ble målt inn i felt. Der måleforholdene var spesielt vanskelige ble enkeltminnene innmålt i felt ved å stå sentralt i kulturminnet, og kartfeste omkretsen ved direkte inntasting på dataskjermen. Innmålingsnøyaktigheten for geometrien i Askeladden er skjønsmessig angitt, basert på forholdene i felt.

Figur 1: Innmåling av kulturminner ble gjort med en nøyaktig GPS (CPOS). Her måles en av murene på den ene av tvillingborgene ved Junger (ID 19372).

I etterkant av hver kontrollregistrering ble lokalitetene og tilhørende enkeltminner oppdatert i Askeladden. Dette innebar oppdatering av geometri, tilstand, og eventuell endring av beskrivelse/annen informasjon dersom kontrollregistreringen hadde vist dette. Til utarbeidelse av kart i rapporten ble det brukt ArcMap versjon 10.1.

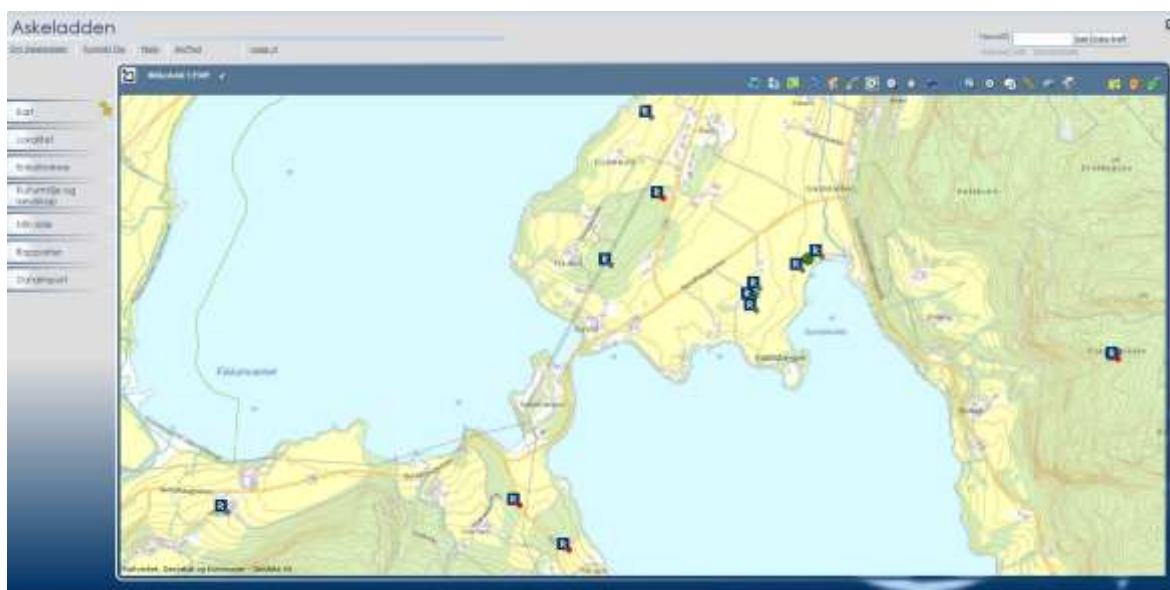
Etter gjennomgang av gårdsarkivet på fylkeskommunen ble nye løsfunn og lokaliteter (for begrepsavklaring, se kapittel 2) lagt inn i Askeladden. Arbeidet ble gjort av Sølvi Helene Fossøy og Terje Enerstvedt i 2013, og det resterende av Anja S. Melvær i 2015.

Flere lokaliteter lå også i kulturminnedatabasen Askeladden med for få enkeltminner. I tillegg manglet også enkelte lokaliteter kartfesting av ett eller flere enkeltminner. Dette ble oppdatert etter innmålingene i felt. I forbindelse med kontrollregistreringen ble det også registrert nye kulturminner, de fleste i nær tilknytning til allerede kjente kulturminner.

Søk etter kulturminner under markoverflaten, i form av manuell prøvestikking etter steinalderlokaliteter eller maskinell sjakting i dyrket mark, er ikke foretatt. Kontrollregistreringene oppfyller derfor ikke Kulturminnelovens § 9 om undersøkelsesplikt.

1.4 Datagrunnlaget

Dataene i kulturminnedatabasen Askeladden dannet grunnlaget for gjennomgang og kontroll av kulturminner. Askeladden er Riksantikvarens nasjonale database for kulturminner, som inneholder data om kulturminner og kulturmiljøer som er fredet etter kulturminneloven⁶. Enkelte ikke-fredete kulturminner er også registrert her. Askeladden er et arbeidsverktøy for kulturminneforvaltningen, men en publikumsversjon er offentlig tilgjengelig i form av nettstedet Kulturminnesøk⁷.

Figur 2: Skjermdump av kulturminnedatabasen Askeladden. Kulturminnene vises som rune-R på kartet.

Da prosjektet startet opp lå det allerede en stor mengde kulturminner i Askeladden.

Opplysningene om arkeologiske kulturminner i basen er hovedsakelig basert på:

- 1) ØK-registreringer
- 2) Arkeologiske registreringer etter §9 i kulturminneloven.
- 3) Opplysninger og innmeldte funn fra publikum gjennom 200 år.

ØK-registreringer er registreringer utført for Økonomisk Kartverk i perioden 1964-1991 (Guribye og Holme 2005: 58-61) hvor formålet var en kartlegging av økonomiske ressurser. I Øvre Eiker kommune ble det gjort slike registreringer i 1965. Under denne kartleggingen ble mange arkeologiske kulturminner i kommunen registrert og kartfestet for første gang. ØK-registreringene var imidlertid ikke fullstendige, og for eksempel var det et fokus på kulturminner i gårdsnære områder fremfor utmarksområder.

Arkeologiske registreringer utløst av §9 i kulturminneloven har også gitt økt kunnskap om kulturminner i kommunen. I forbindelse med slike registreringer legges eventuelle nyoppdagete kulturminnelokaliteter inn i basen av arkeologene hos fylkeskommunen. I tillegg kommer et stort og viktig bidrag til dataene i Askeladden fra publikum, i form av meldinger om funn av faste kulturminner eller gjenstander.

⁶ <https://askeladden.ra.no/askeladden>

⁷ www.kulturminnesok.no

Under arbeidet med prosjektet ble også fylkeskommunens gårdsarkiv gjennomgått. Gårdsarkivet er et papirarkiv med opplysninger om arkeologiske funn, faste kulturminner, arkeologiske utgravninger og registreringer sortert på de ulike gårdene i kommunen. Opplysninger som ikke allerede lå i Askeladden, ble lagt inn. Gjennomgang av gårdsarkivet førte til innlegging av 71 nye kulturminnelokaliteter.

I dette prosjektet har det ved behov også blitt hentet informasjon om kulturminnene i Kulturhistorisk museums gjenstandsregister, som er delvis tilgjengelig på nett⁸, i tillegg til bygdebøker og annen lokalhistorisk litteratur. I denne rapporten refereres funn fra Kulturhistorisk museums gjenstandsregister med museumsnummeret, for eksempel «C 54321»⁹.

⁸ Gjenstandsbasen er tilgjengelig på <http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/index.php>

⁹ C-en foran nummeret står for Christiania. Universitetets Oldsaksamling (nå under Kulturhistorisk museum), ble opprettet i første halvdel av 1800-tallet, da Oslo fortsatt ble kalt Christiania. Kulturhistorisk museum er et av fem arkeologiske landsdelsmuseer og har 10 fylker på Øst- og Sørlandet som sitt museumsdistrikt.

1.5 Om vurdering av kulturmiljøers verneverdi

Under arbeidet med fagrapporten har et fokus på kulturmiljøer og deres verneverdi stått sentralt. Et kulturmiljøes verneverdi er en skjønnsmessig vurdering, som i stor grad avhenger av sammenhengen de ses i. Vurderingen er basert på en relativ sammenligning av kulturminner som er kjent på det tidspunktet vurderingen foretas, og vil derfor kunne endres over tid. Et felles verdisett er derfor viktig for å kunne gjøre verdivurderingene etterprøvbare og forståelige.

Et *hovedkriterium*, og det som kjennetegner et kulturmiljø er at det *er klare sammenhenger og helheter mellom kulturmiljøets ulike bestanddeler*. Dette kan være sammenheng kulturminnene seg imellom, men også mellom kulturminnene og landskapet de ligger i. De underliggende kriteriene som i tillegg har blitt brukt i vurderingen er vist i tabellen under (Tabell 2).

Tabell 2: Vernekriterier for kulturmiljøer

Kriterium	Beskrivelse (kulturmiljø)
Alder/Tidsdybde	Kulturmiljøets har stor tidsdybde, det vil si at kulturmiljøet: 1) inneholder kulturminner fra flere tidsperioder og representerer forskjellige former for ressursutnyttelse og/eller kulturuttrykk 2) Inneholder kulturminner som henger nøye sammen med historisk landskapsutvikling. 3) Inneholder kulturminner og kulturuttrykk som representerer en stor grad av kontinuitet gjennom historien
Historisk kildeverdi	Kulturmiljøet som kilde til kunnskap om fortiden
Autentisitet	Kulturmiljøets grad av opprinnelighet fra en definert periode.
Sjeldenhet	Kulturmiljøet er sjeldent, enten ved at det alltid har vært unikt, eller ved at det har vært vanlig og nå er blitt sjeldent.
Representativitet	Kulturmiljøet har et representativt utvalg av kulturminner, som er typiske for en tid, en type eller et mangfold.
Identitets-/symbolverdi	Kulturmiljøet som identitetsskapende element i omgivelsene for lokalbefolkningen, et sosialt sjikt, en etnisk eller religiøs gruppe etc. Kulturmiljøet som symbol på eller for et lokalmiljø, en betydningsfull hendelse etc.
Formidlingsverdi/lesbarhet	Kulturmiljøets evne til å illustrere fortiden spesielt tydelig.
Tilstandsgrad	Kulturmiljøets grad av bevaring.

Generelt skilles det gjerne mellom kulturminners kildeverdi, opplevelses- og bruksverdi. Som primærkilder utgjør kulturminnene en viktig kunnskapsbank. De kan også være en ressurs for opplevelser og identitetsbygging, og bidra til å skape tilhørighetsfølelse. Kulturminner med opplevelses- og formidlingsverdi kan dermed være en ressurs for sektorer som skole, friluftsliv, reiseliv og næringsliv.

Dette beskrives i Stortingsmelding nr.16 (2004-2005):

«Kulturminner og kulturmiljøer er *uerstattelige* kilder til kunnskap om den historiske utviklingen av omgivelsene og om menneskenes forhold til hverandre og til naturen. *De arkeologiske kulturminnene er ofte de eneste kildene til kunnskap om den eldste historien.* Kulturminner og kulturmiljøer supplerer også andre vitenskapelige kilder og fagfelt, som naturvitenskap, geografi og tekniske fag.» (kapittel 8.1, 1. avsnitt).

Kulturminneforvaltningen har de siste tiårene gått fra å fokusere på enkeltstående objekter, til i større grad å orientere seg mot helheten. Det legges i dag vekt på å bevare hele kulturmiljøer knyttet til vanlige personers liv og virke. Også kulturminner og kulturmiljøer knyttet til særlige hendelser, personer, tro og tradisjon kan få en høy verneverdi.

Riksantikvaren har også spesifisert hvordan verdisetting av kulturminnene kan forankres til en lokal, regional, nasjonal og internasjonal størrelsesorden. Alle fredete kulturminner er pr. definisjon av nasjonal verdi, mens et kulturminne av regional verdi kan være et kulturminne som har hatt betydning i et regionalt perspektiv. At et kulturminne har lokal verdi betyr ikke at det har lav verdi, men at det primært er av betydning for lokalhistorien.

Alle kulturminner fra før 1537 er automatisk fredet, og har nasjonal verdi på bakgrunn av sin høye alder og historiske kildeverdi. En vurdering av verdi vil likevel være viktig for fremtidig planarbeid. Denne rapporten trekker frem Øvre Eikers mest verdifulle, arkeologiske kulturmiljøer. Disse er ikke presentert tidligere, og denne informasjonen er viktig å ta med i diskusjonene om fremtidig arealbruk. Dessuten vil dette kunnskapsgrunnlaget være et utgangspunkt for å prioritere lokaliteter for videre skjøtsel og tilrettelegging.

2. Den arkeologiske kulturminnebestanden i Øvre Eiker

I dette kapitlet vil det bli gjort rede for dagens situasjon for kulturminnene i Øvre Eiker, slik forholdene er etter kontrollregistreringen i felt. Deretter vil endringer i situasjonen for kulturminnene før og etter prosjektets gjennomføring bli presentert.

Før presentasjonen er det nødvendig med en begrepsavklaring av sentrale begreper i kulturminneforvaltningen. Begrepene «lokalitet» og «enkeltninne» er essensielle for å forstå den videre gjennomgangen.

I kulturminneforvaltningen brukes begrepet «**lokalitet**» som et definert, avgrenset område som omfatter ett eller flere automatisk fredete kulturminner. De enkeltstående kulturminnene innenfor lokaliteten kalles «**enkeltninner**».

2.1 Undersøkellesområdet

Øvre Eiker kommune ligger i den sørlige delen av Buskerud, og grenser til kommunene Kongsberg og Flesberg i vest og sørvest, Sigdal og Modum i nord, Lier og Nedre Eiker i øst og Hof i Vestfold i sør. Kommunen ble opprettet i 1885, etter at daværende Eiker kommune ble delt i Nedre og Øvre Eiker. Kommunen omfatter deler av Drammensdalen med omkringliggende åser, Lurdalen, områdene rundt de nordlige deler av Eikeren, Fiskumvannet, Vestfosselva og deler av dalføret rundt Bingselva. Drammenselva renner gjennom kommunen i øst. Det høyeste punktet i kommunen er Myrehogget i nordvest, på 707 moh. Marine løsavsetninger fra istiden og kambrosilurske sedimenter har skapt grunnlag for et fruktbart jordsmonn i de lavereliggende områdene i kommunen.¹⁰

Opprinnelsen til navnet Eiker er ikke sikker, men arkeologen Oluf Rygh mente navnet kommer av tresorten eik. Kommunevåpenet med en eikekvist med tre blad og to nøtter henspiller på dette¹¹. Av kommunens totale areal er 74 % dekket av skog, elver og innsjøer dekker 8,5 %, mens dyrket mark utgjør 12 %. Kommunen er med dette den med tredje størst jordbruksareal i fylket. Den er også den tredje største når det gjelder skogsavvirking. By- og tettbebyggelse og industri dekker bare omkring 1 % av totalarealet¹².

¹⁰ Store norske leksikon på nett: www.snl.no (10.11.2015)

¹¹ Ibid.

¹² Informasjon fra www.statkart.no/kunnskap/Fakta-om-Norge/arealstatistikk/oversikt (04.08.2015)

Figur 3: Jordbrukslandskap rundt Vestfosselva.

Totalt bor det ca. 18039 personer i Øvre Eiker pr. 01.01.2015. Bosetningen i kommunen er sentrert til kommunesenteret Hokksund, og tettstedene Vestfossen, Ormåsen, Skotselv og Darbu¹³.

Det eldste kulturminnet i Øvre Eiker er den 10500 år gamle steinalderboplassen I Fiskum, som ble funnet i 2009. Kulturminnene i Øvre Eiker finnes spredt i hele kommunen, men konsentrerer seg rundt elvedalene og jordbrukslandskapet. I Øvre Eiker finner vi både utmarkskulturminner og kulturminner som i større grad er tilknyttet jordbrukslandskapet. Sammenligner man sammensetningen av typen kulturminner i Øvre Eiker med kommunene rundt, har Øvre Eiker mest til felles med Lier, Kongsberg og Nedre Eiker i Buskerud og Hof i Vestfold. Disse kommunene har også en stor andel gravminner, veganlegg, kullfremstillingsanlegg, dyrkningsspor, rydningsrøyser og spor etter fortidig bosetting. Kommunene Sigdal, Flesberg og Modum har en større andel utmarkskulturminner enn Øvre Eiker, og har mindre andel kulturminner relatert til jordbruksbosetningen.

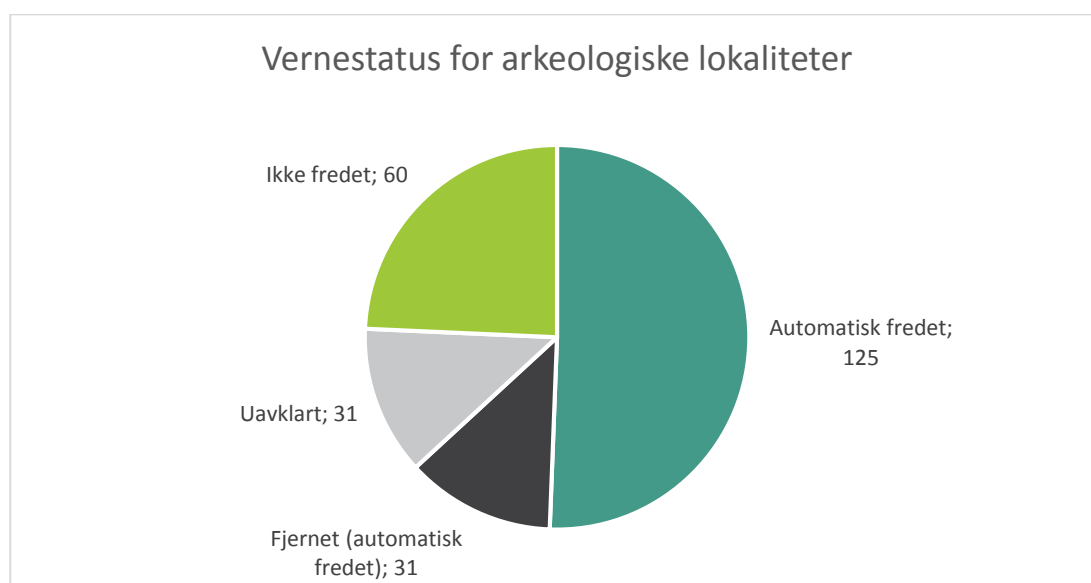
¹³ Store norske leksikon, 2015: www.snl.no

2.2 Dagens kulturminnebestand – en introduksjon

Innenfor Øvre Eikers kommunegrense var det ved prosjektets oppstart i 2013 registrert 225 arkeologiske kulturminnelokaliteter i Askeladden. Ved rapportens ferdigstillelse høsten 2015 er det registrert 361 arkeologiske kulturminnelokaliteter i basen.

114 av disse lokalitetene er funnsteder for løsfunn. Løsfunn er, i motsetning til faste kulturminner, funn av gjenstander der opplysninger om funnforhold og kontekst ofte er noe usikre. Funnene blir levert inn til og ivaretatt av de arkeologiske forvaltningsmuseene. I Askeladden har slike funn i all hovedsak fått uavklart vernestatus. En uavklart vernestatus i basen betyr at videre undersøkelser er nødvendige for en endelig avklaring av vernestatus. Fordi en slik avklaring for disse løsfunnene vil kreve grundigere undersøkelser enn visuell overflatebefaring, har funnstedene ikke blitt oppsøkt i felt.

Av de gjenstående 247 arkeologiske lokalitetene er 125 automatisk fredet etter kulturminneloven (dvs. eldre enn 1537). 31 lokaliteter er fjernet (automatisk fredet), enten ved utgraving eller ulovlig inngripen og 31 har uavklart status. 60 lokaliteter er registrert som ikke fredet. Disse er i hovedsak etterreformatoriske kullmiler, steingjerder, og veianlegg.

Figur 4: Diagrammet viser vernestatus for arkeologiske lokaliteter i Øvre Eiker, vist i antall lokaliteter (funnsteder er ikke vist). Totalt antall: 247.

En lokalitet kan bestå av ett eller flere enkeltstående kulturminner (enkeltminner), for eksempel vil et gravfelt kunne bestå av to eller flere gravhauger. Ved prosjektets oppstart var det totale antallet arkeologiske enkeltminner i Øvre Eiker 539. Ved rapportens ferdigstillelse har antallet steget til 773¹⁴. Det har altså blitt lagt inn 234 nye arkeologiske enkeltminner. Dette er både enkeltminner registrert i sammenheng med andre plansaker i 2014 og 2015 og enkeltminner lagt inn i forbindelse med dette prosjektet. Årsaken til at enkeltminnebestanden tilsynelatende har økt er blant annet at registreringsarbeider frem til 2000-tallet ofte prioriterte å kartfeste lokaliteter, ikke enkeltminner.

¹⁴ Tallet inkluderer kategoriene «arkeologisk minne», «bergkunst», «ruin» og «kulturminne under vann» i askeladden.

Det er viktig å poengtere at selv om et kulturminne ikke er registrert i Askeladden/Kulturminnesøk betyr ikke det at kulturminnet ikke er fredet. Det kan eksistere kjente kulturminner som foreløpig ikke er lagt inn i databasene, eller kulturminner som hittil er ukjente for kulturminnemyndighetene. Det er på landsbasis anslått at bare omkring 10% av kulturminnene som finnes er kjent i dag¹⁵. Da er det viktig å være klar over at *alle* faste kulturminner eldre enn 1537 er automatisk fredet, noe som gir dem en automatisk beskyttelse som en nasjonal verdi selv om de ennå ikke er kjent.

Arkeologiske registreringer foregår kun i områder der regulering pågår. Det er derfor store areal i alle kommuner som aldri har blitt arkeologisk undersøkt. Gjennom årenes løp er det utført systematiske kulturminnekartlegginger på kun omkring 1,74 % av Øvre Eiker kommunes totale areal¹⁶. Dette indikerer at vi i realiteten trolig kjenner til et fåtall av faktiske kulturminner i kommunen. Fremtidige registreringer vil derfor med høy sannsynlighet kunne avdekke nye kulturminner, og dermed tilføye viktig informasjon til Øvre Eikers historie.

¹⁵ Veileder Kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Plan og bygningsloven. 2010:95

¹⁶ Tallet er basert på totalt areal for alle behandlede reguleringsplaner i Buskerud fylkeskommunes interne plandatabase.

2.3 Øvre Eikers kulturminner fra forhistorisk tid og middelalder (før 1537)

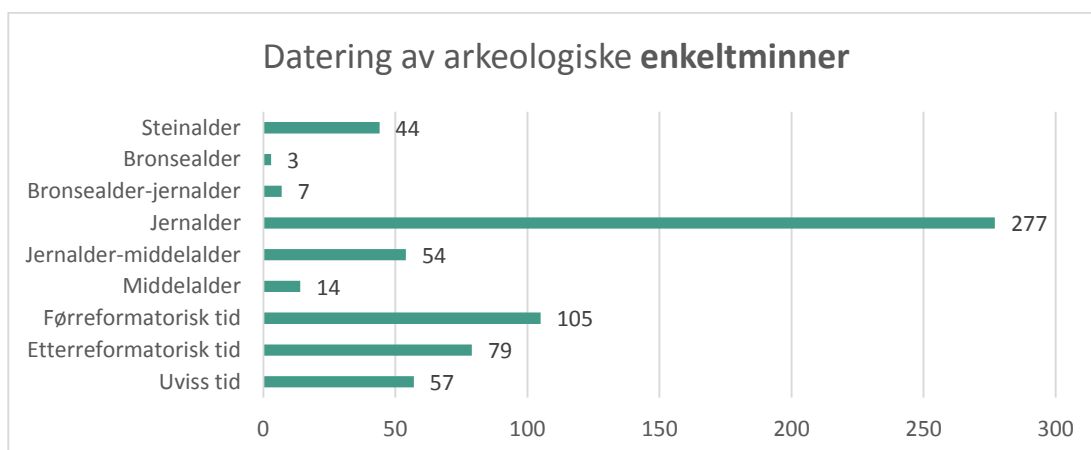
De kjente arkeologiske kulturminnene i Øvre Eiker stammer fra alle perioder av forhistorien. En oversikt over disse periodene finnes i tabellen under (Tabell 3).

Tabell 3: Arkeologiske perioder og underperioder; benevnelser og tidsspenn.

Hovedperiode	Underperioder	Fagterm	Tidsspenn
Steinalder	Eldre steinalder (Mesolitikum)	Tidligmesolitikum (TM)	ca. 9500-6300 f. Kr.
		Mellommesolitikum (MM)	ca. 6300-5000 f. Kr.
		Senmesolitikum (SM)	ca. 5000-4000 f. Kr.
	Yngre steinalder (Neolitikum)	Tidligneolitikum (TN)	ca. 4000-2800 f. Kr.
		Mellomneolitikum (MN)	ca. 2800-2400 f. Kr.
		Senneolitikum (SN)	ca. 2400-1800 f. Kr.
Bronsealder	Eldre bronsealder	Eldre bronsealder (EBA)	ca. 1800-1000 f. Kr.
	Yngre bronsealder	Yngre bronsealder (YBA)	ca. 1000-500 f. Kr.
Jernalder	Eldre jernalder	Førromersk jernalder (FRJA)	ca. 500 f. Kr.-0
		Romertid (RT)	ca. 0-400 e. Kr.
		Folkevandringstid (FVT)	ca. 400-550 e. Kr.
	Yngre jernalder	Merovingertid (MVT)	ca. 550-800 e. Kr.
		Vikingtid (VT)	ca. 800-1030 e. Kr.
Middelalder	Middelalder	Tidlig middelalder (TMA)	ca. 1030-1240 e. Kr.
		Høymiddelalder (HMA)	ca. 1240-1350 e. Kr.
		Senmiddelalder (SMA)	Ca. 1350-1537 e. Kr.

Kulturminnenes fordeling i de ulike tidsperiodene fremgår av figuren under.¹⁷ Det store flertallet av kulturminner i Øvre Eiker er datert til jernalder eller middelalder (345 stk). 57 enkeltminner er ikke aldersbestemt, og for 184 er alder ikke nærmere angitt enn til før- og etterreformatorisk tid.

¹⁷ På grunn av eksportbegrensninger i kulturminnedatabasen Askeladden viser figuren bare dateringene for kartfestete enkeltminner i kommunen. Dette er totalt 640 stk.

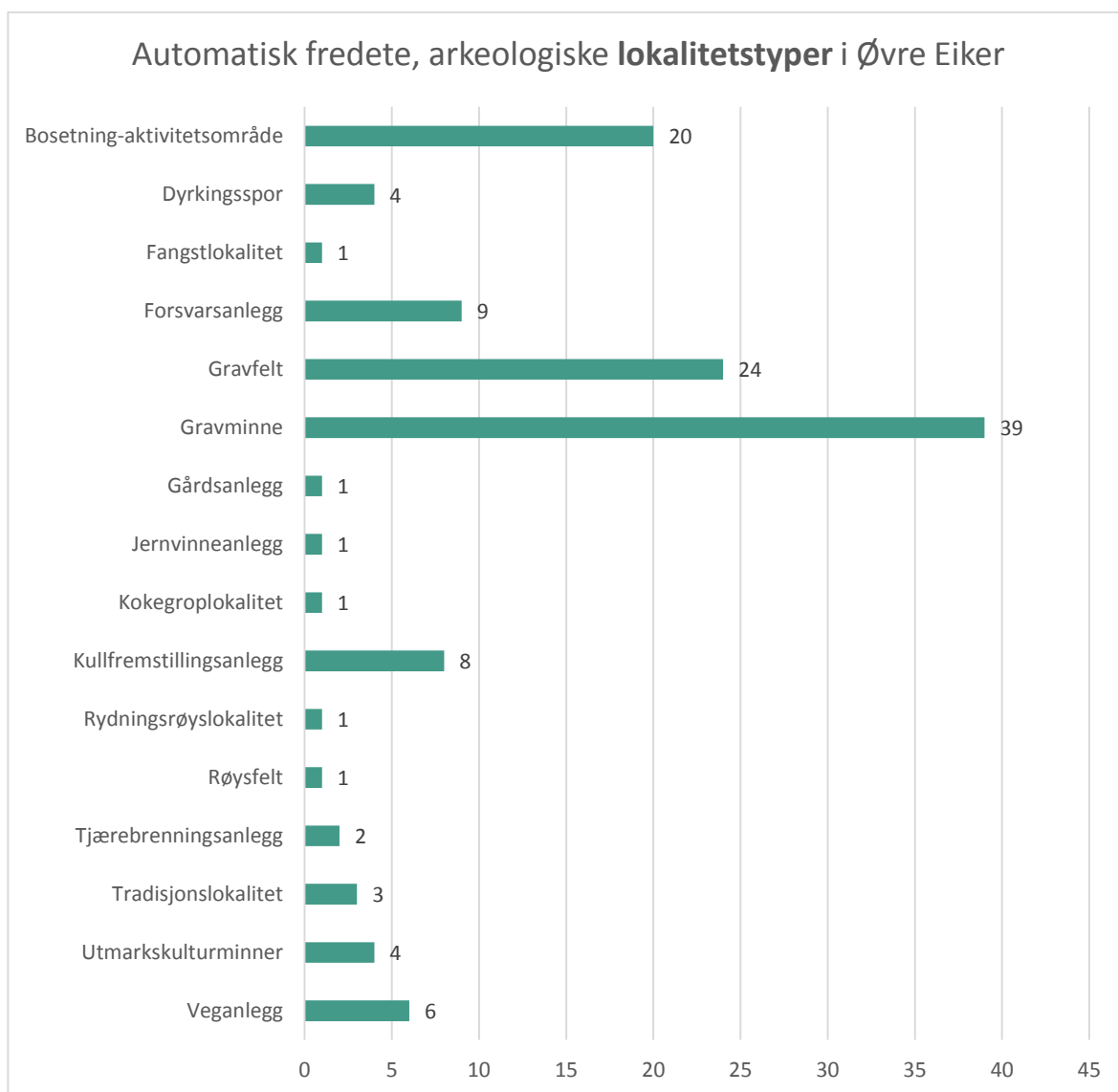
Figur 5: Faste kulturminners spredning i ulike tidsperioder i Øvre Eiker (vist i antall enkeltminner). Totalt antall: 640. Tidsinndelingen for diagrammet er basert på dateringskategorier i Askeladden.

Det er en stor variasjon i typen kulturminnelokaliteter i Øvre Eiker. En stor del av kulturminnene i kommunen er kulturminner som er typiske for jordbruksområder. Her finnes en stor mengde gravhauger og gravfelt. Det er også en stor mengde bosetning-aktivitetsområder, som betegner både steinalderboplasser, spor etter jernalderhus og nyere tids tufter. Det er også en del kullfremstillingsanlegg, i form av kullgroper. Den kanskje største kategorien er funnsteder for løsfunn, med 114 lokaliteter. I tabellen under (Figur 6) er lokalitetstyper vist for hele kommunen¹⁸. Funnsteder er ikke inkludert, for å gjøre diagrammet mer lesbart.

Figur 6: Bygdeborg: et karakteristisk kulturminne for Øvre Eiker. Dette bildet er tatt på Murfjellåsen (ID 68762).

¹⁸ På grunn av eksportbegrensninger i kulturminnedatabasen Askeladden viser figuren bare lokaliteter som er kartfestet.

Figur 7: Automatisk fredete, arkeologiske lokalitetstyper i Øvre Eiker (funnsteder er ikke vist). Totalt antall viste lokaliteter: 125.

Geografisk er de fleste kulturminnene lokalisert til jordbruksområdene ved Drammenselva, Vestfosselva og Fiskumvannet, og i området fra Fiskumvannet og til grensen mot Kongsberg. Kulturminnene konsentrerer seg i særdeleshet rundt tettstedene Hokksund og Vestfossen.

Fordelingen av kulturminner har i stor grad en kulturhistorisk forklaring, for eksempel ligger kulturminnene gjerne i gode jordbruksområder og områder som er rike på utmarksressurser. Fordelingen av kulturminner er imidlertid også betinget av hvilke områder som har vært registrert tidligere. Arkeologiske registreringer etter §9 er knyttet til planlegging etter Plan- og Bygningsloven (PBL), og det er derfor vi kjenner flest kulturminner i utbygde områder. Det lave antallet kulturminner i enkelte områder, som for eksempel skogsområdene vest for Eikeren, skyldes derfor ikke nødvendigvis at det er mindre kulturminner her, men at det ikke har vært systematiske arkeologiske registreringer i disse områdene.

2.4 Et riss av Øvre Eikers eldre historie

Den følgende oversikten er for en stor grad basert på Øystein Koch Johansens «Eikers historie», utgitt i 1994. Det er i tillegg forsøkt å trekke inn og beskrive funn fra arkeologiske registreringer og utgravinger gjort de seneste årene. Kapitlet er ment å være en kortfattet fremstilling av forhistorien i kommunen, som et hjelpemiddel for å kunne sette de utvalgte kulturmiljøene i en historisk kontekst. Kapitlet følger en tradisjonell inndeling av forhistorien (Figur 8).

Figur 8: Tidslinje med arkeologiske hovedperioder. Illustrasjon: BFK/Inger Karlberg

Steinalder

Da Eikers historie ble skrevet i 1994 var de eldste kjente sporene etter mennesker i kommunen fra år 6000-5000 f. Kr. Under arkeologiske registreringer i Prestegårdsskogen i Fiskum i 2009 ble det imidlertid funnet en betydelig eldre boplass (ID 129430). Den påfølgende utgravingen i 2012 viste at boplassen kunne dateres til 8600-8300 f.Kr. Boplassen var altså ca. 10500 år gammel.

Figur 9: koniske kjerter, lansettmikrolitter, en skrapper og kniver fra boplassen på Fiskum prestegård.

De eldste spor etter mennesker i Norge er trolig fra omkring år 9200-9000 f.Kr. , det vil si bare omkring 400-900 år eldre enn boplassen som ble funnet i Prestegårdsskogen. På den tiden boplassen i Prestegårdsskogen var i bruk, det vil si slutten av preboreal tid, hadde skogen begynt å etablere seg i Sørøst-Norge. Ved starten av preboreal tid var bjørkeskogen etablert, og på omkring samme tidspunkt kom furu, osp og rogn. Senere kom hassel, noe eik og alm (Østmo og Hedeager 2005:416).

Før dette tidspunktet var store deler av Skandinavia dekket av en flere kilometer tykk iskappe. Den store innlandsisen som hadde dekket Skandinavia i 100 000 år, begynte for ca. 15000 år siden å smelte. For omkring 9000 år siden var landet isfritt. De første spor etter mennesker i Norge dukker opp for omkring 12 000 år siden, langs kysten, som var den første delen av landet som ble isfri. På grunn av presset fra isen, og den påfølgende raske smeltinga gikk havet mye høyere i steinalderen enn dagens nivå. I Buskerud har høyeste vannstand etter istiden vært 180-220 meter høyere enn i dag (Reitan 2005:9).

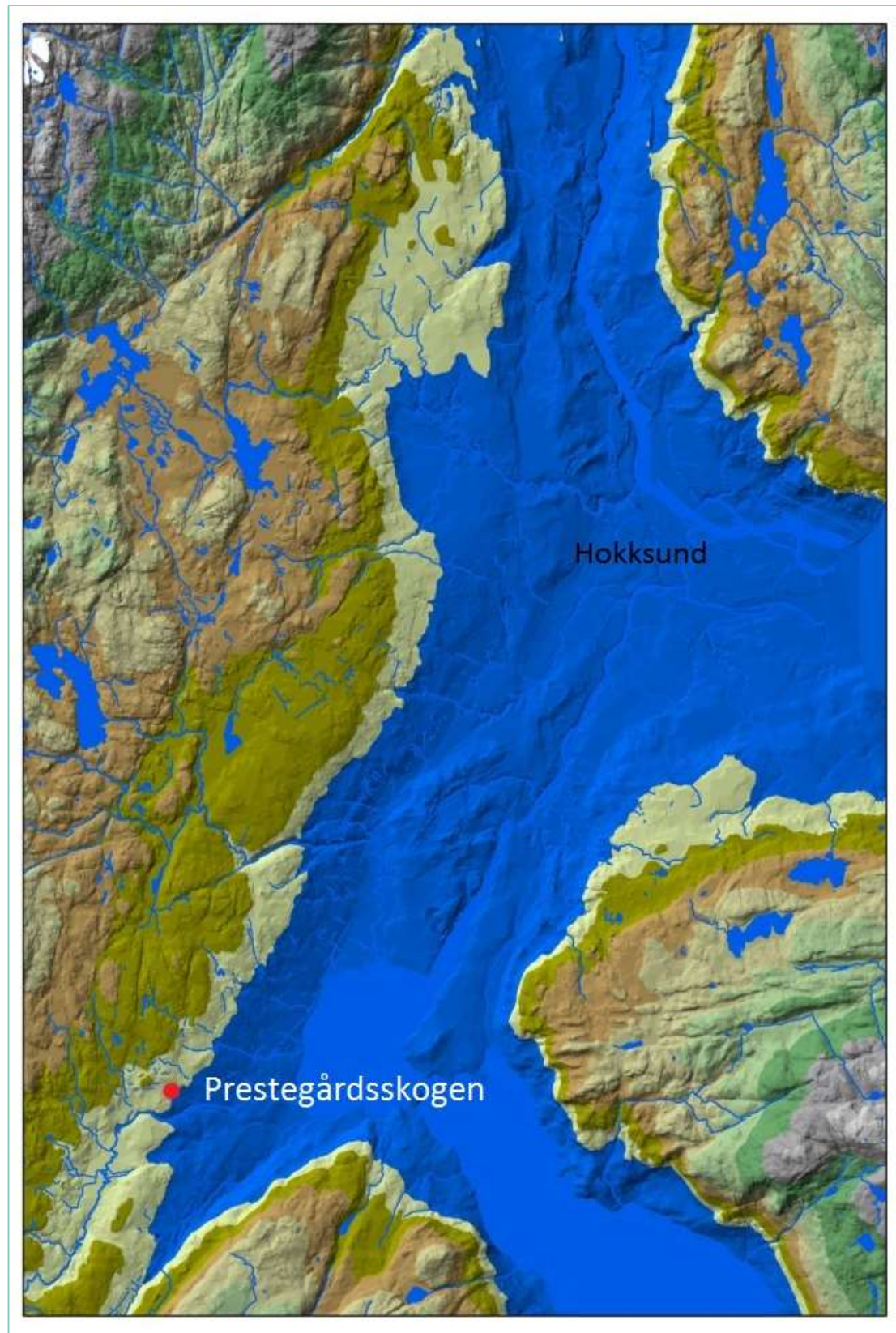
Steinalderen i Norge regnes fra omkring år 9500-1800 f.Kr, og deles inn i eldre steinalder (mesolitikum, 9500-4000 f. Kr.) og yngre steinalder (neolitikum, 4000-1800 f. Kr.) I eldre steinalder livnærte folk seg av jakt, sanking, fangst og fiske. Bosettingsmønsteret var nomadisk, slik at menneskene forflyttet seg til der ressurstilgangen var størst i ulike perioder av året. Av faste kulturminner fra eldre steinalder kjenner vi blant annet boplasser og bergkunst i Norge. Det meste av boplassenes bestanddeler er i løpet av mange tusen år gått i oppløsning, men gjenstander i de mest bestandige råstoffene er bevart. På steinalderboplasser finner vi derfor gjenstander av stein og andre motstandsdyktige materialer, og noen ganger andre konstruksjonsspor, som for eksempel ildsteder (Jacobsen og Follum 2008:26-31).

Boplassen i Prestegårdsskogen som ble nevnt innledningsvis er, sammen med steinalderboplasser ved Myklevatn på Kongsberg og Nåbyvann på Hurum, blant de eldste boplassene vi kjenner i Buskerud (Østmo og Hedeager 2005:64). Funnet i Prestegårdsskogen er altså et oppsiktsvekkende og viktig funn, som flyttet Øvre Eikers kjente historie bakover 2500 år. Gjenstandsfunnene tyder på at lokaliteten har vært en mellomstasjon på en jaktekspedisjon mot slutten av tidligmesolitikum (Eymundsson 2013). Dette er de eneste sporene etter mennesker i Øvre Eiker i denne tidlige perioden av steinalderen.

Figur 10: Bilder fra utgravingen av steinalderboplassen i Prestegårdsskogen, i 2012.

Boplassen var trolig strandbundet og lå på denne tiden i en fjord som gikk inn over dagens Drammensdal, over Hokksund, inn hit og videre sørover (se Figur 11).

Figur 11: Kart med steinalderboplassen i Prestegårdsskogen markert og et havnivå på omkring 118 moh. Illustrasjon: Bernt-Egil Tafjord v/Buskerud fylkeskommune.

Fra slutten av eldre steinalder, det vil si perioden 6000-4000 f.Kr., dukker det opp flere spor etter menneskelig aktivitet i Øvre Eiker. Dette er funn av både økser, hakker og meisler fra det vi kaller «Nøstvet-fasen» (Johansen 1994:74), oppkalt etter det første funnstedet for slike Nøstvetkulturens boplasser, på Nøstvet i Akershus (Østmo og Hedeager 2005:276). Nyere forskning har satt nøstvetøkser i forbindelse med uthuling av stokkebåter (Glørstad 2002:32).

Figur 12: Økser fra eldre steinalder: fra venstre; to nøstvetøkser fra Lillås, trinnøkser fra Sørby, trinnøkser fra Fjerdingstad og fra Burud. Foto nr. Cf16786, Cf19307, Cf16785 og Cf15174 fra Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0

På denne tiden levde folk av jakt og fiske, og jordbruket hadde ennå ikke kommet til landet. Utgravning av gravplasser fra slutten av eldre steinalder i Danmark og Sverige gir et visst innblikk i hvordan menneskene har sett ut på denne tiden. Funnene tyder på at de var svært like mennesker i dag. De var imidlertid noe lavere, da gjennomsnittshøyden for menn lå på ca. 166 cm, og for kvinner på 154 cm. I tillegg var levealderen kortere (Østmo og Hedeager 2005:248-249), trolig lå gjennomsnittsalderen på 20-25 år (Johansen 1994:154).

Utover i yngre steinalder antar man at menneskene ble mer bofaste, noe som trolig har sammenheng med økende grad av dyrehold og tidlig jordbruk. Rundt år 4000 f. Kr. dukker de første sporene etter jordbruk i Norge opp, i form av nye redskapstyper og naturvitenskapelig materiale som tyder på dyrking og husdyrhold. Jordbruket fikk imidlertid sitt økonomiske gjennombrudd og bred utbredelse i slutten av yngre steinalder (senneolitikum) (Jacobsen & Follum 2008:32-36) (Østmo og Hedeager 2005: 198, 368).

De første jordbrukerne dyrket hvete og bygg i områder med lettdrenert sandjord. For å kunne dyrke ble skogen ryddet ved hjelp av steinøkser. De første jordbrukerne holdt også husdyr, som sau, geit og storfe. Selv om det ble drevet jordbruk førte ikke dette til at menneskene sluttet med jakt og fangst. Flere steder ble jordbruket heller brukt som et supplement til den gamle næringsveien (Jacobsen og Follum 2008:32). De første sporene etter langhus i Norge dukker opp på slutten av yngre steinalder. Husene var toskipete med en stolperække i midten. Faste kulturminner fra denne perioden er blant annet bergkunst, bosettingsspor og enkelte gravmonumenter (Jacobsen og Follum 2008:32-36).

Fra yngre steinalder er det kjent en stor mengde funn fra Øvre Eiker, i hovedsak i form av steinøkser, enkelte dolker og sigder. Totalt er det kjent ca. 80 funn av slike «storredskaper» fra kommunen. Funnstedene for økser fra denne perioden vises i kartet (se figuren under). Det er antatt at funn av slike økser indikerer boplasser eller graver. Funnstedene støtter den generelle

antakelsen om at folk oppholdt seg og drev jordbruk på lettdrenerte jorder nær fjorden i denne perioden.

I yngre steinalder sto havet mellom 20-40 meter høyere enn dagens nivå. Dette innebærer at sjøen gjennom hele yngre steinalder har gått et godt stykke innover i landet, blant annet i form av en stor fjord, som i Eiker ble delt i to fjordarmer. Fjorden har gått opp Drammensdalen og ved Hokksund delt seg i en vestlig arm inn til Fiskumvannet, Eikeren og helt til Hof i Vestfold, og en nordlig arm mot Geithus i Modum (Reitan 2005: 9-10).

Figur 13: Øvre Eiker og omegn med en vannstand på 40 meter, slik landskapet kan ha sett ut i starten av yngre steinalder.

Den meste kjente av øksene funnet i Øvre Eiker er antakelig «Fiskumøksa» - en vakkert utformet stridsøks funnet i Fiskumvannet¹⁹ (Figur 14). Øksa hører hjemme innenfor det som kalles svensk-norsk stridsøksskultur. Øksa er trolig et offerfunn, ofret i Fiskumvannet til høyere makter for omkring 4500 år siden (Johansen 1994:125).

Flertallet av storredskapene som er funnet i kommunen er imidlertid enkle skafthulløkser. Slike økser har i hovedsak blitt brukt til tungt arbeid, som bearbeiding av jorda i forbindelse med jordbruk (Østmo og Hedeager 2005:198, 467), og er av den mest tallrike øksetypen i slutten av yngre steinalder. Til sammen har Øvre og Nedre Eiker til og med flere slike økser enn svært funnrike kommuner som Ringsaker på Hedmark og i Rakkestad i Østfold. Dette mener Johansen forteller noe om innslaget av jordbruk i dette området på denne tiden (Johansen 1994:137-138).

Av redskaper som direkte kan knyttes til jordbruket er to flintsigder funnet på gårdene Fåsen og på Langerud. Disse halvmåneformete flintredskapene ble satt inn i krumme trestykker og var effektive å høste korn med (Johansen 1994:135-136) (se undernedenfor).

¹⁹ Museumsnummer C 1836

Bronsealder

Bronsealderen i Norge regnes fra omkring 1800-500 f. Kr. I denne perioden regnes jordbruket for å være godt etablert, selv om jakt og fangst fortsatt var viktig. Funn fra bronsealderen tyder på at samfunnet var lagdelt. Mennesker med rikdom på toppen av samfunnet, markerte status ved hjelp av for eksempel bronsegjenstander og monumentale gravanlegg. Bronsen kom til landet gjennom handel, trolig gjennom Sør-Sverige og Danmark. Selv om perioden kalles bronsealder er det gjort svært få funn av bronsegjenstander i Norge, totalt er det bare funnet omkring 700 gjenstander i hele landet. I denne perioden er det en variasjon i utformingen av husene, men enkelte av husene var treskipete, trolig med stråtak og leirklinte flettverksvegger. Av kjente faste kulturminner fra bronsealderen i Norge har vi blant annet store gravrøyser og jordbruksristninger (Jacobsen og Follum 2008:38) (Johansen 1994:165-167).

Øystein Koch Johansen (1994:171-172) antyder at det er omkring 30 kjente gravrøyser fra bronsealderen på Eiker, blant annet ved Bollerud og på gårdene Bergli og Hvitstein. Ingen av disse er arkeologisk undersøkt, og datering av disse er derfor fortsatt usikker. Gravrøyser kan nemlig stamme fra både bronsealder, og jernalder fra romertid og inn i vikingtid. I eldre bronsealder kunne røysene bygges så store som 30-40 m i diameter, og ha høyder på inntil 6-7 m. Som oftest er de runde, men i sjeldne tilfeller kan de også være stjerneformete, avlange, trekantede eller rektangulære. Gravrøysene kunne, i tillegg til å være gravminner, markere eiendom og symbolisere makt, rikdom og status i samfunnet (Østmo og Hedeager 2005:137).

Figur 17: Gravrøys på Bollerud.

Det er kjent få faste kulturminner fra bronsealderen i Øvre Eiker. Ved en arkeologisk registrering i 2010, og en påfølgende utgraving i 2013, ble det imidlertid avdekket spor etter jordbruk datert til eldre bronsealder ved Jutebrua, på gården Spæren Nordre. Her ble det i tillegg funnet en nedgravning med ukjent funksjon fra eldre bronsealder, og en kokegrop fra yngre bronsealder/eldre jernalder (Loktu 2015). Kokegroper er groper i jorda fylt med stein, som ble varmet opp ved å fyre bål i gropa. Når steinene var varme nok ble det lagt mat i gropa, som deretter ble dekket til. Kokegroper har blitt brukt til ren matlaging, men flere kan også ha hatt en rituell funksjon.

Figur 18: Foto fra utgravingen på Spæren Nordre. Her dokumenteres de over 3000 år gamle dyrkningssporene, synlig i profilen som et mørkere lag over den lysere undergrunnen. Foto Cf34680_061 © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0.

Figur 19: Helleristningssteinen på Bryn. Foto fra nettsidene til Eiker arkiv.

viser flere fellestrekk, som kan tyde på at det har vært tett kontakt mellom samfunn og eliter her (Østmo og Hedeager 2005:169-171).

Av andre kulturminner fra bronsealder er det funnet en steinblokk med ristninger på Bryn²⁰. Steinblokken ble funnet ved oppdyrking i 1976, 1,5 km fra gården. Ristningene består av 5 fotsåler og restene av et skip. Enkelte har ment at fotsåler skal symbolisere gudenes eller menneskenes nærvær. Ristningene på steinen er typiske for bronsealderens bergkunst, som også for eksempel kan vise menneskefigurer, sol- og hjulfigurer, våpen og stridsvogner. Bronsealderristninger har trolig hatt flere funksjoner og betydninger. Det er antatt at de blant annet symboliserer sosiale institusjoner, ideologi, religion, kosmologi og mytiske hendelser, og har hatt en funksjon i en rituell kontekst.

Bronsealderens helleristninger i Europa

Det er bare registrert et par gjenstandsfunn fra bronsealderen i Øvre Eiker. De viktigste er tre flintdolker²¹, som ble funnet på gården Lunde. Nærmere angivelse av funnstedet er dessverre ikke kjent. Flintdolker er en av de mest karakteristiske funntypene fra slutten av yngre steinalder og eldre bronsealder. Enkelte arkeologer har tolket flintdolkene som prestisjevåpen, mens andre ser de som datidens «tollekniver». Dolker av typen funnet på Lunde, som blir funnet sammen, er vanligvis fra depoter. De kan enten være lagt ned for å gjemme dem unna på grunn av ufred og krig. Eventuelt kan de være deponert der som et offer til høyere makter. Trolig er Lundefunnet et offerfunn (Østmo og Hedeager 2005:113).

Figur 20: flintdolk funnet på Lunde (C3574). Foto fra Kulturhistorisk museum Cf22958_07A. © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0

Kommunens eneste bronsegjenstand fra perioden er en traktformet nål av kobberlegering²², funnet på gården Sem ved metallsøking i 2014 (ID 176488-17). Nålen har deler av skaftet og hodet bevart, hodet har trolig vært traktformet. Trakten er utvendig dekorert med fire vulster, innsiden har en glatt overflate.

²⁰ Museumsnummer C36721

²¹ Museumsnummer C3574-3575

²² Museumsnummer C59604

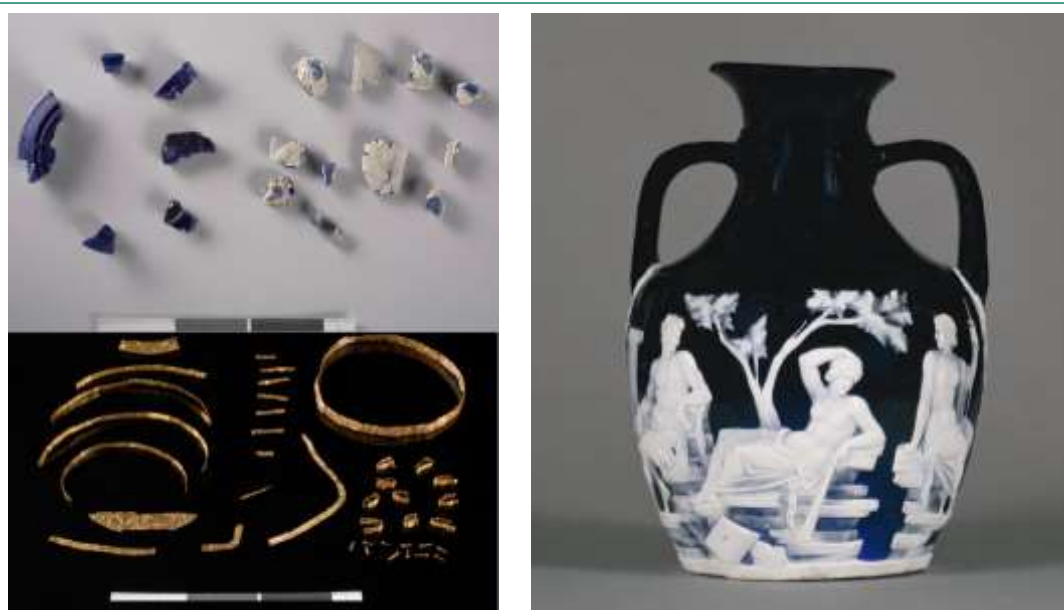
Det lave antallet funn fra bronsealder i Øvre Eiker (hvis man ikke regner med skafthulløksene, som dateres fra yngre steinalder til eldre bronsealder) betyr ikke nødvendigvis at det har vært lite aktivitet i kommunen i denne perioden. Dette kan skyldes at mange kulturminner fra bronsealder ofte ikke synes på markoverflaten. Dette kan være dyrkingsspor, stolpehull fra hus og kokegroper/ildsteder.

Figur 21 Fragment av bronsealdernål funnet på Sem. Foto: Buskerud fylkeskommune.

Jernalder

På gården Solberg i Øvre Eiker dukket det i 1854 opp flere glasskår under pløying. De 18 glasskårene, som da de ble funnet virket ubetydelige nok, skulle vise seg å være rester etter et av de eldste glassarbeidene i Norge. Vasen var laget omkring år 70 e.Kr. i Roma, enten av egyptiske glasskunstnere eller en romersk glassmester, og utgjør rester av den ene av totalt to eksisterende vaser av denne typen i hele verden. Den eneste vaser av samme type som vi kjenner til i dag er Portlandvasen i British Museums samlinger (se bilde under). Portlandvasen ble funnet i en sarkofag som trolig var laget til Alexander Severus, romersk keiser i årene 222-235 e.Kr. En annen unik ting med Solbergfunnet er at det er reparert med gullbånd i folkevandringstid, det vil si omkring 500 år etter at den ble laget. Dateringen av reparasjonen vet vi fordi gullbåndene har dekor i en stil som er typisk for denne perioden (Johansen 1994:215-221). Solbergfunnet er bare ett av flere funn som viser at Øvre Eiker har vært et sentralt sted i jernalderen med kontakt med Kontinentet. Samlet viser kulturminnene og gjenstandsfunnene fra Øvre Eiker en omfattende aktivitet i området fra starten av jernalderen og frem til slutten av vikingtiden.

Figur 22: Øverst og nederst til venstre: Glasskår av Solbergvasen og gullbåndene brukt til forsterkning. Foto: Kirsten Helgeland v/Kulturhistorisk museum. © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0. Høyre: Portlandvasen. Foto: British Museum © The Trustees of the British Museum.

Jernalderen i Norge kan deles inn i to hovedperioder; eldre (ca. 500 f. Kr.- 580 e. Kr.) og yngre jernalder (ca. 580-1030 e. Kr.), og videre inn i underperiodene førromersk jernalder, romertid, folkevandringstid, merovingertid og vikingtid. I jernalderen ble jernet introdusert, noe som førte til bedre redskaper og våpen, og en dertil effektivisering av jordbruket. Gjennom jernalderen ekspanderte jordbruket, og utmarksressurser ble tatt i bruk i større omfang enn tidligere. Overskuddet ble brukt til handel og gavebytte. Handelen først med Romerriket og siden kontinentet, var økende. Samfunnet var sannsynligvis lagdelt, og bestod i Norge av flere høvdingdømmer.

Eldre jernalder starter omkring år 500 f.Kr. Starten av perioden markeres blant annet ved en endring i gravskikken fra bronsealderens monumentale røyser til lave steinanlegg eller flatmarksgraver. I Sør-Norge har de døde blitt brent og gravlagt med relativt sparsomt med gravutstyr (Østmo og Hedeager 2005:123-124).

En grav fra denne perioden ble funnet i en potetåker på gården Hals i 1923. Graven lå 0,5 meter under overflaten og hadde form av en rund, lav steinlegging 25-30 cm i tverrmål, laget av knyttnevestore stein. Under steinene var et lag med kull og aske, der gjenstandene ble funnet, og under dette en liten samling brente bein. I graven ble det funnet en nål (en fibula), belteringer og –beslag, en syl, krumkniv, sigd og rester av kitt fra et trekar²³. Graven er den eneste i kommunen fra denne første perioden i jernalderen, som varte fra 500 f.Kr. til Kristi fødsel. Fra denne perioden er det få funn i Norge, og flere av funnene fra graven på Hals er de eneste eller ett av få kjente eksemplarer av denne type gjenstander (Johansen 1994:193-197).

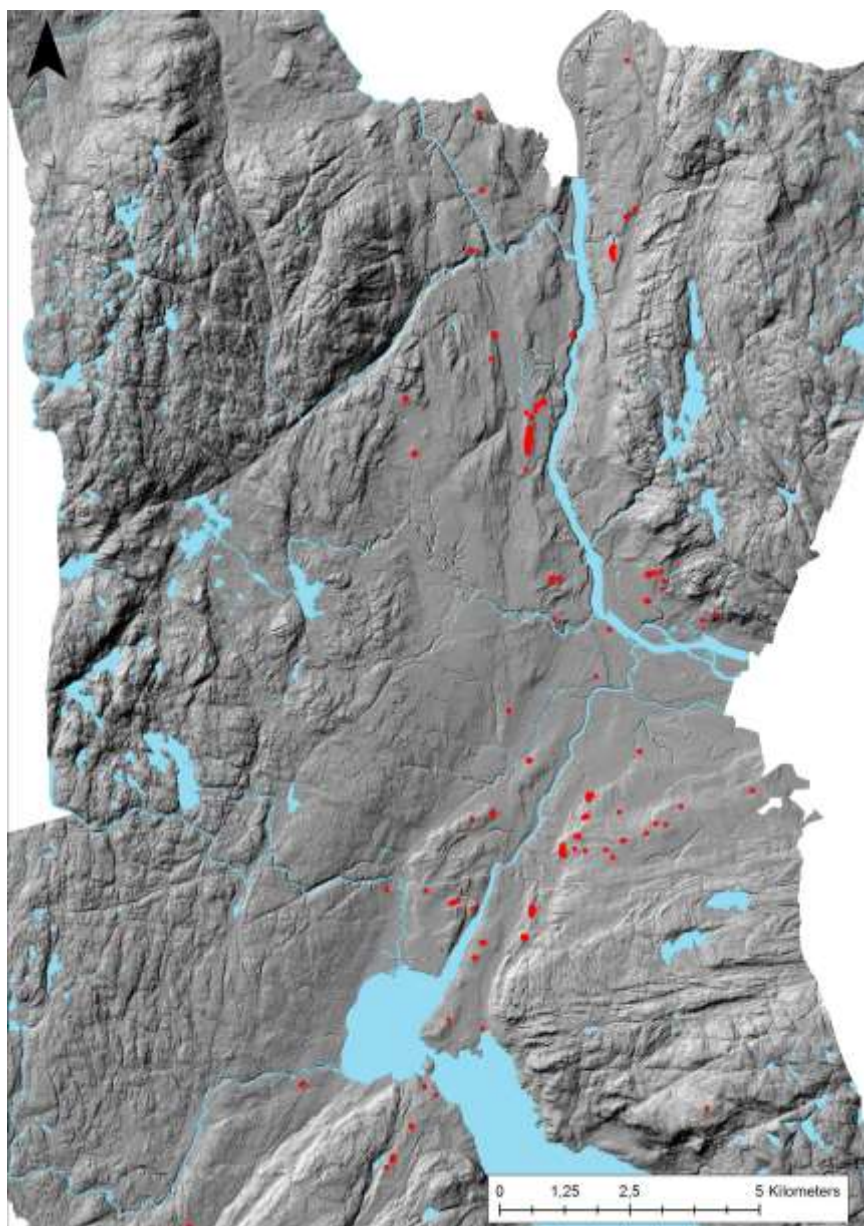
Andre spesielle funn fra kommunen fra eldre jernalder er en gullhalsring funnet på Nordre Ås²⁴, en grav med en bronsekjel (østlandskjel) med brente bein, en gullberlokk og en spiralring av gull på Lunde og et vestlandskar av bronse fra Haug prestegård. Slike praktfunn tyder på en klassesdeling med et høyere sosialt sjikt, som blant annet markert sin posisjon ved bruk av prestisjegjenstander.

Av Øvre Eikers kulturminner er det kanskje bygdeborgene som er de mest kjente, og mest karakteristiske for kommunen. Øvre Eiker har flest bygdeborg i hele Buskerud fylke. Disse kulturminnene har derfor blitt omtalt i et eget underkapittel (se s.37).

De vanligste faste kulturminnene fra jernalderen er gravminnene. I Øvre Eiker finnes det et stort antall gravhauger og gravfelt spredd rundt i store deler av kommunen. Områdene med flest gravhauger i dag er blant annet Hoen (med 8 hauger), Hedenstad, Såsen, Burud med flere. Gravhaugene i eldre jernalder har ofte en tendens til å være lavere, og med slakere sider enn graver fra yngre jernalder, selv om dette ikke alltid er tilfelle. Gravhauger har ofte blitt plassert langs ferdselsveier eller på den samtidige gårdens tun. Man antar at gravene har symbolisert eiendom, makt, rikdom og sosial status i samfunnet. Ofte ligger de godt synlig, med god utsikt over nærområdet. Kartet under viser fordelingen av gravminner i kommunen.

²³ Museumsnummer C23249

²⁴ C1022

Figur 23: Gravminner og gravfelt i Øvre Eiker fra bronsealder og jernalder, markert i rødt: Bakgrunnskart fra LIDAR med data fra Askeladden.

Bosetningsspor viser at husene i eldre jernalder i Norge gjerne var 20-50 m lange, mens de mot vikingtid blir mindre. Husene, som vi i dag gjerne kaller langhus, hadde to innvendige, langsgående stolperækker, bygget opp av parvise stolper, forbundet i toppen. Av denne grunn kalles husene gjerne også «treskipete hus». På bakgrunn av arkeologiske utgravninger av husene antar man at de gjerne hadde vegger enten av leirklint flettverk, stående plank i syllstokk, eller kløvde planker satt vertikalt i en grøft i jorda. Av og til hadde husene steinmurer på utsiden (Østmo og Hedeager 2005:188-189).

I Øvre Eiker har registreringer og utgravninger de siste årene kastet nytt lys over bosettingen i jernalder i kommunen. En arkeologisk registrering på vestsiden av riksvei 35 ved Haug kirke i 2008 avdekket et større antall stolpehull og grøfter etter minst tre langhus fra yngre jernalder (Lorentzen 2008:12) (ID 116996). En senere undersøkelse med gradiometer på jordet rett vest for registreringsfunnene indikerte at det under matjorda her finnes spor etter inntil 9 langhus, 20

kokegroper, 2 veifar og kanskje 13 gravminner (ID 156852) (Binns 2008:8). Her har det altså i jernalderen vært oppført flere hus på toppen av terrassen kirken ligger på i dag, selv om alle husene trolig ikke har vært i bruk på samme tid. Husene har vært rektangulære og trolig mellom 20-30 m lange. De ligner andre hus fra samme periode på Østlandet. Også på Lerberg har arkeologiske undersøkelser påvist forhistoriske aktivitetsspor i form av 9 kokegroper, et kulturlag (ID 95143) og rester av en forhistorisk gravplass (ID 95144) (Sæther & Rundberget 2009).

En annen bakkeradarundersøkelse foretatt høsten 2015 ved Sem og Berg har også avdekket et stort antall spor etter forhistorisk bosetting og aktivitet. Resultatene er per i dag ikke ferdigtolket, men det er høyst sannsynlig at funnene stammer fra jernalderen. De foreløpige resultatene viser at det trolig skjuler seg rester etter flere langhus, gravhauger og grophus under overflaten her. I området har det også blitt funnet en stor mengde metalldetektorfunn, noe som var den utløsende årsak til at bakkeradarundersøkelsen ble foretatt. Metalldetektorfunnene består blant annet av importfunn og gjenstander assosiert med handel. Totalt sett tyder funn, kilder og bakkeradarundersøkelser på at gårdene Sem og Berg har hatt en viktig posisjon i Øvre Eikers historie. En grundigere beskrivelse av dette kulturmiljøet finnes i kapittel 4.

Det kanskje mest kjente arkeologiske funnet fra kommunen er Hoenskatten, Nord-Europas største gullskatt fra vikingtid. Omkring 170 år etter at den velkjente Hoenskatten ble avdekket i det myrlendte området på Nedre Hoen gård, ble det kjente skattefunnet undersøkt på nytt. De nye analysene ble publisert i «The Hoen hoard» (Fuglesang & Wilson (ed.)), utgitt i 2006. Analysene viser at skatten trolig ble lagt ned omkring år 875-900 e.Kr. I motsetning til flere tidligere oppfatninger viser det seg at mesteparten av smykkene trolig er produsert i Skandinavia og i det karolingiske Frankerriket, men noen er av vest-europeisk, anglosaksisk eller bysantinsk opphav (Østmo og Hedeager 2005) (Wilson 2006:19).

Figur 24: Et utvalg gjenstander fra Hoenskatten. © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0.

Det har ikke vært gjennomført arkeologiske undersøkelser i området ved Hoenskatten i nyere tid, før det i 2014 ble foretatt en utgraving i regi av Kulturhistorisk museum i området ved foten av Krillåsen. Utgravningen avdekket kokegroper, en hulvei og to hus. Kokegropene ble funnet på sørsiden av åsen (ID 156722). Totalt var det 30 nedgravninger her, de fleste var kokegroper. En slik større samling av kokegroper kalles gjerne kokegropfelt. Slike kokegroper er vanligvis relatert til matlaging, men, som Gaute Reitan skriver²⁵, er dette trolig ikke i en hverdagslig setting, men knyttet til større sammenkomster og/eller utøvelse av kult/religion. Kokegropene ved Hoen er foreløpig ikke datert, men stammer sannsynligvis fra eldre jernalder. De to bygningene som ble utgravd hadde nedsenket gulv. Slike bygninger kalles gjerne grophus, selv om de utgravde husene på Hoen skiller seg noe fra hvordan slike klassiske grophus gjerne ser ut. Husenes funksjon er på nåværende tidspunkt ikke klar, men det er antatt at de har vært formålsspesifikke bygninger

²⁵ Pers.medd.: e-post fra Gaute Reitan 06.11.2015.

knyttet til en nærliggende, samtidig gårdsbebyggelse. Klassiske grophus blir ofte sett i sammenheng med metallbearbeiding eller tekstilhåndverk.²⁶

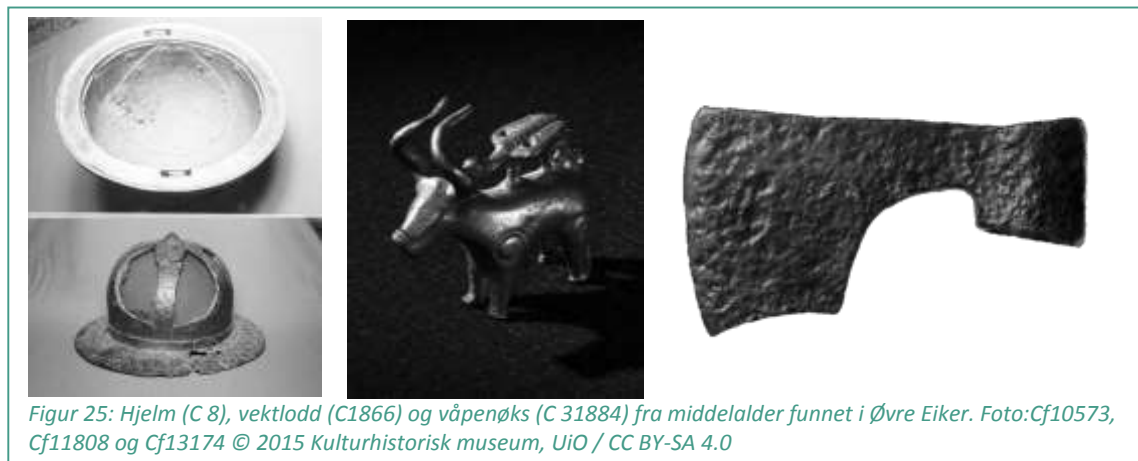
Middelalder

Perioden fra slutten av vikingtiden (1030 e. Kr.) og frem til reformasjonen i 1537 kalles middelalderen. I middelalderen levde størsteparten av befolkningen i landet av jordbruk og fiske. I løpet av perioden vokste det opp byer og handelssteder med håndverkere og kjøpmenn. Handelen økte, og Norge ble en del av det europeiske handelsnettverket gjennom hanseatene. I denne perioden ble også kirken som administrativ maktorganisasjon ordentlig etablert i samfunnet. Mens bønder i vikingtiden trolig i stor grad eide sin egen jord, var store deler av jorda i middelalderen eid av kongen eller kirken. Åkerarealet økte, og husdyrhold og seterbruk var omfattende. I utmarka var omfanget av jernutvinning og fangst av elg og rein betydelig, og dette har trolig vært viktig for økonomien (Jacobsen og Follum 2008:49-51).

Middelalderen er en periode som er noe sparsomt representert i det arkeologiske materialet i Øvre Eiker. Det kanskje mest kjente kulturminnet fra denne perioden er gamle Fiskum kirke. I tillegg er tårnet på Haug kirke og kirkegården rundt fra middelalder. Det skal også ha stått en middelalderkirke på gården Berg. Haug kirke og gamle Fiskum kirke blir beskrevet utførlig i kapittel 3 om kulturmiljøene i kommunen.

Andre kulturminner fra middelalder er blant annet utmarkskulturminner som tjæremiler og kullgroper. Enkelte kullmiler og hulveier kan også være fra middelalder. En tjæremile (ID 174090) utgravd på Kofstad i 1999 ble datert til 1200-tallet (Martens 2011). I motsetning til nabokommunen Modum har Øvre Eiker kun ett kjent jernvinneanlegg. Dette ligger i dag neddemt i Mjøsvatn, sør i kommunen (ID 139578). Her finnes både rester fra jernfremstillingen og hustufter knyttet til jernfremstillingen.

I tillegg til de faste kulturminnene er det også levert inn en del løsfunn fra middelalder. Dette er blant annet flere økser, en hjelm, et sverd, deler av en brynje, vektlodd, spinnehjul og mynter.

Figur 25: Hjelm (C 8), vektlodd (C1866) og våpenøks (C 31884) fra middelalder funnet i Øvre Eiker. Foto: Cf10573, Cf11808 og Cf13174 © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0

²⁶ Pers.medd.: e-post fra Gaute Reitan 06.11.2015.

Bygdeborger i Øvre Eiker

I Øvre Eiker kjenner vi i dag så mye som 10 bygdeborger, der fire av disse ligger ved innsjøen Junger, i de store skogsområdene vest i kommunen. Totalt er det kjent ca. 300 bygdeborger i Østlandsområdet og Agderfylkene (Østmo og Hedeager 2005), ca. 450 i Norge totalt (Ystgaard 2014:148). I Buskerud er det omkring 30 registrerte borger. Øvre Eiker er den kommunen med aller flest bygdeborger i fylket.

Begrepet bygdeborg er egentlig et lite differensiert samlebegrep, som i realiteten kan dekke anlegg med ulik funksjon og datering²⁷. Fellestrekket for slike kulturminner er at de gjerne ligger på svært bratte terrengformasjoner. I dag finner vi rester av borgene i form av steinmurer eller voller av stein og jord. Som oftest er de plassert slik at de sperrer av de få mulige adkomstveiene opp til toppen av en høyde. Restene av murene/vollene virker ikke alltid kraftige nok til å ha fungert som forsvarsmurer, men det er imidlertid antatt at murene på flere borger kan ha vært fundament for trepalisader. Det er funnet spor etter slike palisader ved flere utgravninger av bygdeborger i Sverige (Østmo og Hedeager 2005).

Figur 26: Mur på borgen på Murfjellåsen.

Innen arkeologisk forskning har bygdeborgene tradisjonelt vært oppfattet som forsvarsverk, anlagt i de urolige tidene i romertid og folkevandringstid, der borgen er antatt å fungere som et tilfluktssted i forbindelse med angrep. I Norge har det frem til årtusenskiftet vært gjennomført få arkeologiske undersøkelser av bygdeborger. Den tradisjonelle dateringen av bygdeborgene til romertid og folkevandringstid har vært basert på det store antallet våpengraver fra denne perioden. Det har også vært brukt som argument at borgene ikke er nevnt i sagaene, og derfor

²⁷ Siden begrepet er så innarbeidet som kulturminnekategori og et nytt begrep vil kunne skape forvirring, vil det i denne rapporten likevel bli brukt som betegnelse for denne kulturminnetypen.

trolig heller ikke var i bruk i denne perioden. Nyere utgravninger og undersøkelser i Trøndelag, de få tidligere undersøkelsene i Norge og resultatene fra undersøkelsene av svenske bygdeborger kan imidlertid tyde på at borgenes datering for en stor del stemmer (Ystgaard 2014:145-147) (Østmo og Hedeager 2005). Arkeologen Ingrid Ystgaard har i sin doktoravhandling (2014) laget en oversikt over 34 norske borger der det har foregått mindre undersøkelser eller er gjort gjenstandsfunn. Her viser Ystgaard (2014:148) at dateringene av bygdeborgene spenner fra yngre bronsealder til middelalder. Over halvparten av borgene var i bruk i yngre romertid og/eller folkevandringstid. Et større antall av borgene har imidlertid vært i bruk i førromersk jernalder eller vikingtid. Flere av borgene viser også flere bruksfaser (Ystgaard 2014:148, 155).

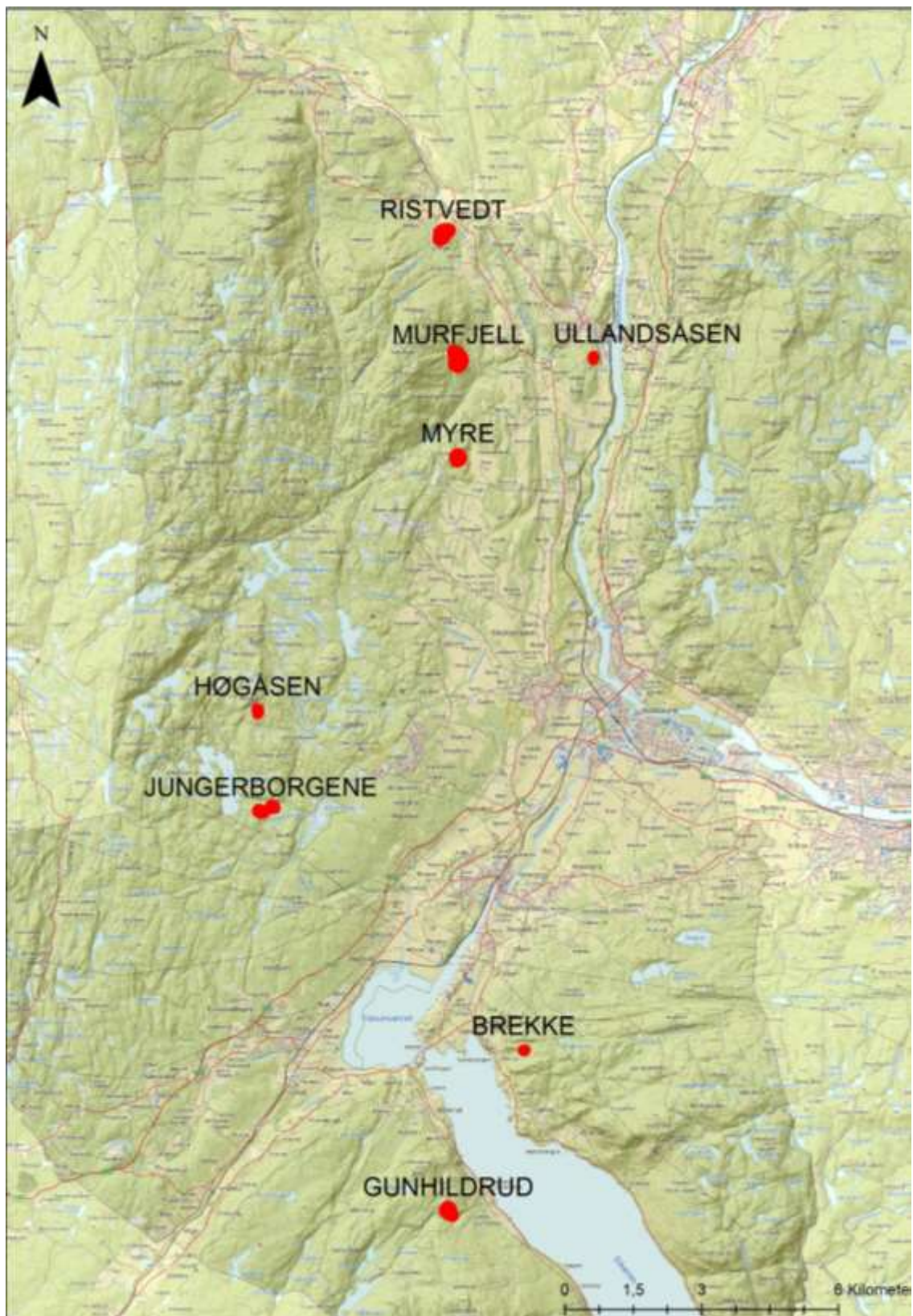
Bygdeborger har ligget både i det som i samtiden var jordbruksområder og i utmark. Borgene ligger gjerne på strategiske plasser i forhold til ferdsel eller utsiktspunkter i terrenget (Jacobsen og Follum 2008:204-205). Utgravninger i Sverige har vist at flere av anleggene klassifisert som bygdeborger kanskje heller bør tolkes som kultsteder og/eller befestede boplasser, enn klare forsvarsanlegg. Det har vist seg at anleggene med kultisk funksjon gjerne også har en eldre datering (Østmo og Hedeager 2005). I Norge som i Sverige, er det også sannsynlig at enkelte av de antatte forsvarsanleggene heller kan ha hatt slike andre funksjoner. I den tidligere nevnte oversikten over 34 undersøkte bygdeborger i Norge viser Ystgaard (2014:148) at det er funnet bosetningsspor på minst 12 av de 34 undersøkte borgene i Norge, og dreieakser på 5 borger.

De forsvarsrelaterte tolkningene av anleggene har også variert. Flere forskere har sett borgene som et ledd i en regions felles forsvarssystem. Andre har tolket borgene som tilfluktssteder for stormenn fra bygdeborgenes nærliggende gårder, mens andre igjen har vektlagt bygdeborgenes strategiske funksjon, som utviklingspunkter eller vaktposter langs viktige ferdselsveier (Østmo og Hedeager 2005).

I nyere tid ble bygdeborgene i Øvre Eiker først behandlet i Audun Knappens bok «Bygdeborgene i Drammensområdet», utgitt i 1984. De inngikk også i Åke Mitlids hovedfagsoppgave i arkeologi i 2003, der han tolket borgenes funksjon som å verne sentralområder i sentralt kontrollerte territorier mot innfall utenfra (Ystgaard 2014:157). I 2012 tok arkeologen Tryggve Bernt opp temaet i sin masteroppgave. Her har Bernt tatt for seg de tre bygdeborgene ved Junger (ID19372 og ID 177498), i tillegg til bygdeborgen ved Høgåsen (ID 177496), som ligger 2 km lenger nord. I forbindelse med masteroppgaven ble det, i samarbeid med Buskerud fylkeskommune og Øvre Eiker kommune, utført to pollenanalyser. Analysen viste at det i den klassiske bygdeborgepoken, fra sen romertid til slutten av folkevandringstid, hadde gått både beitedyr og vært dyrket korn i området. Mer detaljert viste analysen at det ved Høgåsborgen gikk det beitende husdyr fra ca. år 600 f.Kr. (muligens så tidlig som år 2500 f.Kr.), og det ble dyrket korn fra omkring år 250 e.Kr. Perioden med mest jordbruk var fra 250-1000 e.Kr., og mest beiting var det fra 450-1600 e.Kr. Ved Tvillingborgene og Veiborgen ble det påvist beiting omkring år 700 f.Kr., og de første tegn på jordbruk omkring år 450 e.Kr. (Bernt 2012:27-29).

Sammen med borgenes dårlige egnethet som forsvarsverk mener Bernt (ibid: 99) dette tyder på at den tradisjonelle tolkningen av borgene bør revurderes, og at de kanskje heller bør tolkes som beskyttelsespunkter for folk som drev med ressursutnyttelse i utmarka.

Ingen av borgene i Øvre Eiker er utgravd arkeologisk, og som et resultat av dette er tolkningene av borgenes funksjon og datering ennå svært usikker, og et spennende tema for fremtidig forskning.

Figur 27: Oversikt over bygdeborgers i Øvre Eiker. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

2.5 Dagens kulturminnebestand – vernestatus, tilstand og kartfesting

I dette kapittelet vil det blir gjort rede for dagens kulturminnebestand i Øvre Eiker kommune. For å heve kvaliteten på informasjonen i Riksantikvarens database for kulturminner (Askeladden) har det vært et mål å kontrollregistrere alle kjente arkeologiske kulturminnelokaliteter i kommunen. En oppdatert database med presise data fører til en mer forutsigbar arealplanlegging for grunneiere og planmyndighet og en sikring av kultueminneverdiene.

Kvalitetshevingen innebærer først og fremst tre arbeidsområder;

- *Avklaring av vernestatus*
- *Vurdering av kulturminnenes tilstand*
- *Kartfesting etter dagens standard*

I tillegg har flere kulturminner fått endret lokalitets- og enkeltminneart. Åpenbare feil og mangler har også blitt rettet opp.

Under kontrollregistreringen ble 184 lokaliteter kontrollert i felt. I tillegg ble det lagt til 7 nye lokaliteter under registreringen, slik at det totale antall oppsøkte lokaliteter var 191. Det ble ikke kontrollert lokaliteter med vernestatus «Ikke fredet» eller «fjernet», eller funnsteder for løsfunn.

Avklaring av vernestatus

Før kontrollregistreringen i 2014 var det 87 uavklarte lokaliteter i Askeladden. Av disse var 19 funnsteder. Da funnsteder på grunn av sin karakter, nettopp skal ha uavklart vernestatus var antallet lokaliteter med behov for avklaring i realiteten 68 stykker. Etter registrering er dette antallet (ikke inkludert funnsteder) sunket til 17 uavklarte lokaliteter. De resterende uavklarte lokalitetene er lokaliteter som enten ikke er gjenfunnet, eller at det knyttes usikkerhet til alder på kulturminnet, eventuelt at lokaliteten kan være en naturdannelse. Dette er forhold som ikke kunne avklares uten grundigere undersøkelser som ligger utenfor dette prosjektets rammer. Av lokaliteter med uavklart vernestatus ble 11 stykker endret til automatisk fredet.

Det har også blitt gjort endringer på 14 lokaliteter som opprinnelig hadde vernestatus som automatisk fredet, slik at kontrollregistreringen har ført til endring på totalt 69 lokaliteter. Av de 184 lokalitetene som ble oppsøkt i felt har likevel det store flertallet (138 stk) uendret vernestatus.

Vurdering av tilstand

Figur 28: Området rundt gravhaugen (ID 59200) er brukt som lekeplass, og det er montert en sklie på selve haugen.

Tilstandsvurderingen av kulturminnene i Øvre Eiker kommune har omfattet alle automatisk fredete og uavklarte arkeologiske kulturminnelokaliteter. Unntakene er funnsteder for løsfunn og lokaliteter som har vært utilgjengelige (under vann, på øyer osv). Kulturminner under markoverflaten har vært vanskelig å vurdere, men har blitt vurdert på bakgrunn av endringer på overflaten av lokaliteten.

Det har blitt registrert tilstand på alle oppsøkte lokaliteter. I tillegg har tilstanden blitt oppdatert i basen der dette kunne leses ut fra beskrivelsen av kulturminnet.

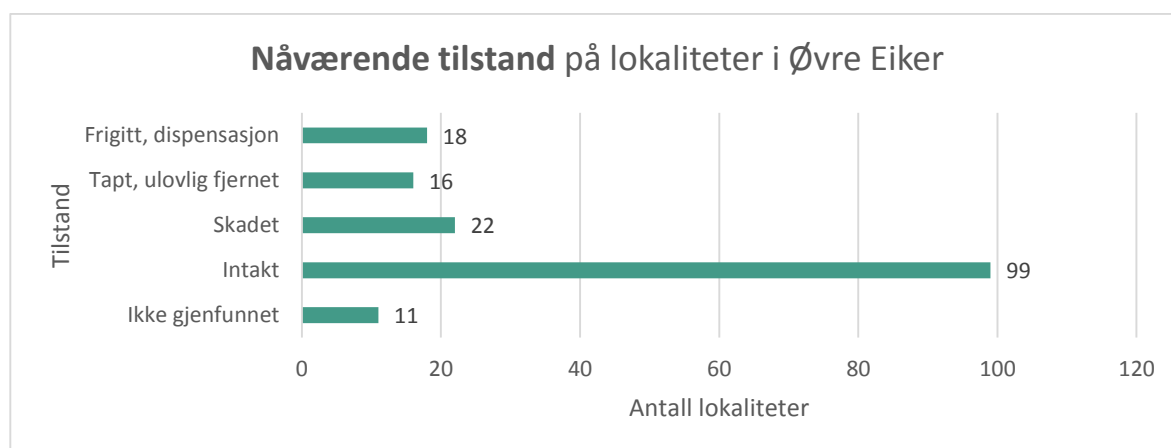
Diagrammene vist i dette kapitlet viser tilstand på lokalitetsnivå. I Askeladden gjøres imidlertid tilstandsvurderingen på enkeltminnenivå. I rapporten har derfor tilstand for lokalitet blitt basert på en samlet vurdering av enkeltminnene.

Tilstandsverdi og eventuelle skadeårsaker er vurdert på bakgrunn av kriterier angitt i Norsk Standard 9450. Dette er presentert i Tabell 4. En tabell over skadeårsaker med beskrivelser (fra Norsk Standard 9450) er lagt ved som vedlegg til rapporten (se vedlegg 2).

Tabell 4 Tilstandskategorier og beskrivelse fra NS 9450:

Tilstandsverdi	Beskrivelse
Intakt	Kulturminnet og dets sikringssone er intakt, og verken skadet, tildekket eller skjemmet i løpet av de siste 100-200år.
Uendret	Kulturminnet er uendret siden forrige registrering.
Tapt	Kulturminnet er fysisk fjernet, enten med eller uten forutgående dispensasjon, eller tapt som følge av naturlige årsaker (ras, flom etc.)
Skadet	Kulturminnet er påført direkte skade i løpet av de siste 100-200 år, enten som følge av arkeologiske undersøkelser, ulovlig forringelse eller naturlige årsaker (plyndringsgroper eller såkalte haugbrott fra gammel tid er blant skader som regnes til selve kulturminnet).
Tildekket	Kulturminnet er helt eller delvis skjult under jordmasser, grus, stein, kvist eller bygningsmaterialer, men for øvrig uskadet.
Skjemmet	Kulturminnet er ikke skadet i seg selv, men er enten direkte skjemmet eller i form av ulovlige inngrep innenfor sikringssonen.
Ikke gjenfunnet	Kulturminnet kan ikke lokaliseres på grunnlag av foreliggende dokumentasjon.
Dispensasjon, ikke fjernet	Kulturminnet er tillatt fjernet ved dispensasjon, men ikke fysisk tapt.
Omdefinert	Kulturminnet regnes ikke lengre som automatisk fredet eller uavklart.

Diagrammet under (Figur 29) viser nåværende tilstand for 166 lokaliteter med automatisk fredet, uavklart eller fjernet (automatisk fredet) status som ble kontrollert i Øvre Eiker kommune²⁸. Tilstandsregistreringen viser at 99 er intakte, 22 er skadet, 18 lokaliteter frigitt på grunn av dispensasjon, og 16 er ulovlig fjernet. I tillegg er 11 lokaliteter ikke gjenfunnet. Disse tallene danner et sammenligningsgrunnlag for fremtidig kulturminneovervåkning. 56 av de kontrollerte er altså skadet eller fjernet, det vil si nesten 34 % av kulturminnene. 18 av de 56 er imidlertid fjernet ved dispensasjon fra Kulturminneloven. Det er viktig å presisere at det sistnevnte er et kontrollert tap av kulturminner. Her skal kulturminnenes kildeverdi være sikret før de fjernes, som oftest gjennom en arkeologisk utgraving.

Figur 29: Nåværende tilstand på lokaliteter med automatisk fredet, uavklart eller fjernet (automatisk fredet) status, der dagens tilstand er kjent.

Figur 30 (under) viser oversikt over de ulike påvirkningene på kulturminner der årsak er kjent. 18 lokaliteter er som nevnt frigitt ved dispensasjon fra kulturminneloven. 16 lokaliteter er imidlertid tapt ved ulovlig fjerning. Årsaken til ulovlig fjerning er i hovedsak jordbruk, men noe skyldes også byggeaktiviteter. Av de skadete lokalitetene har flertallet skader knyttet til jordbruk, byggeaktiviteter eller skogbruk.

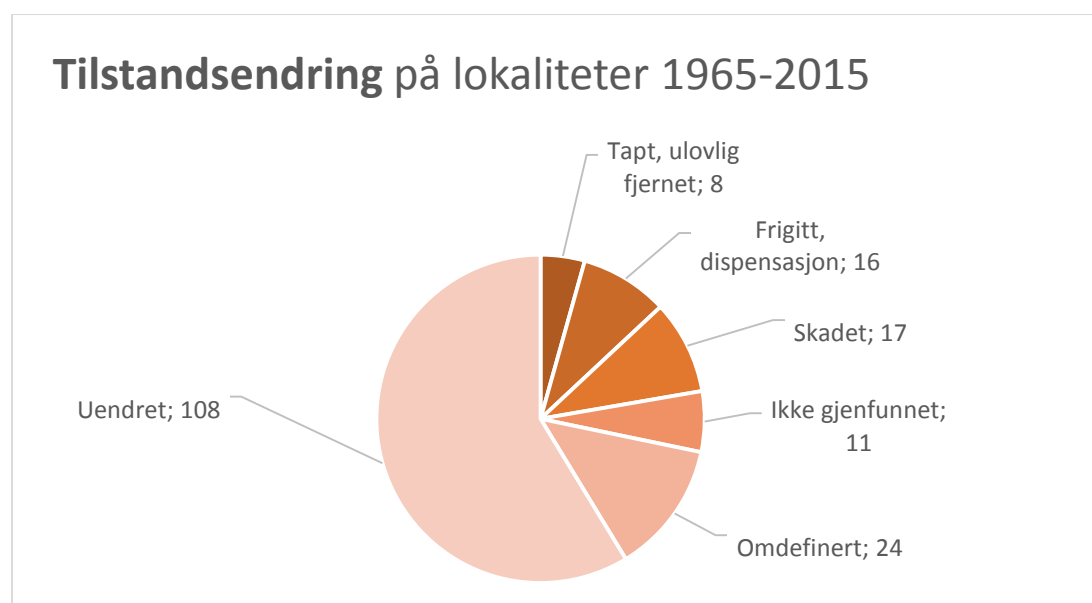
	Skadet	Frigitt, dispensasjon	Tapt, ulovlig fjernet	Ikke gjenfunnet	Totalt
Bygg/anlegg, industri/vei	2		1		3
Byggeaktiviteter	7		5		12
Dispensasjon	1	18			19
Fritidsaktiviteter	2				2
Jordbruk	4		9		13
Materialuttak	2				2
Sammensatt skadeårsak	1		1		2
Skogbruk	3				3
Ukjent				11	11
Totalt	22	18	16	11	67

Figur 30: Skader på kulturminner, fordelt på årsaker. Jf. figur 12, men her er kategoriene "Omdefinert" og "Intakt" av naturlige årsaker ikke inkludert.

²⁸ Her er ikke funnsteder inkludert, da disse ikke ble oppsøkt i felt.

Tap og skade de siste 50 år

Den første systematiske registreringen av automatisk fredete kulturminner i Øvre Eiker ble, som tidligere nevnt, gjennomført under registreringene for Økonomisk Kartverk i 1965. Figuren under (Figur 31) viser at i løpet av de 50 årene som har gått har åtte lokaliteter (ca. 4 %) blitt ulovlig fjernet, 16 (ca. 9 %) er frigitt på grunn av dispensasjon og 17 lokaliteter (9 %) er skadet²⁹. 11 lokaliteter (ca. 6 %) er ikke gjenfunnet. Årsaken til at de ikke ble funnet kan i flere tilfeller skyldes gjengroing, ikke nødvendigvis at de er tapt. 108 lokaliteter (59 %) har uendret tilstand. De resterende 24 (13 %) lokalitetene er omdefinert, noe som vil si at de ikke lenger er fredet.

Figur 31: Tilstandsending på lokaliteter 1965-2014, vist i antall lokaliteter. Totalt antall: 184.

For å kunne sammenligne statistikken for Øvre Eiker med statistikk for andre kommuner i Buskerud, er tilstanden «omdefinert» regnet under kategorien «uendret». Kategorien «ikke gjenfunnet» og «frigitt, dispensasjon» er regnet som «tapt». Dette viser at det bare er 72 % av lokalitetene som har uendret tilstandsstatus, 19 % er tapt og 9 % er skadet i perioden 1965-2015.

Under vises resultater for Lier, Røyken og Modum som ble kontrollregistrert av Buskerud fylkeskommune i 2008, 2013 og 2014, sammen med resultatene for Øvre Eiker. Den totale andelen tapte og skadde lokaliteter i Øvre Eiker (Tabell 5) er nest høyest av de fire kommunene.

Tabell 5: Tap og skade på kulturminner i kommuner kontrollert av Buskerud fylkeskommune, fra oppstart av ØK-registreringer og frem til kontrolltidspunkt. Tabellen er sortert stigende, etter prosentandel kulturminner med uendret tilstand. Tall for Øvre Eiker er markert i rødt:

Kommune	Periode	Uendret	Tapt	Skadet
Modum	1965-2014	58,30 %	25,00 %	16,70 %
Øvre Eiker	1965-2014	72,00 %	19,00 %	9,00 %
Røyken	1971-2013	74,00 %	20,00 %	6,00 %
Lier	1964-2008	80,00 %	9,60 %	10,40 %

²⁹ Årsaken til at det totale antallet lokaliteter vist i figur 29 og 31 er forskjellig, er hovedsakelig at det i figur 29 ikke er inkludert lokaliteter som er omdefinert til ikke fredet.

I Stortingsmelding nr.16 (2004-2005), er det angitt en nasjonalt mål om at tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall ikke skal overstige på 0,5 % pr. år. Øvre Eiker kommune ligger her så vidt under målet, med et årlig tap av kulturminner i kommunen på ca. 0,4 %.

Innmåling og kartfesting

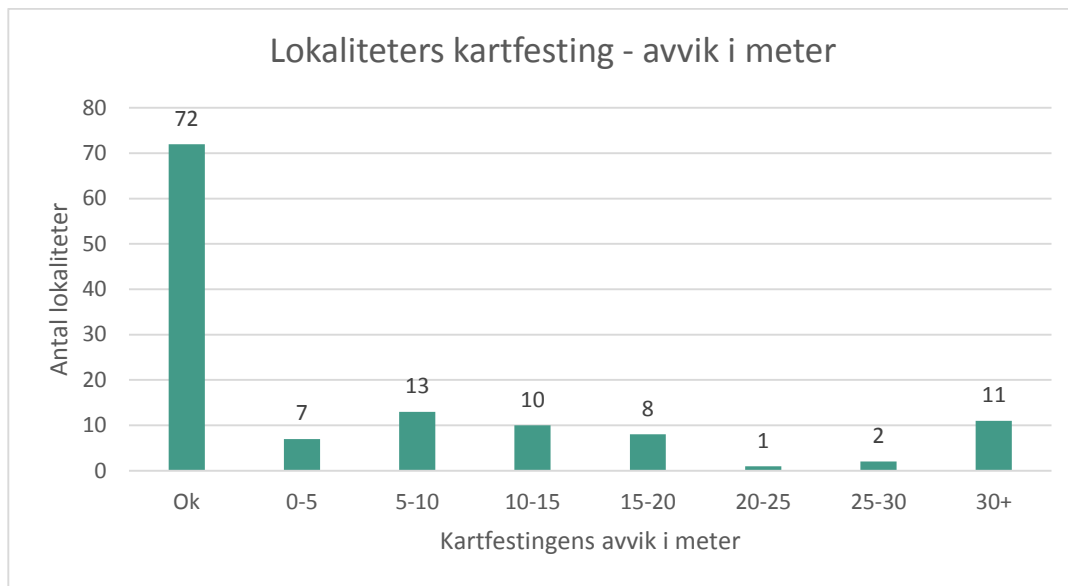
Den siste delen av prosjektets kvalitetsheving av kulturminnedatabasen Askeladden var å forbedre kartfestingen av kulturminnene. Dette er svært viktig for å skape økt forutsigbarhet i fremtidig planarbeid. Korrekt kartfesting har svært mye å si for både planleggere, myndigheter og enkeltpersoner. For å unngå konflikter i forbindelse med utbygging er det avgjørende at kulturminnene er riktig kartfestet når utbyggere planlegger sine tiltak. I tilfeller der et kulturminne er feil kartfestet, er det likevel viktig å være klar over at det er kulturminnet som er fredet, ikke selve kartfestingen.

Mange av kulturminnene i Øvre Eiker har hittil vært digitalisert på bakgrunn av data fra ØK-kart. Disse kartavmerkingene har ofte hatt relativt høy feilmargin. På lokaliteter med mange enkeltminner har ofte bare noen få enkeltminner vært lagt inn i Askeladden, og flere har vært uten geometri. Det har derfor vært et stort behov for en oppdatering av kulturminnenes kartfesting i basen.

Som nevnt tidligere har det i felt blitt brukt GPSer med en teoretisk nøyaktighet på 1 cm. På grunn av dette var det forventet at innmålingene skulle gi en bedre kartfesting av kulturminnene enn tidligere. Kontrollregistreringen har understreket nødvendigheten av nye innmålinger. Etter prosjektets avslutning har hele 42 % av de oppsøkte lokalitetenes kartfesting (geometrien) blitt endret. Hele 36 % av lokalitetene viste seg å være kartfestet over 5 m feil, det vil si utenfor sikringssonen på automatisk fredete kulturminner (Figur 11). 11 lokaliteter var kartfestet så mye som over 30 m feil (se figur under).

Figur 32: For flere av lokalitetene i Askeladden er feilmarginen for opprinnelig innmåling svært stor. Her vises gravfeltet på Dramdal med ID 77183. Det største avviket ligger her på nærmere 150 m

Figur 33: Oversikt over de innmålte lokalitetenes avvik i kartfesting, vist i antall lokaliteter.

3. Generelle funnprognoser for Øvre Eiker

I det følgende vil det først bli redegjort for en vurdering av potensial for funn av arkeologisk kulturminner i kommunen på et generelt grunnlag, der potensialet er vurdert i forhold til ulike landskapstyper i kommunen. Prognosene utgjør bare en forventning om funn, og det er først gjennom arkeologisk registrering at dette kan bli avklart. Dette innebærer at utbyggingstiltak i kommunen fortsatt, i henhold til gjeldende praksis, må forelegges kulturvernmyndighetene ved fylkeskommunen til uttalelse.

Vurderingen er ment å være et verktøy for å skape en noe større forutsigbarhet for arealdisponeringen i kommunen, da den kan si noe om hva som kan forventes av funn innen visse landskapstyper. Potensialvurderingen er gjort på et faglig grunnlag ut fra opplysninger i Askeladden, tidligere arkeologiske registreringer og kartmateriale om landskap og lokal topografi. Det er ikke oppsøkt områder i felt for en spesifikk vurdering. Vurderingen er gjort uavhengig av planlagte fremtidige tiltak.

I de tettbygde strøkene i Øvre Eiker er potensialet for uoppdagete kulturminner relativt lavt, da omfattende utbygging fører til tap av kulturminner. I tillegg vil synlige og lesbare kulturminner, som for eksempel gravhauger, i disse områdene for en stor del være kjent av kulturminnemyndighetene allerede. Det er i områdene utenfor tettbebyggelsen at det kan forventes størst mengde funn. Kartleggingen ved Røkeberg (se kapittel 4) viser imidlertid at ubebygde områder tett opptil tettbebyggelsen kan ha høyt potensial for funn.

I jordbruksområdene i Øvre Eiker er det et særlig potensial for spor etter fortidig bosetting og dyrkning. I elvedalene ved Drammenselva og Vestfosselva er det god dyrkingsjord, og flere steder er den lettdrenert. Da jordbruk og bosetting også i fortiden var betinget av slike faktorer gir dette økt sannsynlighet for slike funn. Forekomsten av skrint jordsmonn og/eller dyp pløying kan imidlertid øke sannsynligheten for at kulturminner har forsvunnet eller blitt delvis ødelagt av jordbruk i nyere tid.

Det kan også være potensial for funn av steinalderboplasser i jordbruksområdene, selv om disse ofte er fjernet eller ødelagt av jordbruk. Det store flertallet av steinalderboplasser vi kjenner i dag ligger ved eller nær den samtidige kystlinja, eller i innlandet ved elver og vann. På grunn av landhevingen etter istiden sto havet i eldre steinalder opptil 220 m høyere enn i dag³⁰, og sank gradvis etter som landet hevet seg. De kysttilknyttede steinalderboplassene i Buskerud er derfor fordelt slik at de eldste ligger høyest oppe, mens de yngre ligger lavere ned i terrenget. Den høyestliggende, kysttilknyttete, sikre steinalderboplassen vi kjenner i Buskerud i dag ligger på 118 moh., i Prestegårdsskogen på Fiskum. Flertallet av kjente steinalderboplasser i Norge ligger imidlertid lavere enn dette, gjerne på 80 m eller mindre. Potensialet for opprinnelig kystbundne steinalderboplasser på slike høyder er derfor stort, noe som inkluderer store deler av dagens jordbruksområder i Øvre Eiker. Steinalderboplasser ligger ofte også ved innsjøer og vann, og potensialet for steinalderboplasser ved Eikeren/Fiskumvannet, og mindre innsjøer er også høyt.

Utmarksområdene i kommunen består for en stor del av kuperte skogsområder, med myrer, skrint jordsmonn og berg i dagen. I slike områder er funnpotensialet generelt lavere enn i jordbruksområdene. Dette både fordi det ikke har vært like attraktivt å oppholde seg her i

³⁰ i Buskerud

fortiden, fordi aktivitet i slike områder lager mindre spor i landskapet, og fordi kulturminner i slike områder gjerne har dårligere forutsetninger for bevaring. Enkelte kulturminner kan likevel finnes her, for eksempel ligger mange av de kjente bygdeborgene i denne typen terreng. Dette er imidlertid relativt sjeldne kulturminner, og er på grunn av sin tydelige karakter ofte kjent av kulturminneforvaltningen fra før.

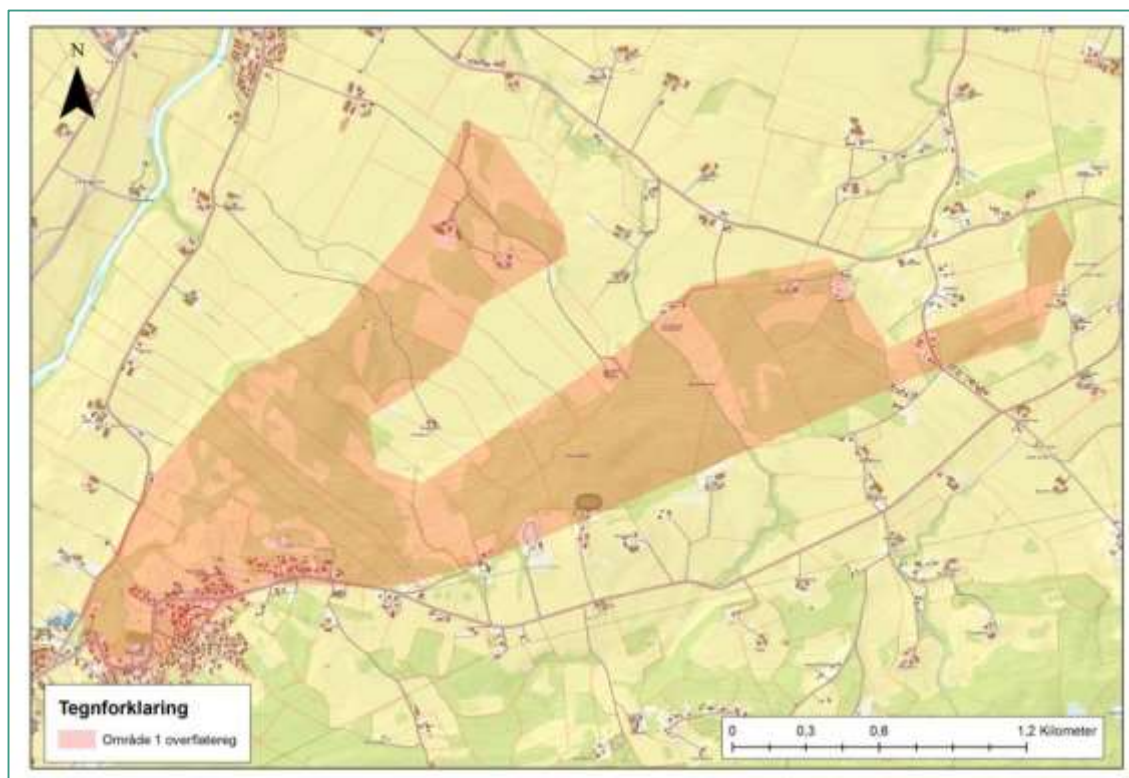
I utmark med tykkere jordsmonn er det større potensial for funn. For eksempel finnes det i enkelte deler av kommunen tykkere sand- og grusavsetninger. Slik undergrunn er lettdrenert, og lett å grave i. Av denne grunn kan man ofte finne fangstgroper eller kullgroper i slikt terreng. Dagens elgtrekk kan ofte gi indikasjon på hvor det kan finnes fangstgroper. Områder som i dag er preget av skog, kan i perioder i fortiden med større befolkningspress ha vært dyrket. Det er derfor også potensial for spor av fortidig gårdsdrift også i dagens utmark.

4. Kulturminnekartlegging på Røkeberg og omegn

I dette kapitlet vil det bli redegjort for en nyregistrering av et skogsområde fra Røkeberg i vest, til gårdene Åker og Skistad i nordøst og øst (Figur 34). Området var lite kjent for kulturminneforvaltningen fra før, og var ønsket vurdert fra kommunens side.

Prognosevurderingen og nyregistreringen er kun ment som et verktøy for videre arealplanlegging, og er ikke tilstrekkelig til å oppfylle kravet om arkeologiske undersøkelser etter kulturminnelovens § 9. Fremtidige tiltak og planer i det avmerkete området må fortsatt forelegges kulturvernmyndighetene ved fylkeskommunen til uttalelse.

Det var ved prosjektstart ikke fremsatt konkrete pressområder i kommunen som utgangspunkt for en potensialvurdering. Det ble i stedet etter avtale med kommunen, foretatt en kartlegging av det nevnte skogsområdet. Området ble valgt ut fordi det ligger relativt nær Hokksund og nært områder med utbyggingspress. I tillegg var det kjent flere automatisk fredete kulturminner i utkanten av miljøet.

Figur 34: Kartet viser området som ble prioritert for overflateregistrering, her markert med lys rød farge. Bakgrunnskart fra www.kartverket.no

4.1 Metode og gjennomføring

Registrering i felt og etterarbeid ble gjennomført innenfor fire uker i perioden 28.09 til 13.11. 2015. Det ble foretatt en grovmasket registrering. Dette innebar at det ble foretatt en visuell overflateregistrering, der områdene med mest potensial for funn ble prioritert. Faktorer som ble regnet som å øke funnpotensialet var blant annet nærhet til andre kjente kulturminner og til dagens jordbruksareal og gårdstun. Terrengets karakter var også en faktor som spilte inn. For eksempel ble det oppsøkt områder som er foretrukne for plassering av gravminner i fortiden, det vil si områder med god utsikt, som også er godt synlige fra området rundt. I Øvre Eiker ligger det flere gravhauger langs terrassen som strekker seg fra gården Såsen til Røkkeberg, og fortsettelsen av denne terrassen ble derfor prioritert for registrering.

På grunn av begrenset tid til registreringen ble det prioritert å registrere automatisk fredete kulturminner. Ikke-fredete kulturminner som steingjerder, nyere tids veifar og rydningsrøyser ble nedprioritert, selv om enkelte av disse også ble tatt med. Området var svært omfattende, slik at det ikke var mulig å sjekke alle interessante områder. I tillegg var store områder så igjengrodd at en fullverdig registrering ikke var mulig.

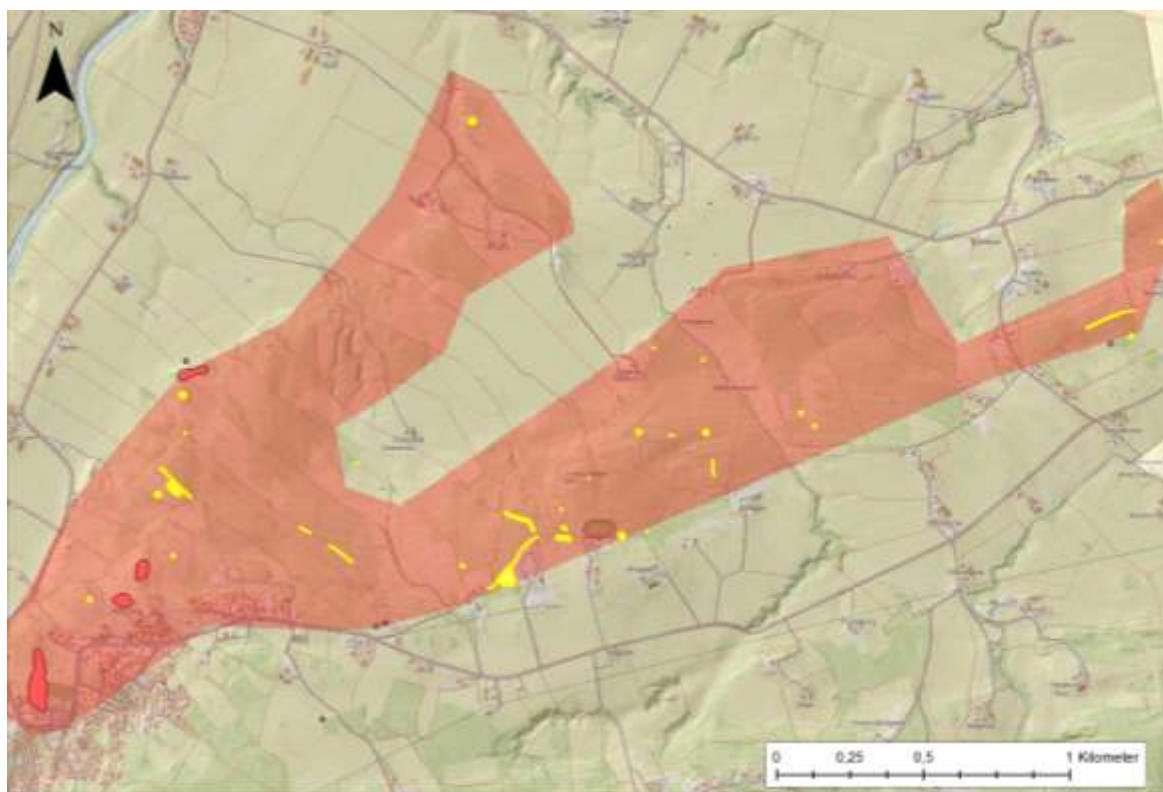
Figur 35: Gravhaug (ID 214533) funnet under registreringen.

4.2 Resultater

I løpet av de fire ukene ble det registrert 34 kulturminnelokaliteter, der åtte er automatisk fredete kulturminner. Disse åtte består av syv gravminnelokaliteter og en hulvei. Av de resterende kulturminnelokalitetene var det to mulige gravhauger med uavklart vernestatus, tre veianlegg, seks steingjerder, 10 rydningsrøyser og dyrkingsspor. I tillegg ble det registrert et nyere tids steinbrudd, tre lokaliteter med rester etter nyere tids hus og en haug med ukjent funksjon, muligens rester etter en kalkovn. Underveis ble det observert flere steingjerder og rydningsrøyser, som ikke kunne prioriteres for registrering på grunn av tidspress, og fordi de ble antatt å være av nyere tids dato.

Registreringen har vist at det er stort potensial for funn av faste kulturminner, også i områder nær dagens bebyggelse i kommunen. Forventningen om gravminner på terrassekanter med god utsikt mot gårdene på flata langs Volstadveien ble innfridd.

På grunn av den stedvis svært tette vegetasjonen i området, og registreringens grovmaskede karakter er det svært sannsynlig at det finnes flere kulturminner i dette området. Registreringen har vist at deler av området virker å ha vært utnyttet til beitemark og jordbruk i større grad i fortiden enn hvordan situasjonen er i dag. Under følger et kart og en liste over nyregistrerte lokaliteter i området.

Figur 36: Kart over Røkeberg med lokaliteter registrert under kulturminnekartleggingen markert i gult. Tidligere kjente lokaliteter er markert i rødt. Området som ble prioritert for overflateregistrering er vist i lys rød farge.

Tabell 6: Liste over nye lokaliteter registrert høsten 2015.

Lok ID	Type lokalitet	Vernestatus
215409	Rydningsrøyslokalitet	UAV
215407	Rydningsrøyslokalitet	UAV
215001	Dyrkingsspor	UAV
214999	Veganlegg	IKKE
214994	Gravminne	AUT
214967	Bosetning-aktivitetsområde	IKKE
214966	Ukjent	UAV
214960	Gjerde/innhegning	IKKE
214954	Bosetning-aktivitetsområde	IKKE
214952	Veganlegg	UAV
214951	Rydningsrøyslokalitet	UAV
214949	Rydningsrøyslokalitet	UAV
214909	Gjerde/innhegning	IKKE
214904	Rydningsrøyslokalitet	UAV
214900	Rydningsrøyslokalitet	UAV
214899	Kalksteinsbrudd	IKKE
214896	Gravminne	UAV
214891	Gravminne	AUT
214876	Gjerde/innhegning	IKKE
214874	Gjerde/innhegning	IKKE
214834	Gravminne	UAV
214832	Gravminne	AUT
214565	Rydningsrøyslokalitet	IKKE
214564	Bosetning-aktivitetsområde	IKKE
214561	Gjerde/innhegning	IKKE
214560	Rydningsrøyslokalitet	UAV
214556	Veganlegg	AUT
214554	Gjerde/innhegning	IKKE
214548	Gravminne	AUT
214546	Veganlegg	UAV
214533	Gravminne	AUT
214530	Gravfelt	AUT
214528	Rydningsrøyslokalitet	UAV
214515	Gravminne	AUT

5. Verneverdige arkeologiske kulturmiljøer i Øvre Eiker kommune

Figur 37: Kulturmiljøet ved Fiskum middelalderkirke.

I dette kapitlet vil det bli gjort rede for 14 verneverdige, arkeologiske kulturmiljøer³¹ i Øvre Eiker kommune. Flere kulturmiljøer er vurdert i løpet av prosjektet, men disse 14 er imidlertid ansett som så verdifulle at de bør gis et formelt vern. Utvalget er basert på dagens kunnskap om kulturminner i kommunen. Eventuelle nye registreringer i kommende år vil kunne avdekke nye kulturminner, og kunne endre situasjonen noe. Hovedbildet vil trolig likevel være gyldig i mange år fremover. De utvalgte kulturmiljøene vises i tabellen under.

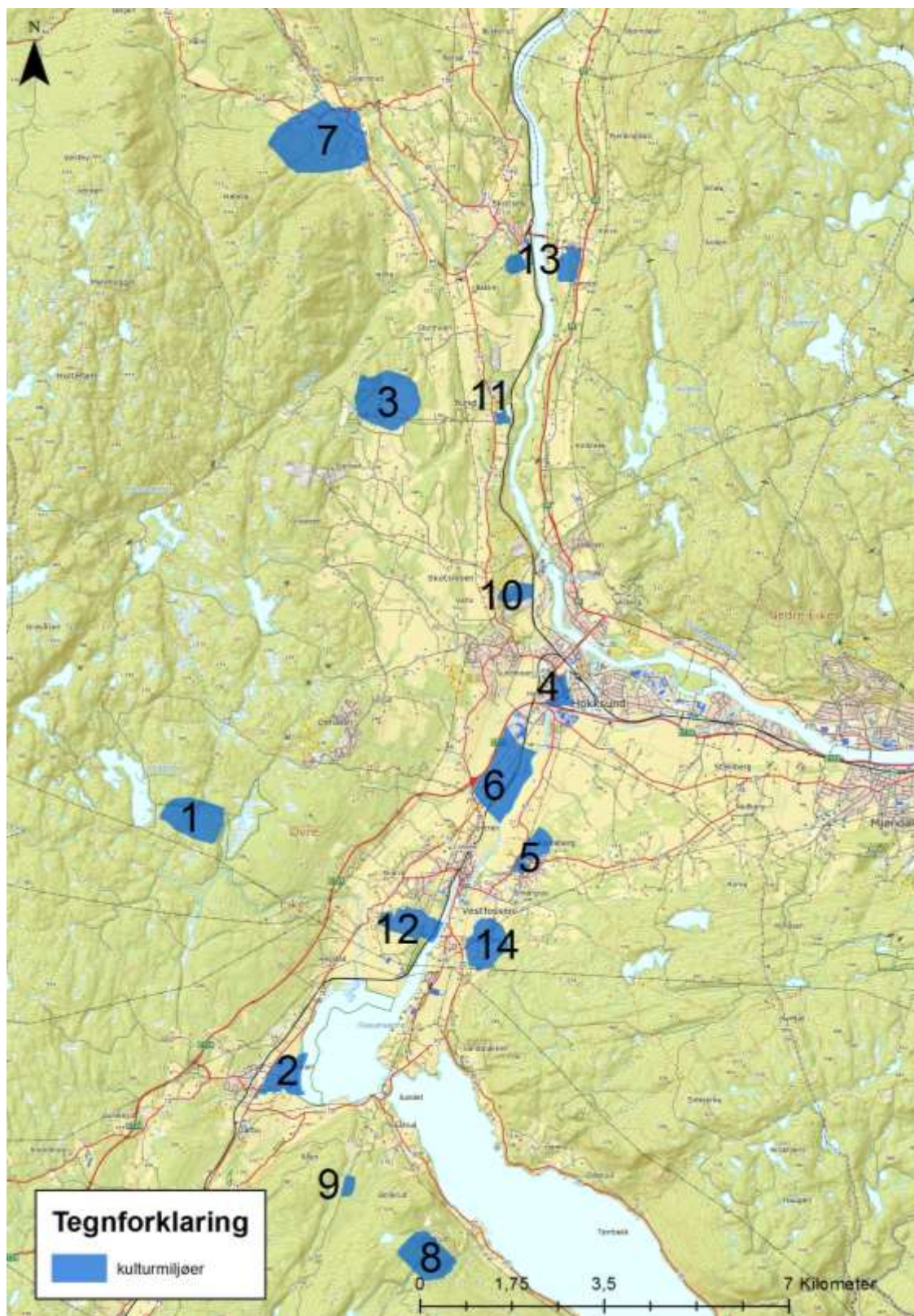
Alle kulturminner fra før 1537 er automatisk fredet, men ved å bevare dem i større kulturmiljøer bevarer man samtidig kulturminnenes forankring til landskapet og andre kulturminner.

Bakgrunnen for å foreslå vern av kulturmiljøer er at kulturminnenes opplevels- og formidlingsverdi er avhengig av at miljøene de inngår i opprettholdes. Moderne inngrep i nærmiljøet rundt kulturminnene virker fragmenterende på landskapet, og bidrar til å redusere opplevelsen og lesbarheten til det enkelte kulturminnet. For eksempel kan utsynet fra kulturminnene bli endret og åpenbare sammenhenger i kulturmiljøene kan gå tapt.

³¹ For definisjon av kulturmiljø: se kapittel 1.2

Tabell 7: Verneverdige, arkeologiske kulturmiljøer i Øvre Eiker kommune

Nr.	Kulturmiljø	Verdi	Beskrivelse
1	Junger-borgene	Svært høy	Bygdeborg
2	Fiskum kirkested	Svært høy	Kirkested
3	Myreslottet	Svært høy	Bygdeborg
4	Haug kirkested	Svært høy	Kirkested
5	Røkeberg	Svært høy	Gravminner
6	Sem og Berg	Svært høy	Sentrale gårder med bosettingsspor og gravminner
7	Slottet i Bingen	Svært høy	Bygdeborg
8	Gunhildrud	Svært høy	Bygdeborg
9	Bollerud	Høy	Gravminner
10	Hoensmarka	Høy	Gravminner
11	Burud	Høy	Gravminner
12	Lunde søndre	Høy	Gravminner
13	Dramdal og Ullandåsen	Høy	Gravminner og bygdeborg
14	Besseberg-Såsen	Høy	Gravminner

Figur 38: Kart over verneverdige kulturmiljøer i Øvre Eiker. Oversiktskartet viser de 14 kulturmiljøene presentert i rapporten. Numrene tilsvarer nummer i tabellen over (Tabell 1). Kartgrunnlag fra www.kartverket.no.

Bakgrunnen for vurderingen av kulturmiljøenes verdi er nærmere beskrevet i kapittel 1.5. De 14 kulturmiljøene består av flere bygdeborger og gravminner, to kirkesteder og to sentrale gårder med bosettingsspor og gravminner.

Oversiktskartene i denne rapporten viser forslag til avgrensning av kulturmiljøene. Ved avgrensingen er det lagt vekt på å innlemme omgivelser og landskap som bygger opp under forståelsen og lesbarheten til kulturminnene i kulturmiljøet. Arkeologiske kulturmiljøer kan være vanskelig å avgrense, da deler av kulturminnebestanden ofte også ligger skjult under markoverflaten. Selve linjen som angir grensen på kartet bør derfor anses som en indikator på kulturmiljøets arealmessige utstrekning, og ikke tolkes som absolutt.

Figur 39: Eksempler på der siktlinjer og opprinnelig landskap rundt en gravhaug er fjernet til fordel for moderne bebyggelse, og der siktlinjer og opprinnelig landskap er ivaretatt. Foto fra NIKUs nettsider om kontrollregistrering: http://www.niku.no/no/by_og_samfunn/verdiskapning_og_kulturarv/kontrollregistrering/

De utvalgte kulturmiljøene foreslås lagt inn i kommuneplanen som *hensynssoner*. Dette innebærer at alle tiltak som planlegges i området må ta hensyn til kulturminneverdiene. Dette betyr *ikke* at det er forbudt å gjøre noe innenfor hensynssonene, men at det *skal tas hensyn*. Et slikt hensyn kan for eksempel være at man skal beholde siktlinjer fra kulturminnene mot bestemte områder, eller at man opprettholder et jordbrukslandskap rundt kulturminner knyttet til denne typen næringsvei (se eksempel under).

Det er utarbeidet egne metoder for visuell landskapsanalyse på kulturminner. Disse metodene er anvendelige i definisjonen av kulturmiljøene ved at de kan bidra til å definere romlige relasjoner i og mellom kulturminner, mellom kulturminnene og landskapet rundt (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997).

Innenfor arkeologisk landskapsanalyse snakker man om kulturmiljø som landskapsrom, med «gulv» og «vegger» som avgrenser de ulike rommene. Den romlige avgrensningen avhenger i stor grad av observatørens ståsted og perspektiver. Begrepet henvendelse knyttes til utsynet fra kulturminnet og forholdet til nærliggende landskapsrom. Særlig gravminner, men også kirkesteder fra middelalder har ofte blitt plassert på grensen mellom ulike landskapsrom, og på steder hvor innsynet og utsynet er godt. Kulturminner kan inngå i sammenhenger med hverandre innen en lokalitet, men også mellom flere lokaliteter og kulturmiljøer. Kulturminnene har også relasjoner til landskapet de er en del av. Dette gjelder både synlige og ikke-synlige kulturminner (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997).

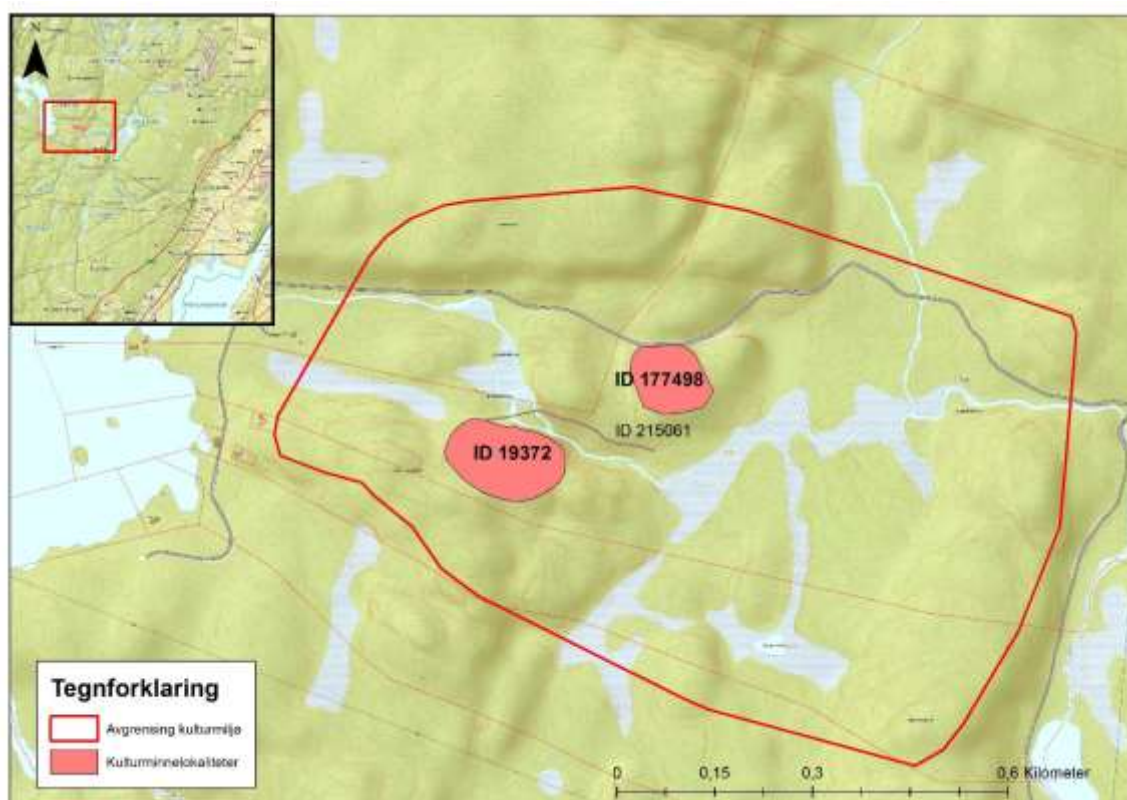
Kulturmiljø 1: Junger-borgene

Figur 40: Murer tilhørende den vestligste av tvillingborgene (ID 19372).

Verneverdi: Svært høy verdi

Ved innsjøen Junger, midt i de store skogsområdene omkring fem kilometer nordvest for Fiskumvannet, ble det i forhistorisk tid anlagt tre bygdeborger. Borgene utgjør tre av de ti kjente bygdeborgene i Øvre Eiker. Borgene skiller seg fra flere av de andre i kommunen ved å være anlagt i utmarka, langt fra dagens gårdsbebyggelse og ved å være mindre egnet til forsvar. Kulturmiljøet her har svært høy verdi på grunn av den klare sammenhengen kulturminnene seg imellom, kulturminnenes sterke relasjon til landskapet, kulturmiljøets sjeldenhet og formidlingsverdi.

Figur 41: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger i et kupert skogsområde, øst for innsjøen Jungerens sørlige ende. Området ligger omkring 5 kilometer vest for Vestfossen. Kulturmiljøet er tilgjengelig via bomveien «Jungerveien», som starter ved Ormåsen boligfelt.

Innenfor kulturmiljøet ligger det tre bygdeborger. Den nordligste av de tre ligger rett sør for Jungerveien, og kalles gjerne «Veiborgen» (ID 177498). De to andre borgene går under navnet «Tvillingborgene» (ID 19372) og ligger omkring 200 m sørvest for den første. Tvillingborgene og Veiborgen er atskilt av et kraftig søkk i terrenget.

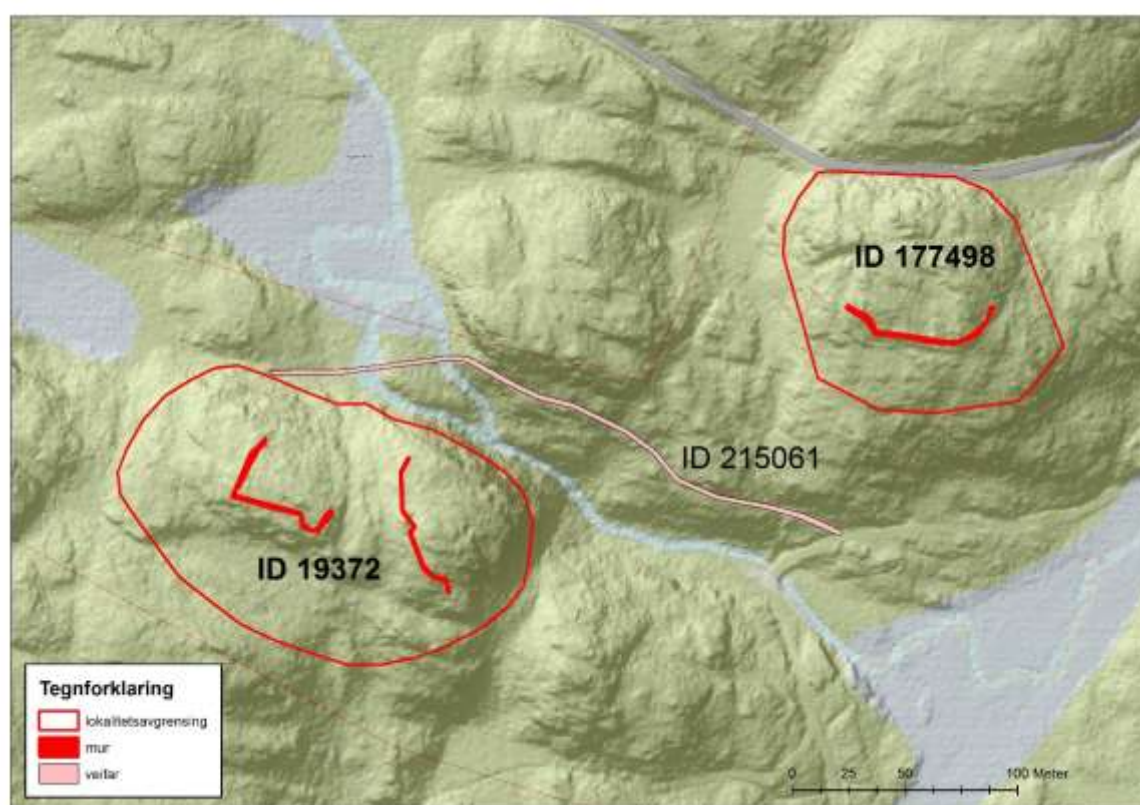

Figur 42: Venstre: Kupert landskap med furuskog ved den vestre tvillingborgen (ID 19372). Høyre: Myrområde sør for Veiborgen (ID 177498).

Terrenget i området domineres av koller orientert vestnordvest - østsørøst. Jordmonnet er skrint, bevokst med glissen furuskog, lyng og mose. I søkket mellom Tvillingborgene og Veiborgen går et myrdrag med et lite bekkefar gjennom. Det er også store, relativt åpne myrområder sør for veiborgen (ID 177498) og øst for tvillingborgene (ID 19372). Jungerveien snor seg gjennom den nordligste delen av kulturmiljøet fra øst til vest.

Kulturminnene (ID 19372, 177498 og 215061)

Kulturmiljøet inneholder to kulturminnelokaliteter, med totalt tre borger: Veiborgen (ID 177498) og Tvillingborgene (ID 19372). I tillegg går det et veifar (ID 215061) gjennom området, som ikke er fredet.

Figur 43: De tre borgene ved Junger, med murer markert med tykk rød strek. Kartgrunnlag: LiDAR-kart og kart fra www.kartverket.no

Figur 44: Venstre: Innmåling av muren på veiborgen. Høyre: dronefoto av veiborgen på kollen midt i bildet, mot sørvest.

Veiborgen (ID 177498)

Den nordligste av de tre borgene, Veiborgen (ID 177498), har en tydelig mur på sørsiden av kollen. På nordsiden av kollen går et 6-7 m bredt, øst-vestorientert søkk, der Jungerveien går i gjennom. Det høyeste punktet på bygdeborgen ligger på 223 m.o.h. Mot vest og nord heller terrenget bratt nedover, og her er det ingen spor etter murverk. Anlegget løfter seg med en slak side rundt 35 m over myra med Jungerbekken i sør, ellers bare 10-15 m over terrenget rundt. Murverket er av små dimensjoner, utrast og uten tydelige kanter. Det omkranser rundt regnet bare en tredel av platået. Det største murpartiet er mot sør, en liten murlengde også mot sørvest. Samlet lengde synes å være rundt 60 m (Bernt 2012:26).

Figur 45: Mur tilhørende den vestligste bygdeborgen (ID 19372).

Tvillingborgene (ID 19372)

Den vestligste borgen ligger på en kolle som faller bratt av mot nordøst, ned mot Jungerbekken. I sør er kollen avgrenset av en 4 m dyp kløft, mens berget i vest heller nedover mot en myr. I øst går en 4 m lang skråning mot en lav kam. De slakeste sidene er befestet med sammenhengende mur. Muren er i forholdsvis god forfatning, og består av bruddstein med enkelte større blokker innimellom. Mot nordvest er en nord-sør-gående mur med en lengde på 15 m, bredde 3 m og høyde 1 m. I sørvest er en nordvest-sørøstgående mur med en lengde på 45 m, bredde 1-1,5 m og en høyde på 0,25 m. I sørøst er en nord-sørgående mur med en lengde på 25 m, bredde på 3 m og en høyde på 1 m. Området innenfor murene er småknauset og relativt tørt.

Figur 46: Venstre: Den vestligste borgens nordvestlige mur. Høyre: Dronefoto over den østligste av tvillingborgene (noe til høyre for midten av bildet). Foto mot vest.

Den østligste tvillingborgen ligger omkring 40 m øst for den andre borgen, og er atskilt fra denne ved den tidligere nevnte lave, nord-sørgående bergkammen, som på denne siden er begrenset av et 3-4 m dypt drag med samme orientering. I nord og øst faller fjellsiden loddrett ned mot Jungerbekken. I vest er kollen avgrenset av en av de tidligere nevnte kløftene. Mot sør og vest er hellingen slak. Her er en mur på ca. 65 meters lengde, bredde 2-4 m, og høyde inntil 1,5 m. I sørøst er en ca. 2 m bred åpning. Terrenget innenfor murene er kupert. I sør er en markert knaus, der det er god utsikt østover. Langs kollens nordside går en sti som fører fra Skaraplassen til østbredden av Jungerens sørende.

Kulturhistorisk bakgrunn

Junger-borgene utgjør 3 av 10 kjente bygdeborger i Øvre Eiker og skiller seg fra mange av de andre borgene på flere punkter. Borgene ligger plassert svært tett, de ligger i utmark et godt stykke unna de sentrale jordbruksområdene i kommunen i dag, og muranleggene er mindre kraftige enn flere av de andre borgene.

Som nevnt i kapittelet om Øvre Eikers historie er bygdeborger tradisjonelt blitt tolket som forsvarsanlegg eller kontrollposter fra romertid eller folkevandringstid. I nyere tids forskning er man imidlertid blitt mer oppmerksom på variasjonen i slike anleggs datering og funksjoner. Dette

har ført til at enkelte slike anlegg nå er antatt å være kultsteder eller boplasser, heller enn å ha en primærfunksjon som forsvarsanlegg.

I sin masteroppgave i arkeologi fra 2012 har Tryggve Bernt behandlet de tre bygdeborgene ved Junger, i tillegg til bygdeborgen ved Høgåsen, som ligger 2 km lenger nord. I forbindelse med masteroppgaven ble det i samarbeid med Buskerud fylkeskommune og Øvre Eiker kommune, utført to pollenanalyser. Analysen viste at det i borgen antatte brukstid hadde gått både beitedyr og vært dyrket korn i området. Sammen med borgen antatt dårlige egnethet som forsvarsverk mener Bernt (ibid: 99) dette tyder på at den tradisjonelle tolkningen av borgene bør revurderes. Kanskje skal de heller tolkes som beskyttelsespunkter for folk som drev med ressursutnyttelse i utmarka.

I Junger er det funnet tre stokkebåter, det vil si båter laget av uthulte trestammer. Stokkebåter kjenner vi i Skandinavia fra eldre steinalder og frem til nyere tid (Rødsrud 2005:53), så frem til i dag har dateringen av Junger-båtene vært svært usikker. Sesongen 2015 utførte imidlertid Maritimt museum i Oslo, med støtte fra Buskerud fylkeskommune, ¹⁴C-dateringer av to av båtene. Dateringene viste at de stammet fra slutten av vikingtid, dvs. perioden 885-1025 e.Kr. Resultatet tyder på at det var betydelig aktivitet ved Junger i vikingtid. Kanskje kan båtene være relatert til den samme utmarksaktiviteten som bygdeborgene muligens skal ses i sammenheng med. Også i vikingtid foregikk det både beite og jordbruk i området.

Arkeologen Steven P. Carpenter analyserer i sin artikkel «Fra stokkebåt til flatbunning» (2005:69-83) flere stokkebåter i Aust-Agder, og finner flere momenter som tyder på at stokkebåtene kan ha spilt en viktig rolle i samferdsel og som transportmiddel i forbindelse med jernproduksjon. Dette er blant annet fordi stokkebåtene er funnet i et område der det er sterke indikasjoner på at det har eksistert et forhistorisk veinett, og fordi båtene ofte er funnet i nærheten av der det er gjort spor etter jernutvinning (ibid.:80-81). Kanskje kan det tenkes at Junger-båtene har hatt lignende funksjoner.

Bakgrunn for verdivurdering

Øvre Eiker er med sine 10 borger, den kommunen i Buskerud med absolutt flest bygdeborger. Andre kommuner med et større antall borger er Ringerike med fem eller seks borger, det er tre i Modum og tre i Kongsberg. Bygdeborgene kan anses som et fenomen som er typisk og særegent for kommunen, og som derfor har en særlig identitets- og symbolverdi. Ingen andre plasser i kommunen er imidlertid borgene samlet så tett som ved Junger. Dette er et spesielt fenomen, som også gjør kulturmiljøet unikt, og skiller det fra de andre bygdeborgene i Øvre Eiker. I tillegg er murene mindre egnet til forsvar enn mange av de andre borgene i kommunen (Bernt 2012:55).

Borgene har en sterk tilknytning til landskapet de ligger i, og til hverandre. Terrengformasjonen som bygdeborgene ligger på utgjør en viktig del av kulturminnet, og har vært en forutsetning for at anlegget ble plassert akkurat her. Relasjonen mellom kulturminnene og landskapet rundt er derfor svært viktig for å forstå kulturminnene, og bør bli ivaretatt i sin helhet.

Bygdeborgenes karakter og plassering gjør at de har høy formidlings- og opplevelsesverdi, og landskapet de ligger i er lite berørt av nyere aktivitet. Borgene i Junger-området er i dag lett tilgjengelige via Jungerveien. Kulturminnene er i dag ikke skiltet. Skilt med bakgrunnsinformasjon vil gjøre det lettere å forstå kulturminnene og deres opprinnelige funksjon. De vil også kunne minske sannsynligheten for skader som skyldes ubetenksomhet eller kunnskapsløshet, slik som

bruk av stein fra borgene til båloppmuring osv. Det er også viktig å være oppmerksom på at det skrinne jordsmonnet på borgene kan gjøre disse spesielt utsatt for slitasje. Dette må tas med i betraktning når formidlingstiltak vurderes.

Kulturmiljøets avgrensing

Avgrensingen av miljøet er gjort med tanke på å bevare opplevelsen av kulturminnene i landskapsrommet som de er en del av. Det er også lagt vekt på å bevare sammenhengen mellom borgene og bevare området så uberørt av nyere tids aktivitet som mulig. Grensen er strukket fra kulturminnene til nærmeste naturlige, visuelle «vegger» i landskapet. Veggene i landskapsrommet utgjøres i dette tilfellet av bratte koller/åsrygger som omkranser lokalitetene. I enkelte områder, som for eksempel i vest, er det ingen naturlige «vegger» og grensen er derfor satt til en tenkt linje mellom åsryggen nordvest for borgene, og åsryggen sørvest for disse. Det flate og mer åpne landskapet øst for borgene gjør det nødvendig å trekke grensen for kulturmiljøet relativt langt øst, slik at eventuelle fremtidige tiltak ikke vil kunne bryte siktlinjer fra og til borgen her. I dette området har det trolig også foregått noe dyrking, myrslått og beite i deler av jernalder og starten av middelalder, som dokumentert i den tidligere nevnte pollenanalysen (Bernt 2012).

Figur 47: Dronefoto av Junger-borgene i midten og til høyre i bildet, og myra der pollenanalysen ble gjort til venstre i bildet.

Kulturmiljø 2: Fiskum kirkested

Figur 48: Middelalderkirka på Fiskum. Foto mot nordvest.

Verneverdi: Svært høy verdi

For nærmere 750 år siden ble det bygget en romansk steinkirke ved Fiskumvannets vestlige bredd. I dag fremstår kirkestedet med Fiskum gamle kirke og middelalderkirkegård nærmest som det var i middelalderen. Fiskum gamle kirke er i dag den eldste, mest autentiske, stående kirken i Øvre Eiker. I 1866 ble Fiskum nye kirke bygget, bare 450 m nordvest for den gamle kirken. Kulturmiljøet har svært høy verdi på grunn av kulturminnenes sjeldenhet, kulturminnenes sterke relasjon til landskapet og kulturmiljøets formidlings- og opplevelsesverdi.

Figur 49: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger ved Fiskumvannets sørvestlige bredd, mellom Fiskumelva og bekken nord for Fiskum nye kirke. Landskapet er et forholdsvis åpent jordbrukslandskap, bestående av spredte gårdstun omgitt av slakt hellende åkrer. Fiskum nye kirke ligger på gården Darbu (gnr. 156) lengst nord i kulturmiljøet, rett øst for Kongsbergveien (Fylkesvei 73). Innenfor kulturmiljøet ligger også det verneverdige gårdstunet på Darbu 156/1. 450m lenger sør-sørøst ligger Fiskum gamle kirke ved Fiskumelvas utløp, på prestegårdens grunn (gnr 154).

I 1974 ble det opprettet et fuglereservat i Fiskumvannet. Reservatet omfatter den vestlige halvdelen av vannet, og dermed også østlige deler av dette kulturmiljøet.

Figur 50: Høyre: Utsikt fra Fiskum nye kirke mot Fiskum gamle kirke. Høyre: Flyfoto over området med Fiskum nye og gamle kirke markert med rød ring. Skjermdump fra www.norgebilder.no.

Kulturminnene (ID 84141, 176619 og 174250)

Kulturmiljøet består av Fiskum kirkested med Fiskum gamle kirke og middelalderkirkegård (ID 84141), Fiskum nye kirke (ID 176619) og prestegården (som ikke er registrert i Askeladden). Innenfor kulturmiljøet er det også registrert et funnsted (ID 174250) for en jernøks fra vikingtid³² (se bilde under).

Fiskum gamle kirke (ID 84141) ble trolig bygget omkring år 1250 i romansk stil. Den har i dag fortsatt bevart sitt middelalderske uttrykk, med unntak av vindusåpningene, som ble utvidet på 1800-tallet, og takrytteren, som trolig er bygget på slutten av 1500-tallet (Moseng 1994: 30-31). Kirkegården som omkranser kirken er ifølge skriftlige kilder fra tidlig middelalder³³.

Fiskum nye kirke (ID 176619) er ikke fredet etter Kulturminneloven. Kirken ble bygget i 1866, og brant i 1902. Dagens utgave stammer imidlertid fra gjenreisingen av kirken i 1945, etter at den brant i 1940 (Christie 1986: 386).

Figur 51: Venstre: Dørbeslag fra middelalderkirken på Fiskum (C31974). Foto Cf13434_b © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-NC 3.0. Høyre: Øks av samme type som øksa funnet innenfor kulturmiljøet (C31727), fra Petersen (1919).

³² museumsnummer C 31727

³³ askeladden.ra.no

Kulturhistorisk bakgrunn

Fiskum gamle kirke er en av 17 kjente steinkirker fra middelalderen i Buskerud. I Øvre Eiker kjenner vi tre kirker fra middelalderen; Haug, Berg og Fiskum (Moseng 1994:67). I middelalderen var Fiskum eget sogn. Rundt år 1400 var imidlertid jordegodsinntekten til kirken under 50% av Berg kirkes inntekter, og 16 % av Haug kirkes. Gjennom jordeboka til Oslo og Hamar bispedømme vet vi at Fiskum fra 1570-årene lå som anneks under Haug kirke (ibid.:30).

På grunn av de store kostnadene ved å bygge kirker i stein i forhold til i tre, ligger ofte steinkirker i spesielt gode jordbruksområder og nær sentra. Det var i sentrale strøk med utveksling av nye og viktige impulser at ny teknologi ofte kom først. Byggingen av steinkirken her i Fiskum viser at stedet trolig har vært et relativt rikt og viktig område i middelalderen. Fra kirken har det vært god utsikt mot Fiskumvannet. Kirkens beliggenhet ved vannet har trolig bakgrunn i vannet som transportvei – her var det lett å komme til og fra kirken fra området rundt Eikeren.

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har svært høy verdi. Fiskum gamle kirke og kirkested er et viktig vitnesbyrd om kristendommen i høy- og senmiddelalderen, og den er med på å synliggjøre gården Fiskum som en mektig gård i fortiden. Verdien er også begrunnet med kulturminnenes tydelige relasjon til landskapet. Fiskum gamle kirke var anlagt ved Fiskumvannet, der den var lett tilgjengelig for folk som kom sjøveien. Fra kirken er det godt utsyn over vannet og sundet mellom Fiskumvannet og Eikeren.

Fiskum gamle kirke er lett å formidle til besøkende, da den allerede er skiltet og lett tilgjengelig. Kirken ligger ved kulturstien som går ned fra Kongsbergveien. Kulturmiljøet er noe forringet på grunn av nyere bebyggelse, men store deler av landskapet er relativt uberørt og består av jordbruksareal.

Kulturmiljøets avgrensing

Ved avgrensing av kulturmiljøet er det lagt vekt på å bevare sammenhengen mellom Fiskum gamle og nye kirke og kirkested, og deres tilknytning til det omkringliggende jordbrukslandskapet og Fiskumvannet.

Kulturmiljøet strekker seg fra Fiskumelva og Prestøya med randvegetasjon i sør til bekken rett nord for Fiskum nye kirke. Grensen er lagt her fordi bekken nord for Darbu fungerer som en nordlig eiendomsgrænse for gården, og Fiskumelva som en sørlig grænse for prestegården. Disse eiendomsgrænsene kan gå langt tilbake i tid og er derfor naturlig å bruke som avgrensing av miljøet. Randvegetasjonen på sørlig side av Fiskumelva er inkludert for å ramme inn miljøet rundt elva.

Grensen i øst er lagt noe ut i Fiskumvannet, slik at sammenhengen mellom Fiskum gamle kirke og den gamle vannveien opprettholdes. Selv om det per i dag ikke er registrert båtstøer eller andre maritime kulturminner her er det naturlig å oppfatte strandsonen her som et mulig landingssted knyttet til sjøveis ferdsel til kirken. I vest og nordvest er grensen trukket til fylkesvei 73, et nyere tids inngrep som naturlig avgrenser det fortidige landskapet.

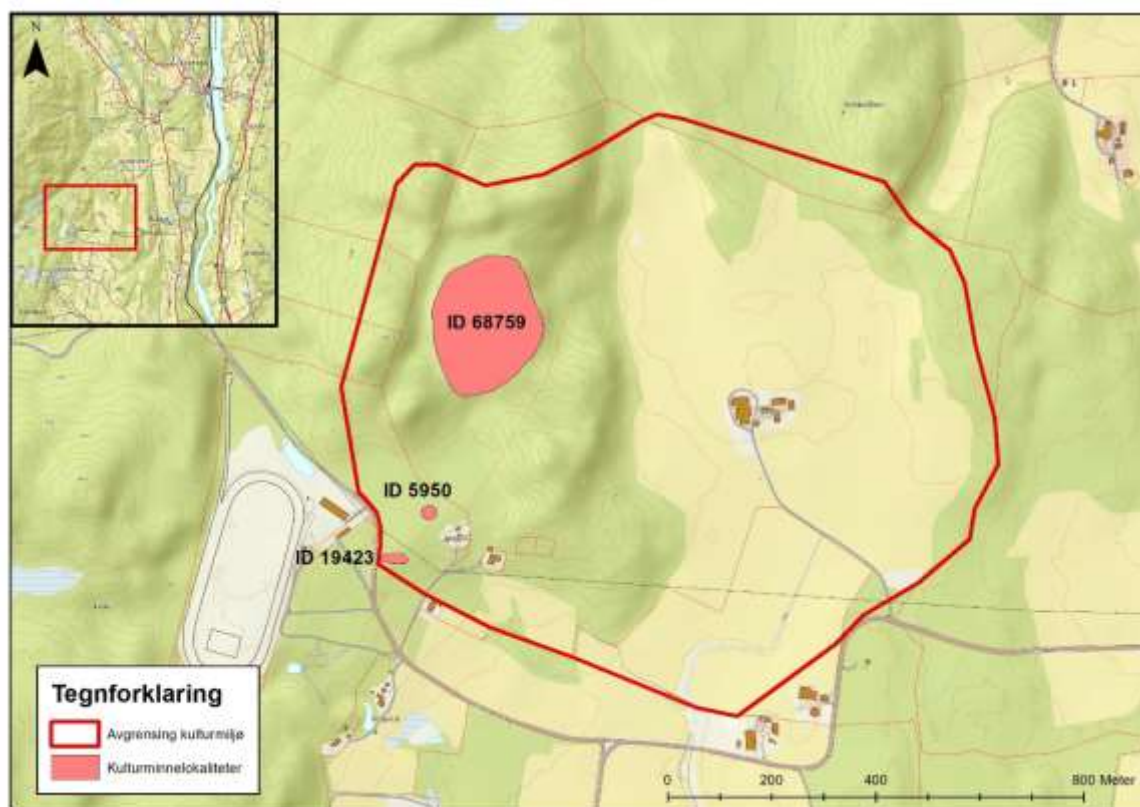
Kulturmiljø 3: Myreslottet

Figur 52: Utsikt fra borgen mot gårdstunet på Myre (gnr 164/3). Foto mot øst.

Verneverdi: Svært høy verdi

På Slottåsen, 4 km sørvest for Skotselv, ligger restene etter en forhistorisk bygdeborg. I skogen nedenfor borgen er det funnet en steinring som kan stamme fra samme periode som borgen. Steinringen representerer trolig et gravminne eller er tilknyttet en form for rituell aktivitet i jernalderen. Kulturmiljøet her har svært høy verdi på grunn av sin formidlings- og opplevelsesverdi. I tillegg er det særegent da det er eneste område i kommunen med en bygdeborg beliggende i umiddelbar nærhet til et gravminne av denne typen.

Figur 53: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i kulturminnedatabasen Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger fire km sørvest for Skotselv ved gårdene Myre og Piggerud, og nås via Myreveien og Rakkestadseterveien. Rett sørvest for kulturmiljøet ligger Myhremoen travbane.

Innenfor kulturmiljøet er det to automatisk fredete kulturminner: en steinring (ID 5950) og en bygdeborg (ID 68759). Kulturminnene ligger på eiendommene Steinset (164/5), Slotaasen (164/19) og «1/4 av gaarden Sag» (88/10).

Borgen ligger på toppen av Slottåsen på 248 m. o. h. Steinringen ligger på en flat mo, sørvest for og nedenfor bygdeborgen. Bergtoppen borgen ligger på er relativt bratt mot øst, sør og vest, noe slakere mot nord. På toppen av bygdeborgen er jordsmonnet skrint, med enkelte bergflater i dagen. Vegetasjonen domineres av store furutrær. Fra borgens høyeste punkt er det god utsikt mot øst, sørøst og nordøst. Det går en delvis gjengrodd sti fra bygdeborgen og ned på flaten der steinringen ligger. Vegetasjonen på flaten domineres av store furutrær, med enkelte innslag av gran og små løvtrær.

Figur 54: Vegetasjonen på toppen av borgen domineres av furutrær. Foto mot sørøst.

Kulturminnene (ID5950 og 68759)

Det er i dag kjent to automatisk fredete kulturminner innenfor kulturmiljøet; en bygdeborg og en steinring.

Steinringen (ID 5950) består av en sirkel av 10 store steinblokker. Diameteren på sirkelen er ca. 15 m. Steinene er kantet naturstein, og har en diameter på mellom en og to meter. Ved foten av hver stein er det store groper, sannsynligvis gravd i nyere tid, trolig utført av folk på jakt etter arkeologiske gjenstander. Det ser ikke ut til at det er gravd mellom steinene eller i midten av sirkelen.

Figur 55: Venstre: Steinringen ID 5950 ligger ved grantrærne midt i bildet. Foto mot nord. Høyre: en av steinene i steinringen.

Figur 56: Venstre: Nordøstlig hovedmur og formur på borgen. Foto mot sør. Høyre: Kart over bygdeborgen (ID 68759) med murer markert. Kart laget basert på data fra www.kartverket.no og LIDAR.

Bygdeborgen (ID 68759) er forholdsvis lett tilgjengelig fra nord gjennom en slak li. Borgen består av to ytre og to indre murer, en lang og en kort. Den indre muren (hovedmuren) strekker seg over nordøstkanten av kollen fra et stup på kollens østside til spissen av kollen i nordvest. Her skifter den retning og strekker seg langs kollens vestside til et stup i sør. Totalt måler hovedmuren ca. 150 m, er 2-4 m bred og har en høyde på inntil 1,5 m. Langs et mindre bratt parti langs kollens sørvestkant, 25 m sørøst for hovedmuren, er en 35 m lang indre mur (indre mur 2). Det ligger også en 20 m lang ytre mur 20 m sør-sørvest for denne. På nordøstsiden av kollen, 12 m nordøst

Figur 57: Borgmurer på Slottåsen

for den indre hovedmuren går den andre ytre muren. Denne måler ca. 45 m i lengde, er inntil 2 m bred og 1 m høy. I muren er det to åpninger som er to meter brede.

Terrenget på selve borgen er svært kupert og måler omkring 75 m nord-sør og øst-vest. Innenfor murene er det to myrsøkk med mulighet for oppsamling av vann. Det er særlig mot øst at området har et godt naturlig vern. Ved foten av kollens østlige side går et lite dalsøkk i retning nord-sør. Det samme er tilfelle på kollens vestlige side.

Sør for steinsettingen og nord for eiendommen Jakthytta finnes en rund haugdannelse, beskrevet som en mulig gravhaug (ID 213462). Etter befaring 2015 ble haugen antatt å være rester av nyere aktivitet, og er ikke automatisk fredet.

Innen miljøet er det også registrert en kulturminnelokalitet (ID 19423), som tidligere har vært antatt å være et gravfelt. Ved kontrollregistreringen viste dette seg å være spor etter utmarksaktivitet, muligens fangst- og kullgroper. Tolkningen av lokaliteten er noe usikker, og det er ikke usannsynlig at dette kan være spor etter nyere aktivitet, for eksempel stubbebryting eller lignende.

Kulturhistorisk bakgrunn

Borgen på Myre er strategisk plassert nær gårdene, har svært god utsikt over det omkringliggende landskapet, murene er kraftige og borgen er godt egnet som forsvarsanlegg. Det er derfor nærliggende å tro at borgen kan ha hatt en forsvarsfunksjon. Kanskje har den vært en kontrollpost i et større regionalt varslingsystem i jernalderen, eller hatt den funksjonen som tradisjonelt har blitt tillagt bygdeborgene, nemlig vært et tilfluktssted for nærliggende gårder i urolige tider. Det som skiller borgen på Myre fra flere av de andre bygdeborgene i kommunen er nærheten til steinringen. Det er imidlertid usikkert om det er en sammenheng mellom de to kulturminnene, selv om både steinringer og bygdeborger ofte dateres til eldre jernalder. Andre særtrekk ved Myreslottet er, som arkeologen Øystein Koch Johansen skriver i Eikers historie (1994:240), at utsikten er spesielt god fra denne borgen, særlig mot Tyrifjorden, Modum og Bakke sogn i nord og nordøst, og mot Haug sogn og Eikeren i sør og sørøst.

Steinringer kan ha hatt ulike funksjoner; flere av disse er tolket som graver, mens andre er antatt å være brukt til andre typer kultiske handlinger, som offer.

Gårdsnavnet Myre – navnet på gården ved borgen og steinringen – kan være en indikasjon på at området har hatt en religiøs eller kultisk betydning i forhistorien (Johansen 1994:286). Navnet kan imidlertid også ha opphav i naturforholdene på stedet. Ut fra gårdsnavnet antar Johansen (1994:274) at gården Myre var etablert ved utgangen av eldre jernalder. Dette sammenfaller også med en sannsynlig datering av steinringen og bygdeborgen til eldre jernalder.

Bakgrunn for verdivurdering

I denne rapporten er det lagt vekt på å få et utvalg kulturmiljøer som er representative for kommunen. På bakgrunn av dette er bare enkelte av borgene i kommunen valgt ut. I utvalget er det lagt vekt på bygdeborger som enten er representative for flere andre borger, eller som skiller seg ut fra de andre bygdeborgene.

Øvre Eiker er med sine 10 borger kommunen med flest bygdeborger i Buskerud, med Ringerike (med 5-6 borger) som nummer to, mens Modum og Kongsberg har tre bygdeborger hver. Totalt er det ca. 30 borger i fylket. Bygdeborgene kan anses som noe av det som særpreger Øvre Eiker, og skiller kommunen fra andre kommuner i fylket.

Bygdeborgen ved Myre er valgt ut fordi det er den eneste borgen som har en nær tilknytning til et mulig samtidig kulturminne. Den er også et godt eksempel på hvordan bygdeborger er bygd opp og anlagt i terrenget. Karakteren og plassering av borgen ved Myre gjør at den i tillegg har høy

formidlings- og opplevelsesverdi. Med bakgrunnsinformasjon formidlet for eksempel via skilt er det lett å forstå kulturminnet og dets funksjon. Terrengformasjonen som bygdeborgen ligger på utgjør en viktig del av kulturminnet, og har vært en forutsetning for at anlegget ble plassert akkurat her. Relasjonen mellom kulturminnet og landskapet rundt er svært viktig for å forstå kulturminnet.

Steinringen er ikke like formidlingsvennlig, og trenger skilting og noe skjøtsel for å formidle det historiske aspektet på en bedre måte. Dette er imidlertid et sjeldent kulturminne, også i fylket. Dette er den eneste steinringen i Øvre Eiker, og en av omkring 15 kjente, fortsatt eksisterende steinringer og steinsetninger i fylket³⁴.

Kulturmiljøet er lett tilgjengelig via Myreveien og Rakkestadseterveien. Det er imidlertid begrenset med parkeringsmuligheter. Ved tilrettelegging av kulturmiljøet bør man være oppmerksom på at jordsmonnet på bygdeborgen er svært skrint. Mye besøk kan føre til slitasje og skade på kulturminnet hvis dette ikke reguleres.

Kulturmiljøets avgrensing

Avgrensingen av miljøet er gjort med tanke på å bevare opplevelsen av kulturminnene i landskapsrommet de ligger i. Det er derfor forsøkt å legge til rette for å bevare området så uberørt av nyere aktivitet som mulig. Grensen for kulturmiljøet er derfor strukket fra kulturminnene til nærmeste naturlige «vegg» i landskapet. Veggene i landskapsrommet rundt bygdeborgen utgjøres av bratte koller/åser som omkranser bygdeborgen i nord og vest.

Sør for steinringen har landskapet ingen naturlige vegger. Grensen er her lagt et stykke sør for steinringen, i nedkant av platået steinringen ligger på. På denne måten vil man bevare skogsområdet rundt så upåvirket av nyere aktivitet som mulig, og kunne hindre at siktlinjene fra og til steinringen vil brytes gjennom eventuelle fremtidige tiltak. Videre fortsetter grensen østover, og følger i stor grad eiendomsgrensene mellom Myre 164/1 på den ene siden, og Myre 164/3, 10 og Myre skog 164/14 på den andre siden.

I øst er jordbruksområdet rundt gården Myre inkludert, da dette er en viktig del av landskapet rundt bygdeborgen. Her er grensen satt til kollene og randvegetasjonen rundt jordene, for å på denne måten ramme inn miljøet på en god måte, og bevare det visuelle inntrykket av et så opprinnelig landskap som mulig. Ved å bevare dette historiske landskapet ivaretas kulturmiljøets høye opplevelsesverdi.

³⁴ Basert på søk i kulturminnedatabasen Askeladden juli 2015.

Kulturmiljø 4: Haug kirkested

Figur 58: Haug kirke, sett fra Langebru ca.1910. Vestfosselva til høyre. Foto sf0686 fra Eiker arkiv.

Figur 59: Haug kirke 2015. Foto mot øst-nordøst.

Verneverdi: Svært høy verdi

For omkring 800 år siden ble det bygget en romansk steinkirke på Vestfosselvas bredd, på en odde nær elvas utløp i Drammenselva. I dag står bare kirketårnet og deler av kirkemuren igjen av den opprinnelige middelalderkirken. Kirken og de omkringliggende kulturminnene vitner om makt og tidlig kristendom i tidlig middelalder i Øvre Eiker. Kulturmiljøet har høy verdi på grunn av sin historiske kildeverdi, sin tidsdybde, sin tilknytning til landskapet og sin opplevelsesverdi.

Figur 60: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Numre i fet skrift viser automatisk fredete lokaliteter, mens resten viser ikke fredete eller fjernede lokaliteter. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger nær Hokksund sentrum, på nordsiden av Vestfosselva og E134. Blikkfanger i landskapet er Haug kirke, som ligger på en høyde hevet noe over det omkringliggende landskapet. På samme høyde ligger to lokaliteter med spor etter forhistorisk bosetting (116996 og 156852). Kirkestedet er i vest, nordvest og sørvest omgitt av åkrer. Vest for dette ligger Eikertun sykehjem, og annen boligbebyggelse. På nordsiden og sørsiden er kirken omkranset av kirkegården. Lengst i nord er et skogbevokst område, mens det på platået nedenfor kirkestedet i øst ligger tett boligbebyggelse. Prestegården ligger innenfor kulturmiljøet, nordvest for kirken.

Figur 61: kirkegården nord for Haug kirke. Foto mot nord.

Kulturminnene (ID 84498, 116996, 156852 m.fl.)

Kulturmiljøet omfatter tre lokaliteter med automatisk fredete kulturminner; Haug kirke med middelalderkirkegård (ID 84498) og to områder med spor etter forhistorisk bosetting (ID 116996 og 156852). Omkring 100 m sør for kirken er det tidligere funnet en kokegrop og flere kullholdige nedgravinger (ID 139684). Disse er i dag fjernet. Det skal også tidligere ha vært flere gravhauger i området (ID 29407 og 9548).

Den første kirken på Haug var trolig av tre, og ble sannsynligvis bygget på 1100-tallet. Steinkirken (ID 84498) har trolig blitt påbegynt omkring år 1200. Den hadde opprinnelig rektangulært skip og smalere, nærmest kvadratisk kor med apsidal avslutning, samt tårn i vest. På 1860-tallet ble kor og skip revet, og i dag er det bare vesttårnet og vestmuren som står igjen av middelalderkirken. Dagens kirke ble bygget på den gamle kirkens fundamenter, slik at den i dag er like lang som middelalderkirken var. Det er i tillegg bygget et nyere sakristi i øst. Kirkegården nærmest kirken er fra middelalder, er automatisk fredet og omkranser kirken på alle kanter (Brendalsmo: Haug kirke) (Moseng 1994:32-42).

I 2008 ble det foretatt arkeologiske registreringer i forbindelse med en reguleringsplan i området 130 meter nord og vest for kirken. Registreringen på vestsiden av riksvei 35, på innmarka til prestegården avdekket et større antall stolpehull og grøfter etter minst tre hus fra yngre jernalder (Lorentzen 2008:12) (ID 116996). En senere undersøkelse med gradiometer på jordet rett vest for registreringsfunnene indikerer at det under matjorda her finnes spor etter inntil ni langhus, 20 kokegroper, to veifar og kanskje 13 gravminner (Binns 2008:8) (ID 156852).

På 1700-tallet skal det på prestegården ha vært flere «sandhauger», som i dag er forsvunnet (ID 29407 og ID9548) (Nicolaysen 1862-66: 160). I en av dem ble det funnet et eldre jernalders

gravfunn, bestående av en bronsekjel³⁵, fragment av et jernsverd, et leirkar og deler av et lagget trespann med bronsebeslag. Antakeligvis har «sandhaugene» alle vært gravhauger. På samme eiendom, under flat mark, skal det være funnet to yngre jernalders gravfunn³⁶, som kan stamme fra overpløyde graver.

Sør for kirken, ved Vestfosselvas bredd, ble det i 2010 funnet flere spor etter forhistorisk aktivitet, blant annet en kokegrop og flere kullholdige nedgravinger (ID 139684). Sporene ble antatt å ikke kunne tilhøre hus, men ble tolket som mulige spor etter aktivitet knyttet til bygging av kirken. Dette er svært usikkert.

I tillegg ligger det én ikke fredet lokalitet innenfor kulturmiljøet; en etterreformatorsk kullmøle (ID 116995). Rett utenfor kulturmiljøet, på Sundsmoen, er det funnet syv kanonkuler av tre skålpunds kaliber (ID 150295). Kanonkulene stammer trolig fra 1700-tallet.

Figur 62: Venstre: Kokegrop funnet ved Haug kirke i 2010, ID 139684-3. Høyre: Steinskodd stolpehull funnet under undersøkelser ved kirken i 2008 (ID 116996-20).

Kulturhistorisk bakgrunn

Kulturminnene innenfor kulturmiljøet viser at området har hatt en rik historie, og en viktig posisjon i Øvre Eikers forhistorie.

De første bevarte tegn på menneskelig aktivitet i området er sporene etter jernalders bosetting og gravhauger nordvest, vest og sør for kirken. Sporene viser at det i jernalderen har ligget flere langhus på høyden kirken ligger på i dag. Det er imidlertid sannsynlig at ikke alle husene har vært samtidige. Husene har vært rektangulære og trolig mellom 20 og 30 m lange. Husene ligner andre hus fra samme periode på Østlandet.

Fra høyden med kirken og bosettingssporene har det vært god utsikt og oversikt over Vestfosselva, Drammenselva og jordbruksområdene rundt. En slik strategisk plassering i møtepunktet mellom flere daldrag og elver har trolig gitt grunnlag for stor makt og rikdom, noe gravfunnene også tyder på. Gravfunnene som er gjort i området rundt kirken er i tillegg til gravfunnet nevnt ovenfor, et gravfunn (C19040-44) med sverd, spyd, to økser og et bor, og et

³⁵ Museumsnummer C 9

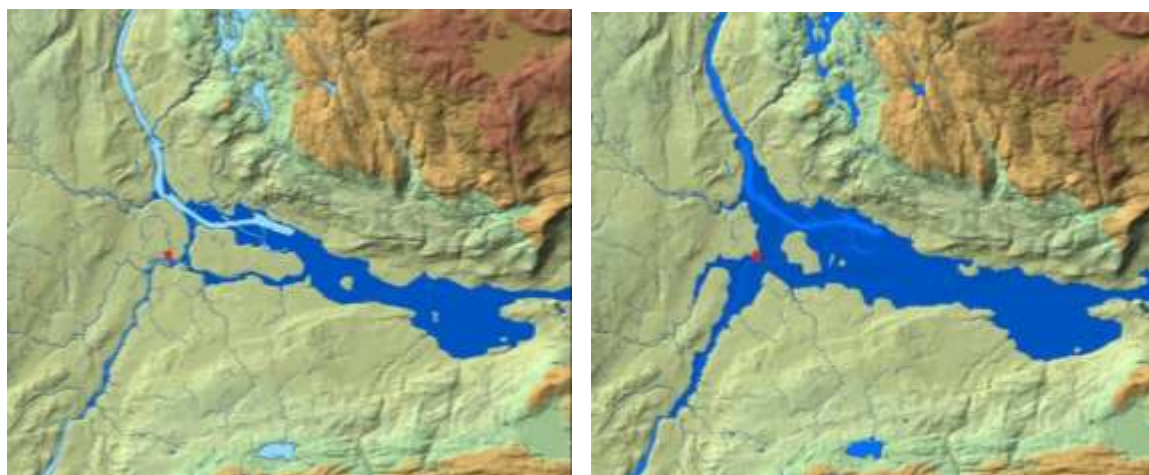
³⁶ Museumsnummer C 19040-44 og 20014.

gravfunn (C20014) med et sverd og rester av et annet, to spyd, muligens to skjoldbuler, ildstål, jernkjel og en hestetann.

Figur 63: En av spydspissene (C20014c) funnet i en vikingtids mannsgrav ved Haug kirke. © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0

Ved Kristi fødsel sto havet trolig omkring 6-8 m høyere enn i dag³⁷, slik at elva trolig var bredere og Drammensfjorden var en fjordarm som strakte seg inn hit. Området med langhusene lå da på et nord-sørgående nes. Gravhauger på dette stedet ville trolig vært synlige på lang avstand.

Figur 64: Kart over deler av Øvre Eiker med vannstanden økt til 5 meter (til venstre) og 10 meter (til høyre) over dagens nivå, slik landskapet kanskje så ut omkring år 500 f.Kr. og 800 e.Kr. Haug kirkested er markert i rødt.

Den senere byggingen av Haug kirke på samme sted i starten av høymiddelalder understreker gårdenes makt og status også i jernalderen. Plasseringen av kirken på et tidligere førkristent gravsted er ikke uvanlig. Fagfolk diskuterer om dette kan skyldes at gårdene med makt og høy status i jernalderen også var de som sto bak kirkebygging i middelalder. På den annen side kan kirken bevisst være lagt til et sted med sentral betydning for norrøn religion og kult, for på denne måten å legitimere makt og den nye religionen.

³⁷ Beregninger av havnivå for Øvre Eiker er noe usikre. I The Hoen hoard (Mikkelsen 2006:49) argumenterer forfatteren for et havnivå på minst 5 m.o.h. ved år 875 e.Kr. Johansen (1994:177) oppgir en vannstand omkring år 500 f.Kr. på 9 m.o.h. Havnivået ved Kristi fødsel må derfor trolig være 6-8 meter høyere enn i dag.

Haug kirke er en av 17 kjente steinkirker fra middelalderen i Buskerud. I Øvre Eiker kjenner vi tre kirker fra denne perioden; Fiskum, Haug og Berg. Haug kirke er trolig en av de eldste kirkene i bygda, og har vært hovedkirke siden 1153³⁸. Utgravninger under kirkegulvet på 1960-tallet, i forbindelse med utbedringer av kirken, viste at det forut for den middelalderske steinkirken trolig har ligget en trekirke på stedet. (Moseng 1994: 23-24). Dette er et vanlig fenomen, kjent fra undersøkelser av andre middelalderske steinkirker i Norge. På grunn av de store kostnadene ved å bygge kirker i stein i forhold til i tre, ligger ofte steinkirker i spesielt gode jordbruksområder og nær sentra. Det var i sentrale strøk med utveksling av nye og viktige impulser at ny teknologi ofte kom først. Byggingen av steinkirken her på Haug understreker at bygda trolig har vært et rikt og viktig område i middelalderen.

Fra kirken har det vært god utsikt mot Vestfosselva, Drammenselva og jordbruksområdene rundt, og på grunn av det flate omkringliggende landskapet må kirken må ha vært synlig på lang avstand.

Figur 65: Utsikt fra Haug kirke ca.1910 mot Langebro og Sem, med Vestfosselva midt i bildet. Foto sf0693 fra Eiker arkiv.

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har svært høy verdi. Kirken er en av tre kjente middelalderkirker i Øvre Eiker, og den vi i dag vet mest om. Kirken og sporene etter jernalderbosettingen er sterkt knyttet til landskapet, der de er plassert på en høyde i terrenget med god utsikt til og innsyn fra det omkringliggende området. Sporene etter jernalderbosettingen og middelalderkirken og kirkegården gir kulturmiljøet høy historisk kildeverdi. Langhusene er de første i sitt slag i denne delen av Buskerud, og har stor betydning for forståelsen av gårdsutviklingen og jernaldersamfunnet i denne delen av fylket. Sammen gir jernalderstrukturene og Haug kirke kulturmiljøet stor tidsdybde. Dette har vært et viktig sted i førkristen og senere kristen tid, over en periode på minst 1000 år.

³⁸ Terra Buskerud: *Haug kirke i Øvre Eiker*.

http://www.historieboka.no/Modules/historiebok_tidsepoke_tema_artikkel.aspx?ObjectType=ArticleVersion&Article.ID=2119&Category.ID=1310

Haug kirke med kirkegård er et godt synlig og vakkert kulturminne, som er godt egnet for formidling, og har høy opplevelsesverdi. Skilting av kulturminnene i området, inkludert kulturminnene under bakken, vil kunne forhøye områdets opplevelsesverdi betraktelig. Kulturmiljøet er lett tilgjengelig med bil, og det er parkeringsmuligheter ved kirken.

Kulturmiljøets avgrensing

Ved avgrensingen av kulturmiljøet er det lagt vekt på å ta vare på sammenhengen mellom kulturminnene og landskapet de har oppstått i. Ved å bevare jordbrukslandskapet rundt kirken slik det fremstår i dag vil kirkens virkning bli bevart.

Kulturmiljøet omfatter Haug kirkested og det bevarte jordbrukslandskapet nordvest, vest og sørvest for kirken. Sør for middelalderkirkegården ligger den nyere kirkegården rundt Haug kirke. Kirkegården viser kontinuiteten av bruken av området frem til i dag, og fungerer godt som en ramme for forståelsen av den middelalderske kirken.

Kulturmiljøet grenser i øst til den tette boligbebyggelsen, som ligger på et lavere nivå i terrenget enn kirkestedet. I nord er grensen lagt nord for skogsområdet mellom ID 156852 og Sundsmoen industriområde. Her vil vegetasjonen skjermes den visuelle opplevelsen av kulturmiljøet, mot nyere bygninger og anlegg utenfor miljøet. Riksvei 35 bryter til en viss grad opp inntrykket av det fortidige landskapet. Veien ligger imidlertid på samme sted som den eldre veien gjennom dette landskapet (sml. kart over Buskerud amt 1829) og fungerer dermed som en illustrasjon på kirkens og de andre kulturminnenes strategiske posisjon langs viktige fortidige ferdselsruter.

Figur 66: Skogsområdet i nordlig del av kulturmiljøet fungerer som en vegg i landskapet og skjermer kulturmiljøet mot industriområdet Sundsmoen.

Kulturmiljø 5: Røkeberg

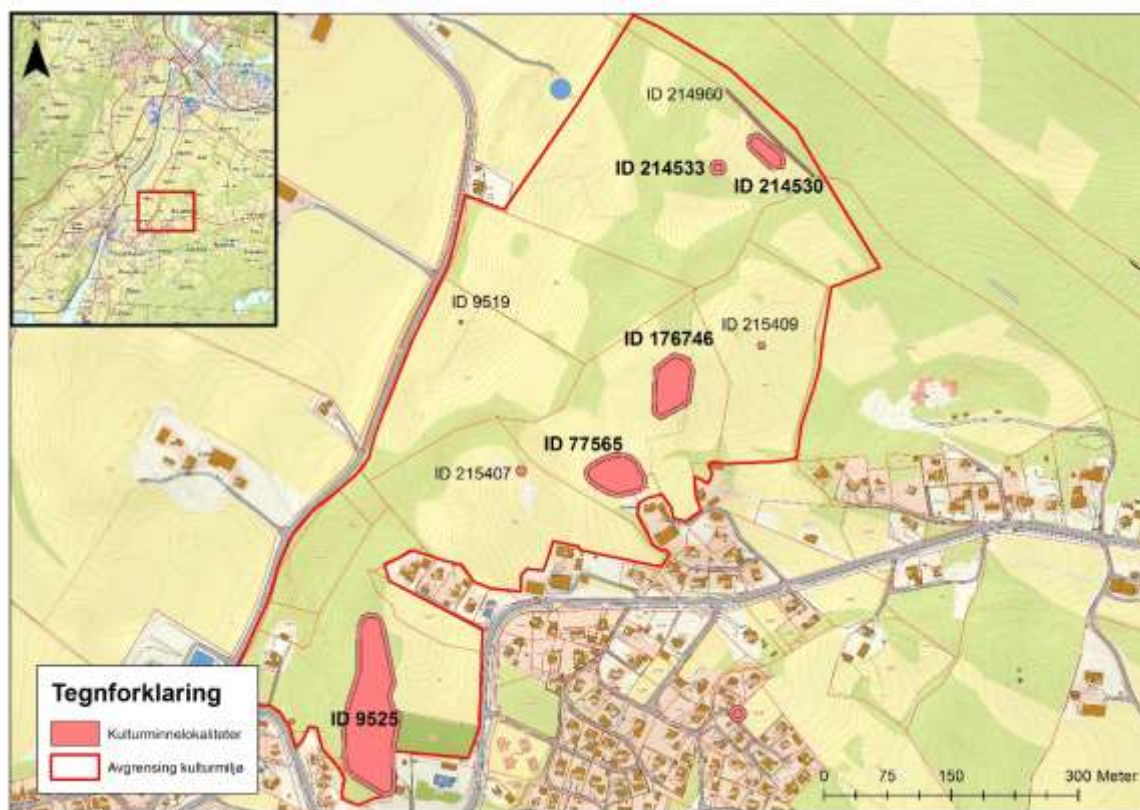

Figur 67: Gravhaug på gården Røkeberg Store (ID 176746) med utsikt mot vestsiden av Vestfosselva.

Verneverdi: Svært høy verdi

På brinken av en elveterrasse øst for Vestfosselva ligger det fem gravminnelokaliteter fra jernalderen, med 15 til 20 gravminner³⁹. Gravminnene stammer fra jernalderen, og vitner om mektige slekter i området i fortiden. Kulturmiljøet har svært høy verdi på grunn av sin historiske kildeverdi, sin bevaringsgrad, kulturminnenes sterke relasjon til landskapet og kulturmiljøets opplevelsesverdi.

³⁹ Det uklare antallet gravminner kommer av at enkelte av gravhaugene er noe usikre, og en avklaring av dette krever grundige arkeologiske undersøkelser, for eksempel i form av en arkeologisk utgraving.

Figur 68: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Tall i fet skrift viser automatisk fredete kulturminner, mens resten viser lokaliteter som ikke er fredet eller har uavklart status. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger omkring én km øst for sentrum av Vestfossen. Kulturmiljøet inneholder fem gravfelt- og gravminnelokaliteter; ID 9525, 77565, 176746, 214530 og 214533. Kulturminnene er spredt på flere eiendommer, blant annet Hedenstad med Braaten (35/11), Røkeberg Store (29/2) og Vålen nordre (24/2). Gravfeltene ligger alle langs kanten av et platå som hever seg ca. 70-75 m over området nedenfor. Alle ligger på skrinne forhøyninger i kanten av beitemark eller dyrka mark. Fra kulturmiljøet er det god utsikt mot vestsiden av Vestfosselva. Landskapet innenfor kulturmiljøet består delvis av beitemark/jordbruksareal på flatene, og blandingsskog langs og i den bratte skråningen ned mot gårdene Vålen og Smørgrav.

Figur 69: Landskap innen kulturmiljøet: ID 9525 ligger i blandingsskog, mens ID 77565 og 176746 ligger i beitemark.

Kulturminnene (ID 9525, 77565, 176746, 214530, 214533 m.fl.)

Kulturmiljøet omfatter fem gravminnelokaliteter: ID 9525, 77565, 176746, 214530 og 214533.

Innenfor lokaliteten med ID 9525 er det registrert 11 gravhauger, herunder 10 rundhauger og en langhaug. Tre av disse er imidlertid usikre som kulturminner. De fleste av haugene er klart markert og steinblandet. Rundhaugene i feltets nordlige del er flate og vide, rundhaugene og langhaugen i feltets midtre og sørlige del er mer toppet. Flere av haugene har spor etter graving i toppen. Langhaugen måler ca. 20 x 5 x 1,5m. Rundhaugene har diametere på 4-12 m, og er 0,5-1,5 m høye. Feltets nordlige halvpart ligger på 35/11, det øvrige på 35/195.

ID 176746 er et gravfelt med en gravrøys og to hauger. Den ene av haugene er noe usikker som fornminne. I samme område er det også funnet et vikingtids ringbissel av jern, og en hjulformet spenne fra romertid. Begge er funnet med metaldetektor.

Innenfor ID 77565 er det registrert fire steinblandete rundhauger, der to av haugene kan være noe usikre som fornminner. Haugene er 6-8 m i diameter og har en høyde på 0,6-0,8 m.

Figur 70: Venstre: Hjulformet spenne av kobberlegering fra romertid (diameter 3cm), funnet med metaldetektor ved gravfeltet ID 176746. Høyre: gravfeltet der spennen ble funnet.

De to lokalitetene ID 214530 og 214533 består av en steinblandet gravhaug (ID214533) og tre gravrøyser (ID214530), der to er noe usikre som gravminner. Lokalitetene ligger på nordøstsiden og sørvestsiden av et stykke med beitemark på Vålen Nordre, 24/2. Den enkeltliggende gravhaugen har trolig opprinnelig vært rund, men nå er sørvestlig del nærmest totalt fjernet. Langs haugens vestre og nordvestre del er en tydelig rekke av stein, muligens rester av fotkjede. Haugens diameter er på ca. 11 m, og høyden ca. 1 m. Den sikre gravrøysa er tilnærmet sirkulær med et krater i midten, måler ca. 10 meter i diameter og er 0,7 meter høy. De to andre røysene er mindre tydelig markert i terrenget, har ujevn form og måler 4,5 og 8,5 meter i diameter, og er 0,3 og 0,6 meter høye. Disse kan være rydningsrøyser.

Det ligger i tillegg tre rydningsrøyser som trolig er fra nyere tid innenfor kulturmiljøet (ID9519, 215407 og 215409).

Figur 71: Gravhaugen med ID 214533 og den nordligste av gravrøysene på ID 214530.

Kulturhistorisk bakgrunn

Det er ikke gjort arkeologiske utgravninger av noen av gravminnene i kulturmiljøet, og en eksakt datering av gravene er derfor ikke kjent. Ut fra størrelse og karakter er det imidlertid relativt sikkert at de er anlagt en gang i jernalderen. I eldre jernalder var gjerne gravene litt lavere og mindre markerte enn gravene fra yngre jernalder, som gjerne er større, med brattere sider. Gravene innenfor kulturmiljøet varierer i høyde og markering, også innenfor samme gravfelt. Gravfeltene kan derfor stamme fra begge perioder.

Plasseringen av gravminnene langs kanten av platået gjør at de fleste av gravene har vært godt synlige i nærområdet, både fra øst, men spesielt fra vestsiden, fra elveslettene nedenfor og Vestfosselva. Innenfor en arkeologisk landskapsanalyse kan man si at gravene i særdeleshet «henvender seg» mot vest, mot jordbrukslandskapet og elva. Hever vi blikket utover Røkeberg ser vi at flere av de kjente andre gravfeltene ved Vestfossen, som på Besseberg og Såsen i sør, og ved Bryn/Sørby i nord ligger på den samme terrassen i terrenget som Røkeberg.

Som tidligere nevnt lå jernalderens gravminner ofte langs ferdselsveier, på plasser med god utsikt over landskapet. Ofte var de også plassert på gårdstun. Samtidig som de døde skulle «holde oppsyn» med folk som passerte gjennom området, var gravminnene godt synlige for de forbipasserende og kunne symbolisere eiendom, sosial status og makt.

I kulturmiljøet her er det påfallende at alle gravhaugene opprinnelig har ligget godt synlig og med god utsikt over det omkringliggende åkerlandskapet og Vestfosselva. Vi vet at elva har vært en viktig ferdselsåre i historisk tid (Moseng 1994:13-15). Det er også sannsynlig at den har hatt en lignende rolle i jernalder og lenger tilbake i tid.

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har svært høy verdi på grunn av kulturminnenes grad av bevaring og sterke tilknytning til landskapet, kulturmiljøets historiske kildeverdi og opplevelsesverdi. Kulturmiljøet har også høye estetiske kvaliteter som høyner områdets opplevelsesverdi.

Kulturminnene har blitt anlagt i samspill med landskapet og er sterkt knyttet til dette. Fortsatt er elveterrassen og jordbrukslandskapet mellom terrassen og Vestfosselva lite berørt av nyere aktivitet. Øst for gravfeltene er landskapet noe mer preget av nyere bebyggelse, men fortsatt er flere mindre felt med beitemark og åkrer bevart som buffere mot nyere bebyggelse og inngrep. Det relativt intakte landskapet levendegjør fortiden, og gjør kulturminnene enklere å forstå og sette i en historisk sammenheng. Sammen gir kulturminnene og landskapet kulturmiljøet svært høy verdi.

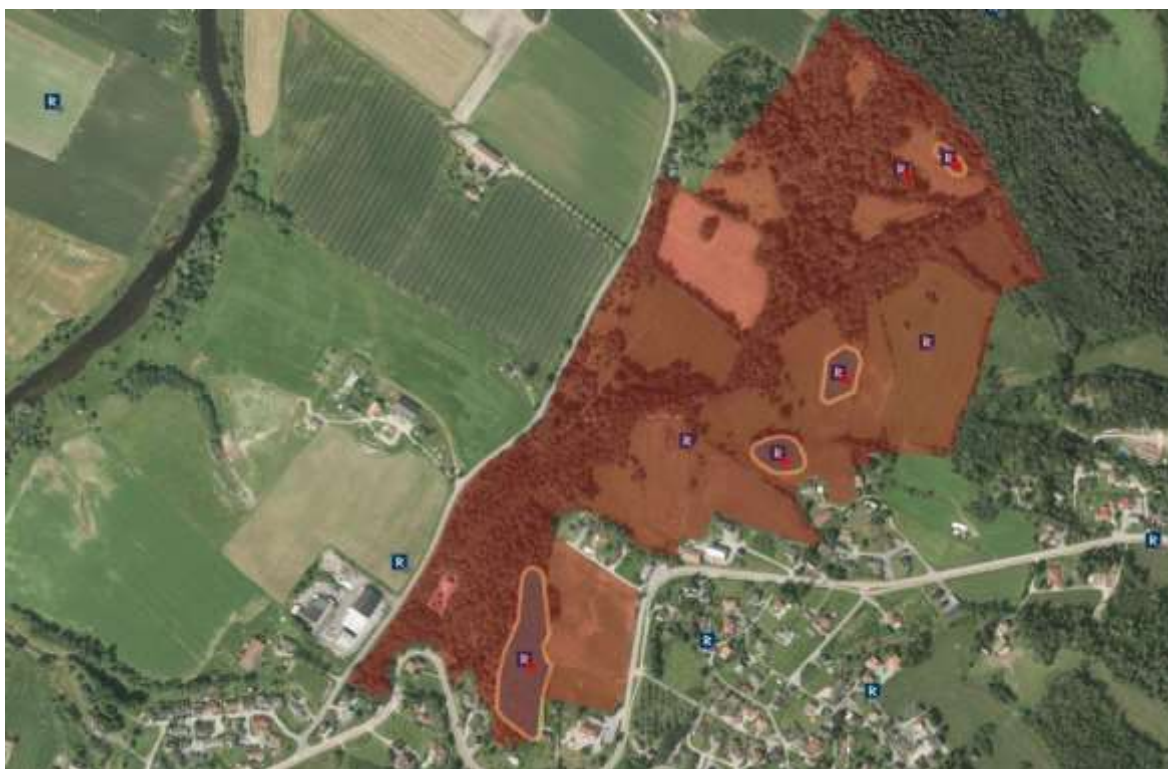
Figur 72: Venstre: Gravhaug på gravfeltet med ID 9525. Høyre: Gravhauger på gravfeltet med ID 176746.

Kulturminnene er som tidligere nevnt representative for gravminner i jernalderen i kommunen. Sammen med landskapets og kulturminnenes estetiske kvaliteter får kulturmiljøet derfor en svært høy formidlings- og opplevelsesverdi. Den sørvestligste delen av kulturmiljøet grenser i dag til Røkeberg kultur- og naturbarnehage. Gravfeltet med ID 9525 er et velbrukt og velegnet turmål for barnehagen. Med unntak av barnehagens parkeringsplass er det ingen gode opparbeidete parkeringsplasser i nær tilknytning til kulturmiljøet. De andre gravfeltene nord i kulturmiljøet har ingen nærliggende større parkeringsplasser i dag og er mindre tilgjengelige for publikum. En opparbeidet sti mellom gravfeltene vil gjøre dem lettere tilgjengelige for besøkende.

Kulturmiljøets avgrensning

Kulturmiljøet omfatter platået med kulturminnene, det godt bevarte jordbrukslandskapet rundt, og skråningen fra terrassen med gravene og ned til Voldstadveien.

Ved avgrensingen av kulturmiljøet har det vært viktig å beholde gravfeltenes tilknytning til jordbruksarealene. I sørøst er grensen satt til kanten av den tette boligbebyggelsen, da landskapet bortenfor dette er sterkt endret fra opprinnelig utseende. Mot sør er grensen lagt til boligbebyggelse og Røkebergveien, mot vest til Voldstadveien. Voldstadveien er valgt som grense fordi den bryter opp det fortidige landskapet. Åkerarealene rett vest for denne veien er lite synlige fra toppen av elveterrassen der gravfeltene ligger og er derfor ikke inkludert i miljøet. I nord og øst inkluderer kulturmiljøet noe av jordbruksarealene og beitemarkene som omkranser gravfeltene, for å vise gravenes sammenheng med dette landskapet. Det er også inkludert noe av randvegetasjonen rundt, for å ramme inn kulturmiljøet, og forsøke å stenge ute eventuelle fremtidige inngrep utenfor miljøet.

Figur 73: Skjermdump fra Askeladden med kulturminnelokalitetene markert med rune-R. Kulturmiljøet er uthøvet i lys rød fargetone.

Kulturmiljø 6: Sem og Berg

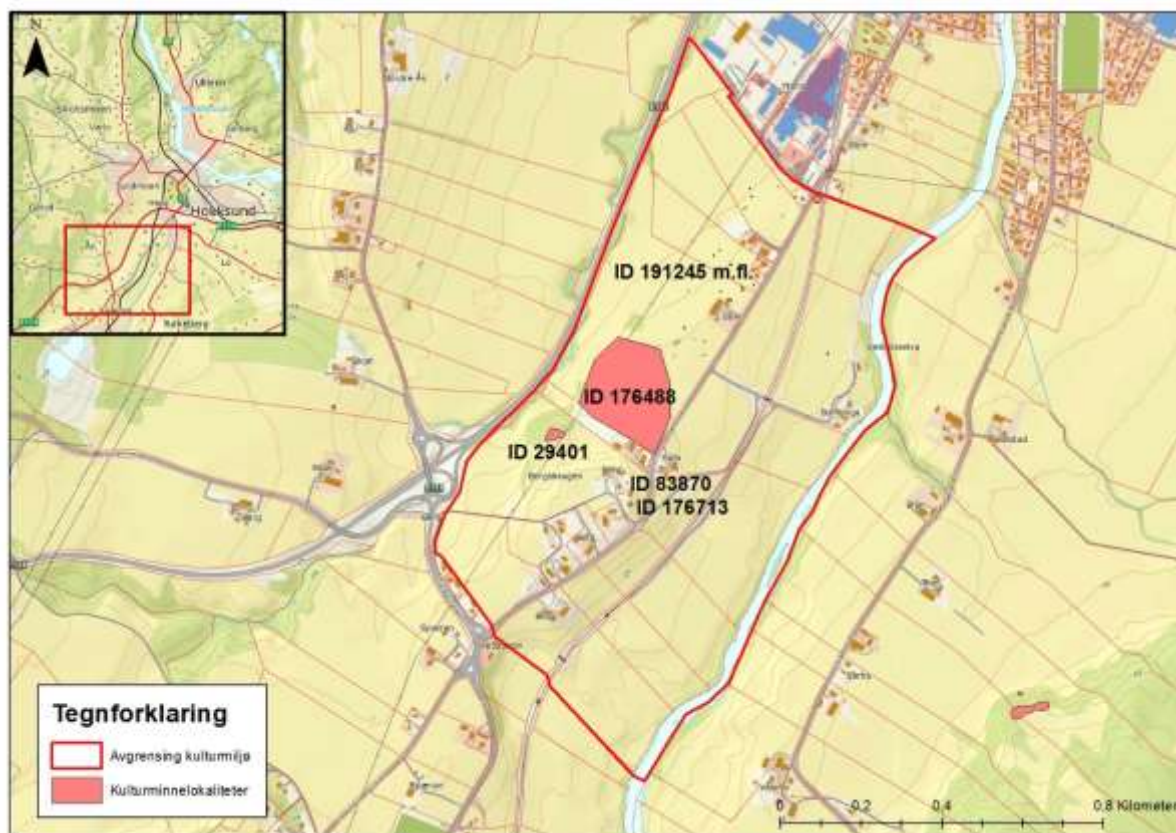

Figur 74: Gårdstunet på Berg, med Sem i bakgrunnen.

Verneverdi: Svært høy verdi

Det har lenge vært kjent at gårdene Berg og Sem har spilt en viktig rolle i Øvre Eikers historie. I middelalderen skal det ha vært tingsted og kirkested på Berg, og Sem har vært kongsgård i middelalderen og på 1600-tallet. De siste to årene har det imidlertid kommet inn en stor mengde arkeologiske funn fra området, som spenner fra bronsealder og frem til slutten av middelalderen. En bakkeradarundersøkelse foretatt høsten 2015 har avdekket flere spor etter forhistorisk aktivitet i området. Resultatene fra undersøkelsen blir klare etter årsskiftet 2015-16.

Kulturmiljøet har svært høy verdi på grunn av miljøets historiske kildeverdi og sjeldenhet. I tillegg har miljøets stor tidsdybde, og aktiviteten her viser kontinuitet gjennom store deler av forhistorien.

Figur 75: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger på gårdene Sem (gnr.73) og Berg (gnr.61), på østsiden av E 134, ca. 2 km sørvest for Hokksund sentrum. Landskapet innenfor kulturmiljøet er et jordbrukslandskap med noe boligbebyggelse rundt gårdstunene.

Semsveien og jernbanen går gjennom kulturmiljøet fra nordøst til sørvest. Berg gård ligger på Bergshaugen, et høydedrag som hever seg over det omkringliggende jordbrukslandskapet. Sem ligger på flatene nordøst for Berg. Fra gårdene heller landskapet svakt ned mot Vestfosselva. Høydedraget som kulturmiljøet ligger på er godt markert i landskapet og synlig fra store deler av det omkringliggende området.

Figur 76: Bergshaugen, sett fra Røkeberg. Foto mot nordvest.

Figur 77: Utsikt fra Berg mot Sørby, på motsatt side av Vestfosselva. Foto mot sørøst.

Kulturminnene (ID 29401, 83870 og 176488 m.fl.)

Innenfor kulturmiljøet er det registrert en rekke funnsteder (ID 176488 m.fl.) og et gravfelt med fire gravhauger (ID 29401). Kirkestedet på Berg er også registrert som en lokalitet (ID 83870), men eksakt posisjon på dette er ikke kjent.

Gravfeltet ligger på en fjellknaus, nordvest på Bergshøyden. Det består av tre rundhauger og en langhaug. Haugene har største diameter på 4,5-12 m, og er 0,25-1 m høye. Alle haugene er noe forstyrret og har krater i midten.

Det er gjort en stor mengde forhistoriske funn i åkerarealet mellom gårdene Sem og Berg⁴⁰, blant annet en mengde vektlodd, spinnehjul, fragmenter av gryter, produksjonsavfall i form av slagg og smeltet bronse, fragmenter av korsformede spenner og en likearmet spenne. Funnene er fremkommet ved metallsøk og vitner om aktivitet gjennom lang tid. Gjenstandsmaterialet spenner fra bronsealder, via folkevandringstid til vikingtid og middelalder. Gjenstandene fra vikingtid og middelalder er både størst i antall, og utmerker seg på grunn av sin karakter. Her er det blant annet funnet arabiske sølvmynter (kufiske mynter) og flere vektlodd, samt to spesielle emaljerte beslag som trolig har sittet på et relikvieskrin av irsk type.

Figur 79: Venstre: Bergshaugen, fotografert fra Semsveien. Foto mot nord. Høyre: gravfeltet på Berg ligger i skogkanten bakenfor jordet. Foto mot nordvest.

Figur 78: Venstre: åkeren der det er gjort en stor mengde funn fra jernalder. Høyre: Vikingtidsfunn fra åkeren; en likearmet spenne (C 59553) og to insulære beslag (C 59547 og C 59549).

På bakgrunn av metallsøkerfunnene ble det gjennomført en bakkeradarundersøkelse i området høsten 2015. De foreløpige resultatene tyder på at det har vært relativt mye aktivitet i området i forhistorisk tid. De endelige resultatene er ikke klare ennå, og vil bli presentert etter årsskiftet 2015-2016.

Kulturhistorisk bakgrunn

Som nevnt innledningsvis viser funn og skriftlige kilder at både Sem og Berg har vært mektige gårder i fortiden. Berg har vært det sentrale tingstedet på Eiker tilbake til leidangtiden (Moseng 1994:90). Sem har vært kongsgård i flere omganger; både i middelalder og på 1600-tallet.

⁴⁰ Museumsnummer C 59535-59565, C 59580 og C 59604-59606 m.fl.

Navnet Sem har opphav i navneleddet «-heim», og slike gårdsnavn stammer trolig fra tiden omkring Kristi fødsel og de første hundreårene etter dette. Heim-navnene er vanligvis knyttet til større gårder, og flere har i historisk tid vært kongs- eller høvdinggårder. Navnet Sem kan komme av Sjø-heim, det vil si gården ved sjøen, slik som flertallet av gårdene med navn Sem kommer av. Oluf Rygh (1909: 263) mener dette ikke kan være tilfellet siden gården ikke ligger ved sjøen, og tror det heller kan komme av Sædheim, da grunnen er særlig fruktbar på denne gården. I dag vet vi at ved tiden omkring Kristi fødsel sto havet omkring 6-8 m høyere enn i dag⁴¹. Dette vil innebære at fjorden kan ha stått nærmere gården på denne tiden, kanskje lå gården nær sjøen (se figur under). Johansen (1994:262) antyder det samme.

Figur 80 Kartet viser Bergshaugen, markert med rød prikk, der havnivået er justert 10 meter opp fra dagens nivå. Trolig så landskapet omtrent slik ut rundt år 500 f.Kr.

Gården Berg har et usammensatt og ubøyd naturnavn, dette er navn som noen av de aller eldste gårdene i Norge ofte bærer (Johansen 1994:248-250). Bergs sterke posisjon i forhistorisk tid underbygges av gårdens størrelse, navneform, beliggenhet og størrelsen på landskylden. I 1347 er «Solve på Berg» medlem av kongens hird, noe som viser at Berg var det lokale setet for kongemakten her. Fra 1300-1400-tallet bodde det flere adelsslekter på Berg. (Moseng 1994:48)

Det skal ha ligget en middelalderkirke på Berg, men den eksakte plasseringen av kirken er uavklart (se ID 83870). Ved riving av hus i 1926, ble det funnet flere skjeletter, en del kalk, men ingen murer på fjellknausens nordøstlige del. På 1590-tallet ble kirken beskrevet av biskop Jens Nilssøn som «plat ødelagt, nedbrot i grunden». Sogneprest Hans Strøm beskriver i 1784 kirken, og da skal grunnmurene fortsatt ha vært synlige. (Brendalsmo: Berg kirkested) (Christie 1986:399). Når det gjelder byggetidspunkt for Berg kirke er dette svært uklart. De første skriftlige kildene som nevner Berg kirke er fra år 1375, da det ble inngått en handel mellom to menn på kirkebakken ved Berg kirke. Fra tiden før 1375 er det ikke spor etter Berg kirke. Moseng (1994:48-49) spekulerer i om

⁴¹ Beregninger av havnivå for Øvre Eiker er noe usikre. I The Hoen hoard (Mikkelsen 2006:49) argumenterer forfatteren for et havnivå på minst 5 m.o.h. ved år 875 e.Kr. Johansen (1994:177) oppgir en vannstand omkring år 500 f.Kr. på 9 m.o.h. Havnivået ved Kristi fødsel må derfor trolig være 6-8 meter høyere enn i dag.

Berg kirke kan ha vært en høgendekirke, det vil si en kirke oppført og vedlikeholdt av en privatperson. Slike kirker var utenfor geistlig kontroll. Kontrollen over kirkenes økonomiske midler var trolig noe av grunnen til at høgendeskirkene ble lagt inn under geistlig myndighet i 1277. Dersom Berg var en slik høgendekirke kunne den være like gammel som, og kanskje eldre enn Haug kirke (Moseng 1994:48-49). Kanskje kan det kraftige middelaldertårnet på Haug kirke være et resultat av kirkens behov for å markere seg mot høgendekirken på Berg?

Figur 81: Foto av Bergshaugen (i forgrunnen), og Haug kirke (bak og noe til høyre i bildet). Widerøe flyfoto 1968, hentet fra Eiker arkiv (ukjent opphavsperson).

Innenfor kulturmiljøet er det gjort funn fra steinalder, bronsealder, jernalder og middelalder. Fra steinalderen er det funnet en enkel skafthulløks fra senneolitikum⁴², mens det fra bronsealderen er funnet en traktformet nål⁴³.

Gravfeltet innenfor kulturmiljøet ligger på en fjellknaus på nordvest-siden av Bergshaugen, og har trolig også i fortiden ligget på gården Bergs grunn. Det er ikke gjort arkeologiske utgravinger av dette gravfeltet, men gravenes karakter viser at de trolig er anlagt en gang i jernalderen. Da gravene er relativt lave og ikke veldig tydelig markerte, kan de stamme fra eldre jernalder, men dette er usikkert. Som tidligere nevnt lå jernalderens gravminner ofte langs ferdselsveier eller var plassert på gårdstunet, med god utsikt over landskapet. Plasseringen av gravhaugene på nordvest-siden av Bergshaugen har gitt god utsikt og innsyn til gravfeltet fra nord, øst og vest, og det virker som gravene i særdeleshet «henvender seg» mot disse områdene.

Den store mengden funn som nylig er gjort i åkerområdet mellom Sem og Berg tyder på en særlig høy aktivitet i området i vikingtid og middelalder, noe som støttes av bakkeradarundersøkelsene. Enkelte av gjenstandstypene er det funnet en stor mengde av, som vektlodd og spinnehjul. Det er også funnet rester av en vektstang og flere arabiske mynter. Funnssammensetningen tyder på at det ikke utelukkende er snakk om gravgods fra utpløyde graver, men spor etter handel, kanskje i form av et sesongmarked i vikingtid og middelalder. En slik tolkning er ikke usannsynlig da Berg både var kirkested og det sentrale tingstedet i Eiker helt opp til 1400-tallet. Det vil heller ikke være usannsynlig at den historiske sentralplassen er en videreføring av en førkristen

⁴² Museumsnummer C 15038

⁴³ Museumsnummer C 59604, ID 176488.

samlingsplass. Området har en strategisk beliggenhet for handel. Gårdene ligger ved Vestfosselva, som trolig har vært brukt som transportåre i fortiden. Stedet ligger i et veikryss der Drammensdalen møter den naturlige passasjen vestover mot Fiskumvannet, Eikeren, Lågen, og videre mot Vestfold i sør og sørvest.

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har svært høy verdi. Selv om det i dag ikke er mye synlig på overflaten skjuler det seg en svært spennende historie i jorda på Sem og Berg. På stedet finnes spor etter aktivitet fra yngre steinalder og frem til etterreformatorisk tid, og viser stor tidsdybde. Funn og faste kulturminner understreker at stedet har hatt en svært viktig posisjon i fortiden, spesielt i vikingtid og middelalder. Her har både vært kirkested, tingsted, kongsgård og kanskje også et sesongmarked i vikingtid og middelalder. I Norge er det bare kjent et mindre antall sesongmarkeder og handelsplasser fra vikingtid, der den mest kjente er Kaupang i Vestfold.

Funnene på Sem og Berg kan bli viktige for å forstå utviklingen i jernalderens Eiker og omland. Stedet kan sette mange av de rike funnene som er gjort i Øvre Eiker tidligere inn i en ny kontekst, blant annet Hoenskatten⁴⁴, sølvskatten på Loe⁴⁵ og de andre rike gravfunnene i kommunen. Kulturmiljøet har derfor en svært høy historisk kildeverdi og høy verdi i form av sin sjeldenhet.

Kulturmiljøets avgrensing

Kulturmiljøet omfatter Bergshaugen med gården Berg, og jordbrukslandskapet og Sem på slettene nedenfor haugen. Vestfosselva er også inkludert i miljøet for å bevare relasjonen mellom gårdene og elva. Ved avgrensingen av kulturmiljøet er grensen lagt til den sørlige eiendomsgrensen for Berg og den nordlige grensen for Sem. I øst er kulturmiljøet strukket til å omfatte alt areal ned til elva. I vest er grensen satt i dalsøkket som E134 går igjennom.

Kulturmiljøet er en del av et større jordbrukslandskap. En ivaretagelse av hele landskapet vil være viktig for å bevare og styrke kulturmiljøets høye opplevelsesverdi.

⁴⁴ Museumsnummer C 719-751

⁴⁵ Museumsnummer C 22667, ID 48948

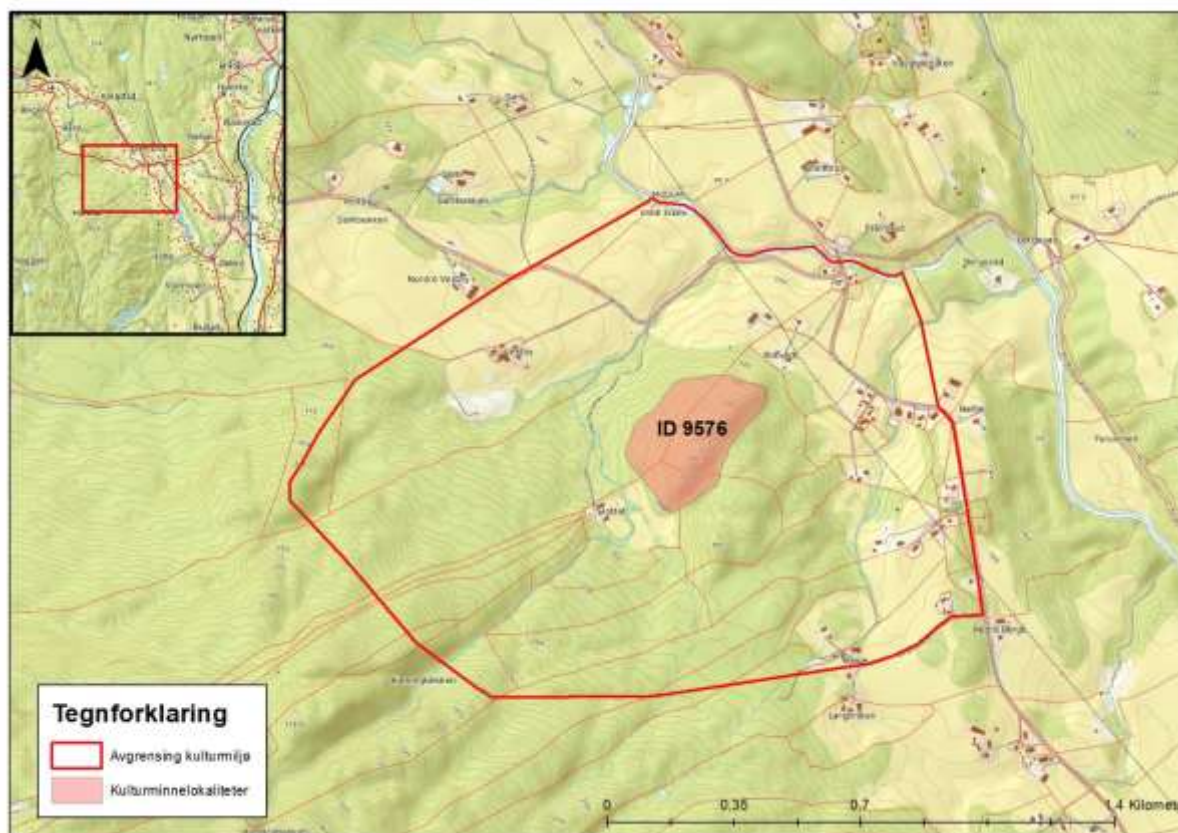
Kulturmiljø 7: Slottet i Bingen

Figur 83: Hovedmur på bygdeborgen på Slottåsen. Foto mot sørvest.

Verneverdi: Svært høy verdi

På toppen av den 210 meter høye Slottåsen i Bingen ligger restene av et forhistorisk forsvarsverk, som trolig ble anlagt her for mellom 1000 og 2500 år siden. Bygdeborgen har en klassisk karakter med kraftige murer som stenger passasjen opp til toppen og svært god utsikt over det omkringliggende landskapet. Den fungerer som et godt eksempel på de klassiske bygdeborgene. Kulturmiljøet har svært høy verdi på grunn av sin historiske kildeverdi, sin formidlingsverdi, sin sterke tilknytning til landskapet og sin gode bevaringstilstand.

Figur 84: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Nummeret på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger i Bingen, helt nord i Øvre Eiker, ved grensen til Modum kommune. Kulturmiljøet omfatter ett kulturminne, borgen på Slottåsen (ID 9576) og landskapet rundt. Åsen borgen ligger på er omkranset av gårdene Slottet (gnr. 176) i sørvest, Ristvedt (gnr. 176) i nordøst, Borge i sør og øst (gnr 174-175) og Vestby (gnr. 177) i nordvest.

Landskapet er preget av koller og bratt terreng på Slottåsen, og i området sør og vestover for denne. Øst, nord og nordvest for Slottåsen er et noe flatere jordbrukslandskap med spredt bolig- og gårdsbebyggelse. Vegetasjonen på Slottåsen domineres av barskog, med noe innslag av løvtrær. Bunnvegetasjon er skrinn og består av mose, lyng og noe einer. Fra borgen er det svært god utsikt mot nord, øst, sør og sørvest

Figur 85: Venstre: Utsikt fra hovedborgen mot Vestby. Foto mot nordvest. Høyre: Utsikt fra ID 9576 mot gården Slottet i sørvest.

Kulturminnene (ID 9576)

Borgen består av en forborg og en hovedborg som ligger på toppen av den 200 m høye Slottåsen. Toppen av åsen er delt i to koller; den nordligste og laveste med forborgen, og den sørligste med hovedborgen. Kollen med forborgen skråner bratt ned mot sørøst og øst, og går noe slakere mot nord og nordvest. Over dette går en 15 m lang mur med største bredde 3 m, og høyde 1 m. Plataået måler omkring 100 m nordøst-sørvest og 50 m nordvest-sørøst. Langs kollens sørvestlige ende går et søkk, ca. 3 m bredt og 2-4 m dypt, som skiller forborgen fra hovedborgen. Tvers over kløften er det flere sperringer som trolig har hindret passasjen opp til hovedborgen.

Hovedborgens kolle er svært bratt mot sør, vest og øst, slakere mot nord-nordøst til nordvest. Murverket her består av en indre og en ytre mur. Den ytre muren begynner ved et brattheng i sør, strekker seg i nordlig retning i en lengde på 24 m, før den bøyer av mot vest-nordvest og ender i et stup 60 m lenger bort, på kollens vestlige ende. Den indre muren ligger 5-10 m sørvest og ovenfor den ytre muren. Denne starter ved et stup i sørøst, går 30 m i nordvestlig retning før den svinger sør-sørvestover i en lengde av 30 m, der den slutter i et stup på fjellets vestende. Den indre muren er svært kraftig, og har en bredde på 3-6 m og en ytre høyde på inntil 2 m. Flere steder i muren er det trolig i nyere tid laget skytestillinger, muligens for storfugljakt. Borgplataet måler omkring 100 m nordøst-sørvest og 50 m nordvest-sørøst.

Rett nord for borgens nordlige fot er det funnet en pilspiss av jern fra eldre jernalder⁴⁶. Det er også funnet en spydspiss av jern med mothaker på gården Slottet, sørvest for hovedborgen. Den sistnevnte spydspissen er kommet bort, og kan derfor ikke dateres.

⁴⁶ Museumsnummer C 31744, ID 174260

Figur 86: Venstre: Kraftige murer på toppen av Slottåsen. Høyre: C 31744: spydspiss fra eldre jernalder funnet rett nord for borgens nordlige fot.

Kulturhistorisk bakgrunn

Borgen ved Ristvedt har vært kjent i lang tid. Flere av navnene på gårdene rundt kulturminnet henspiller på dette; som gården Borge i øst og sørøst, og Slottet i sørvest. Allerede i 1787 ble kulturminnet nevnt i Hans Strøms beskrivelse av Eiker (Strøm 1784:260) (se kart under). I følge Strøm skulle borgen stamme fra «de gamle Bingsherrer», som skulle ha blitt rike på sølv fra Holtefjell.

Figur 87: Utsnitt av kart fra H. Strøms beskrivelse av Eiker (1784) med «Ristvedtkollen» (understreket i rødt). Det er mulig dette ikke er det som i dag kalles Slottåsen, men at det heller viser Ristvedtseteråsen, som ligger lenger vest.

Over Bingen har det i eldre tid gått ferdselsveier til Numedal og Sigdal, og plasseringen av borgen, som i dag kanskje virker noe avsides, var i fortiden en mer sentral plassering.

Som nevnt i kapittel 2.4 er det i dag en større bevissthet i forskningen på bygdeborgene om at enkelte av anleggene som tidligere har vært antatt å primært ha hatt en forsvarsfunksjon, kanskje heller kan ha hatt andre funksjoner. Dette konkluderte Tryggve Bernt med, i undersøkelsene av borgene ved Junger i sin masteroppgave fra 2012 (se kapittel 5.1). I motsetning til anleggene ved

Junger, virker borgen ved Ristvedt i større grad å oppfylle kriterier for anlegg med en primærfunksjon som forsvarsanlegg. Borgen ligger strategisk plassert i nærheten av gårdene, ved gamle ferdselsruter, har kraftige murer og svært god utsikt over området rundt. På grunn av det begrensede arealet innenfor borgmurene og mangelen på en god vannkilde kan man tenke seg at borgen i større grad hadde en varslingsfunksjon heller enn en funksjon som «bygdeborg». Øystein K. Johansen (1994:238-239) påpeker det samme, mener den er lite egnet til forsvar mot en lengre beleiring, og at den heller kan ha fungert for å kontrollere ferdsel her.

I følge Hans Strøm skulle det være funnet en ringbrynje på Slottet på 1700-tallet, som ble sendt raritetskabinettet i København. Det viser seg nå at et fragment av denne ringbrynjen også ble levert Oldsakssamlingen, og den er der registrert under museumsnummer C 79. Den er oppgitt å være funnet på «Holtefjeld i Eger». Ringbrynjen ble funnet i en haug nedenfor borgen, og stammer trolig fra ca.1100-1400 e.Kr.⁴⁷

Figur 88: Detaljbilde av ringbrynje som ble funnet i en haug nedenfor borgen (C 79).

Et annet betydelig funn like i nærheten av borgen er funnet av over 150 jernbarrer på Fogderud av Vestby⁴⁸, som ble gjort i 2001. Barrene var av ulik størrelse, og var gravd ned ved en bergknaus. Dateringen av funnet er antatt å være til jernalder. Tolkningen av funnet er noe usikker, men slike barrefunn fra eldre jernalder tolkes gjerne som offer/rituelle nedleggelser, mens de i yngre jernalder i større grad ses som funksjonelle, det vil si som en slags pengeforråd (Simonsen 2007). Barrefunn av denne typen kommer gjerne fra jordbruksområder som regnes som sentralområder i jernalderen. Det er antatt at de, heller enn å indikere produksjonsområder, viser hvor omsetningen av jernet har foregått. Muligens kan de vise hvor menneskene som har styrt jernproduksjonen har bodd (Larsen 2009:18). Dersom det var en omsetting av jern her, bør kanskje bygdeborgen ses i sammenheng med dette. Kan den ha vært en kontrollpost eller beskyttelsepunkt for omsetningen av jern fra de jernproduserende områdene lenger nord, som Numedal, Sigdal, Eggedal og Modum? I boka «The Hoen Hoard» (Fuglesang & Wilson 2006) vurderes Eikerbygda som en sentral plass i forhold til naturlige transportruter fra jernproduserende innlandsområder som Hallingdal, Numedal og Sigdal. Her foreslås det at det kanskje foregikk en oppsamling og videre bearbeiding av jernet fra disse områdene i Øvre Eiker (Mikkelsen 2006:52).

⁴⁷ Vegard Vike, pers.medd. 2015

⁴⁸ Museumsnummer C 52636

Figur 89: Venstre: Barrer funnet på Fogderud av Vestby (C52636). Foto: Tom Heibreen v/Kulturhistorisk museum, UiO. Høyre: Funnstedet for jernbarrene. © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-NC-ND 3.0

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har svært høy verdi. Borgen på Slottåsen illustrerer på en svært god måte hvordan mange slike borger ble lagt i landskapet, og er derfor representativ for borger av samme type i andre deler av kommunen. Svært få av bygdeborgene i Norge er arkeologisk undersøkt. Borgen ved Ristvedt har høy historisk kildeverdi på grunn av sin gode bevaringstilstand. Kulturmiljøet er sterkt knyttet til landskapet – da selve landskapsformasjonen og stedet i seg selv er en forutsetning for at borgen ble plassert akkurat her.

Borgen ligger i kort avstand fra de omkringliggende gårdene. Murene er svært kraftige, godt bevarte og ligger på strategiske plasser i terrenget der de stenger for adkomsten opp til toppen. Utsikten er svært god over omkringliggende jordbruksområder og Drammensdalen. Dette gir borgen en høy formidlings- og opplevelsesverdi.

Kulturmiljøets avgrensing

Kulturmiljøet avgrenses i vest av høye åser, som rammer inn landskapsrommet kulturminnet ligger i. Kulturmiljøet omfatter det åpne jordbrukslandskapet nord og øst for borgen. Dette fordi det bygger opp om forståelsen av borgens funksjon, og dermed øker borgens opplevelses- og formidlingsverdi.

I det flate jordbrukslandskapet nordvest, nord, øst og sørøst for Slottåsen er det ingen naturlig avgrensende elementer. Utsikten fra borgen er også så vid at det ikke er mulig å bevare hele dette området innenfor kulturmiljøet. I nordøst er grensen lagt midt i Bingselva, for å følge grensen for Øvre Eiker, og dermed kommunedelplanens ansvarsområde. Grensen er lagt til Holteveien og veien til Langebråten i øst og sør, som med sin moderne karakter avgrenser det forhistoriske landskapet. I vest er grensen trukket noe høyere opp i åssiden enn toppen av borgen, slik at siktlinjene herfra ikke vil brytes av fremtidige tiltak.

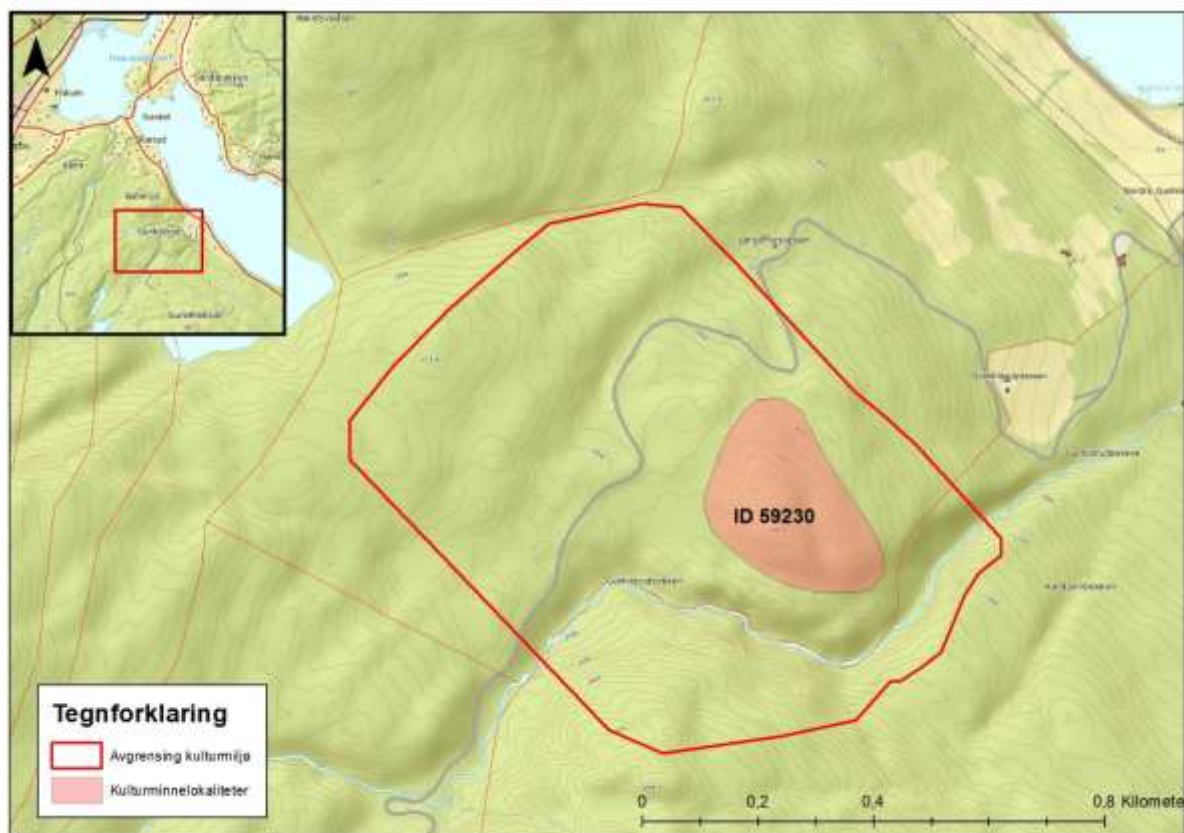
Kulturmiljø 8: Gunhildrud

Figur 90: Hovedmuren på bygdeborgen på Gunhildrud (ID 59230)

Verneverdi: Svært høy verdi

Bygdeborgen på Skansen ved Gunhildrud er den sørligste kjente borgen i kommunen. De velbevarte, delvis kistebygde murene skiller borgen fra de fleste andre i Øvre Eiker. Kulturmiljøet har svært høy verdi på grunn av sin historiske kildeverdi, sin sterke tilknytning til landskapet, sin opplevelsesverdi og sin gode bevaringstilstand.

Figur 91: Kartet viser kulturmiljøets avgrensing og beliggenhet. Nummeret på kartet refererer til lokalitetens ID-nummer i Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger på vestsiden av Eikeren, omkring 3,2 km sør for sundet mellom Eikeren og Fiskumvannet. Selve bygdeborgen ligger på en 244 m høy åsrygg, omkring 1 km vest for bredden av innsjøen, på gården Gunhildruds grunn (gårdsnummer 116/1, 3 og 5). Landskapet borgen ligger i er kupert og skråner fra bygdeborgen og ned mot vannet. Vest for borgen stiger terrenget oppover mot Skallerudåsen, Seteråsen og Hvilestedåsen. Sør, sørvest og sørøst for bygdeborgen renner Gunhildrumbekken ned fra Råtevann og Ursvann. Mot øst er det utsikt mot Eikeren og Gunhildrud.

Vegetasjonen i området består av blandingsskog dominert av bartrær. Enkelte steder er skogen relativt tett, men på det skrinne området på toppen av borgen er skogen mer åpen. Her er det berg i dagen og lyng og mose i bunnsjiktet.

Figur 92: Landskapet på borgen er kupert og bevokst med skrinn furuskog.

Kulturminnene (ID 59230)

Kulturmiljøet omfatter ett kulturminne: bygdeborgen med ID 59230, og deler av det omkringliggende landskapet.

Den runde kollen borgen ligger på, faller bratt av mot sørvest, sør-sørøst og øst. De andre sidene av kollen er slakere. Adkomsten til borgen er fra nordvest, opp en slak li. Her finnes en lav sperremur. Sperremuren er orientert nordøst-sørvest og måler 50 m i lengde, er 1 m bred og 0,5 m høy.

25 m sørøst for den første muren går hovedmuren. Muren som avgrenser kollens nordvestside ser ut til å være konstruert som en kistemur, med store stein på utsiden og mindre inni. 20 m sørvest for murens nordøstlige hjørne er en tydelig åpning, som trolig har vært porten til anlegget. Muren måler 40 m nordøst-sørvest, er 3-4 m bred og ca. 2 m høy. På sørvestsiden av kollen fortsetter muren i en lengde av 30 m. Likeledes er det mur på nordøstsiden i en lengde av 60 m. Disse murene er mer overgrodd, og ikke så godt bygget som nordvestmuren. Borgområdet er småknauset og tørt, uten antydning til vannansamlinger. Inntil kollens sørvestlige side er en dyp dal, orientert nordvest-sørøst. Her renner Gunhildrubbekken.

Figur 93: Borgens hovedmur mot nordvest.

Kulturhistorisk bakgrunn

Som mange av de andre bygdeborgene i Eiker ligger også denne borgen på en bergtopp, naturlig forsvart med bratte sider på flere kanter og sperremurer der atkomsten er lettest. Det som skiller borgen fra flere andre av borgene i kommunen er de til tider svært velbevarte partiene av hovedmuren, murt i kistemuringsteknikk.

Det skal være gjort funn av en hellebard og to stridsøkser⁴⁹. Funnene skal være gjort på Gunhildrud «i nogen derværende ruiner, benævnte Skansen». Dersom våpnene er funnet i ruinene, kan det indikere at befestningen var i bruk på 1600-1700-tallet. Dette utelukker imidlertid ikke at den opprinnelige borgen ble anlagt her tidligere, for eksempel i eldre jernalder. Kanskje kan de velbevarte murene og våpnene fra 1600-1700-tallet tyde på at den opprinnelige borgen ble gjenbrukt og utbedret på 16-1700-tallet.

⁴⁹ C 2029-2031

Figur 94: Øks (museumnummer C 2030 (Kulturhistorisk museum, UiO) /samlingsnr. SS-14978 (Sandvigske samlinger) funnet på Gunhildrud. Foto v/Olav Taskerud/Maihaugen.

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har svært høy verdi på grunn av kulturminnets sterke tilknytning til landskapet, bevaringstilstand, kildeverdi og opplevelsesverdi.

Svært få av bygdeborgene i Norge er arkeologisk undersøkt. Borgen har høy historisk kildeverdi, på grunn av sin gode bevaringstilstand. Borgen ved Gunhildrud illustrerer på en svært god måte hvordan slike borger ble anlagt i landskapet. Landskapsformasjonen og stedet i seg selv er en forutsetning for at borgen ble plassert akkurat her og kulturmiljøet er derfor sterkt knyttet til landskapet. Murene er svært kraftige, godt bevarte og ligger på strategiske plasser i terrenget. Fra borgen er det svært god utsikt over Eikeren. Samlet gir dette borgen en høy formidlings- og opplevelsesverdi.

Området borgen ligger i er lite forstyrret av nyere inngrep. Det eneste inngrepet i området er Gunhildrudveien, en grusvei som krysser kulturmiljøet fra nordøst til sørvest.

Kulturmiljøets avgrensing

Kulturmiljøet omfatter borgen og det omkringliggende landskapet. Kulturmiljøet er avgrenset i vest, nordvest og sørvest av de omkringliggende åsene. Disse rammer inn landskapsrommet kulturminnet ligger i og vil stenge ute utsynet til eventuelle fremtidige inngrep utenfor miljøet. I øst heller terrenget gradvis nedover og her er det ingen naturlige «vegger». Her er grensen satt noe nedenfor der terrenget begynner å skrå nedover mot Eikeren.

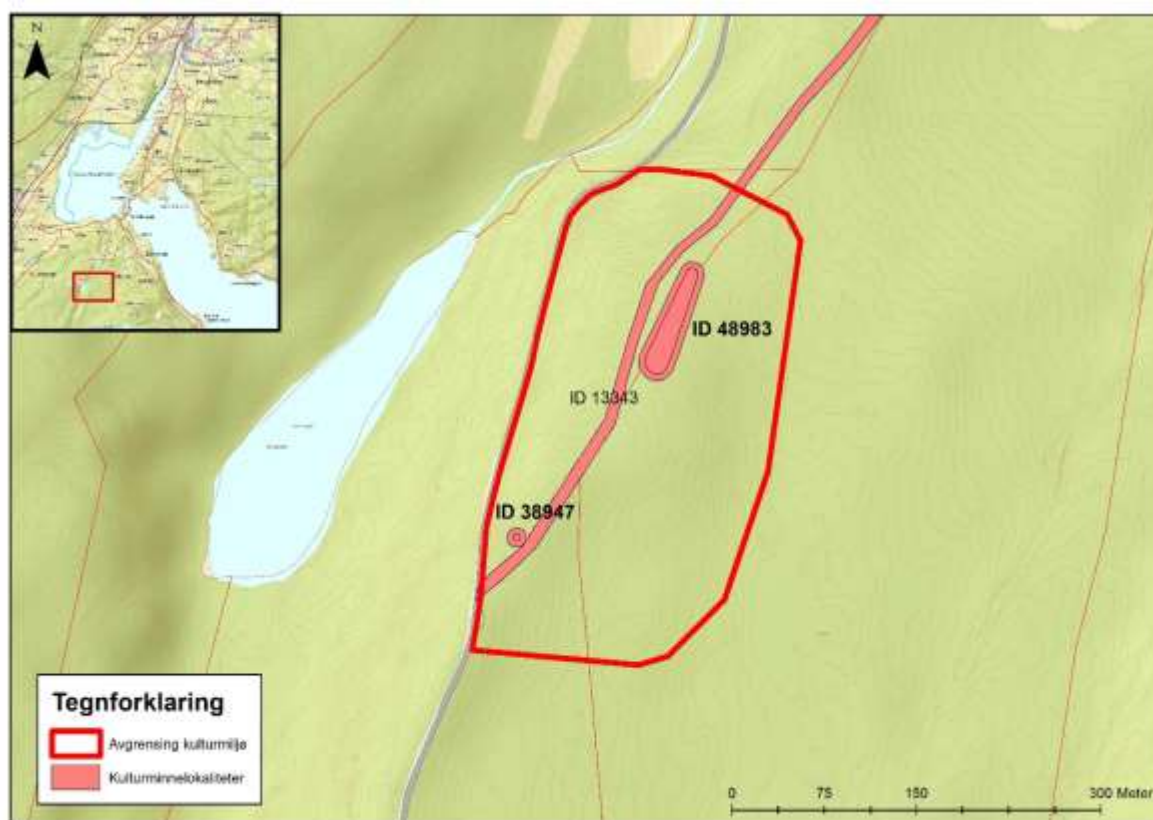
Kulturmiljø 9: Bollerud

Figur 95: Gravrøyser i gravfeltet med ID 48983.

Verneverdi: Høy verdi

Ved den gamle ferdselsveien mellom Sandsvør og Eiker ble det for omkring 1000 - 2800 år siden anlagt fire gravrøyser. Slike gravrøyser er det få av i kommunen, og de ligger sjelden tett samlet som her. Røysene er svært godt bevart i et landskap som fortsatt i dag er lite berørt av nyere aktivitet. Kulturmiljøet har høy verdi på grunn av sin sjeldenhet i kommunen, sin gode bevaringsgrad, sin historiske kildeverdi og opplevelsesverdi.

Figur 96: Kartet viser kulturmiljøets avgrensing og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. ID-nummer i fet skrifttype viser lokaliteter med kulturminner som har automatisk fredet status, vanlig skrifttype viser lokaliteten med uavklart vernestatus. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger sørvest i Øvre Eiker, vest for gården Bollerud. Bollerud ligger på den nordvestlige siden av Eikeren.

Kulturmiljøet inneholder to automatisk fredete kulturminnelokaliteter (ID 48983 og 38947), i tillegg til deler av en eldre ferdselsvei med uavklart vernestatus (ID 13343). Gravrøysene ligger på toppen av et nordøst-sørvestgående høydedrag med relativt skrint jordsmonn. Langs vestkanten og delvis oppå høyden går Råenseterveien fra Bollerud og inn til Råensetra, og videre inn til Trolldalen i Kongsberg kommune. Det gamle veifaret med ID 13343 går vest for lokalitet 48983 og øst for 38947, og går herfra via Mosebekkskaret til Hvam Nordre ved Lågen i Kongsberg.

Åsen er bevokst med åpen furuskog med lyng og mose i skogbunnen. Fra området der ID 48983 ligger og østover er skogen i dag hugget, og det er svært god utsikt herfra nordøstover mot Eikeren og gården Brekke og Brekkeåsen på andre siden.

Figur 97: Utsikt mot nordøst fra gravfeltet med ID 48983 mot Eikeren og Brekke.

Kulturminnene (ID 48983, 38947 og 13343)

Kulturmiljøet omfatter to kulturminnelokaliteter med totalt fire gravrøyser, fordelt på ett gravfelt (ID48983) og en enkeltliggende gravrøys (ID 38947). I tillegg ligger det et gammelt veifar av uviss alder, som derfor har har uavklart vernestatus (ID 13343).

Den enkeltliggende gravrøysa ligger lengst sørvest i kulturmiljøet, måler 7 m i diameter og er ca. 1 m høy. Røysa er noe ujevnt markert i terrenget, bygget opp av rundkamp og bruddstein, og er noe utkastet mot øst og vest.

Gravfeltet med de tre gravrøysene (48983) ligger ca. 170 m nordøst for den førstnevnte røysa. Gravene ligger på nordøstkanten av høydedraget, og er rundrøyser bygget opp av bruddstein og rundkamp. Alle de tre er tydelig markert i terrenget, men den sørvestligste av røysene er spesielt kraftig markert. I dag har røysa et stort krater i midten, 3 m bredt og 1 m dypt. Muligens har den vært brukt som skjul i forbindelse med jakt i området. Røysa måler 8 m i diameter og er 1,2 m høy. De to andre måler 8 og 6 m i diameter og har en største høyde på 1 og 0,7 m. Begge de to andre er noe utkastet.

Figur 98: Gravrøysene med ID 48983-1 og 48983-3.

Kulturhistorisk bakgrunn

Gravrøysene ved Bollerud er trolig 1000-2800 år gamle, og ble anlagt en gang i jernalderen eller bronsealderen. Røysen fra bronsealder er ofte relativt store, og ligger gjerne alene. Røysfeltet på Bollerud er spesielt ved røysenes har noe mindre dimensjoner og ligger samlet. Den eksakte dateringen av røysene er derfor usikker.

Gravrøysene ligger ved den gamle ferdselsveien mellom Sandsvær og Eiker. Fra røysene er det god utsikt mot Eikeren. Beliggenheten ved den gamle ferdselsveien er trolig ikke tilfeldig, og kan tyde på at også veifaret har en eldre opprinnelse. Gravminnene har vært godt synlige for folk som passerte gjennom området.

Figur 99: Gravrøysene på ID48983 er plassert så de ligger godt synlig i landskapet.

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har høy verdi. Det er et av få områder i Øvre Eiker med flere relativt godt bevarte gravrøysen samlet på samme sted, noe som er sjeldent i kommunen. Gravrøysenes plassering og karakter er typisk og illustrerer fortidens gravskikk på en svært god måte. Kulturmiljøet har også høy verdi på grunn av den klare sammenhengen røysene imellom, og røysenes tilknytning til landskapet de ligger i.

Det er i dag planer om å skilte røysene. Dette vil gjøre gravfeltet lettere å forstå og formidle, og høyne kulturmiljøets opplevelsesverdi. Skogen er også hugget i området, slik at det er svært god utsikt mot Eikeren og nærområdet. Det er viktig at vegetasjonen skjøttes regelmessig på hogstfeltet, slik at det ikke gror igjen med tett ungskog.

Kulturmiljøets avgrensing

Kulturmiljøet omfatter åsen med gravrøysene og deler av det gamle veifaret som går over og langs høyderyggen. I vest er grensen satt ved Råenseterveien, som med sin moderne karakter bryter opp inntrykket av det fortidige landskapet. I nord er grensen satt noe nordenfor høyderyggen, så nyere inngrep ikke vil kunne sperre for sikten fra kulturminnene og nedover mot Eikeren. Mot sør er det ingen naturlige «vegger» i landskapet, og den sørlige grensen for miljøet er her lagt noe sør for den enkeltliggende gravrøysa. Vegetasjonen vil her forhåpentligvis skjerme kulturmiljøet og bevare inntrykket av et urørt landskap. Mot øst er grensen av samme grunn lagt nedenfor høyderyggen.

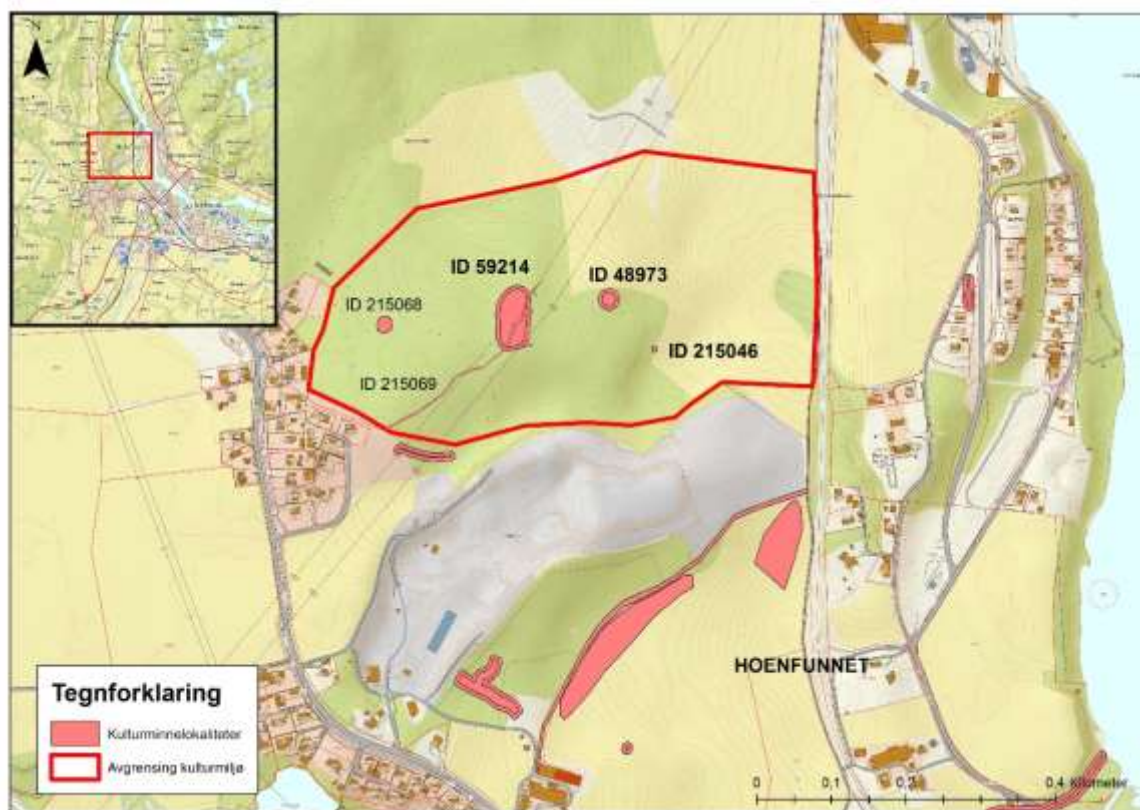
Kulturmiljø 10: Hoensmarka

Figur 100: Den største gravhaugen i Hoenmarka (ID 48973) måler 17 m i diameter. Foto mot nordøst.

Verneverdi: Høy verdi

I Hoensmarka, rett nord for grustaket på Krillåsen, ligger åtte gravhauger fra jernalderen. Muligens har det opprinnelig vært 13 gravhauger her. Dette vil i så fall gjøre gravfeltet til det største vi kjenner i kommunen. Gravene har trolig tilhørt storgården Hoen, som har vært en mektig gård i fortiden. På samme gård er den kjente Hoenskatten funnet, det kanskje viktigste skattefunnet vi kjenner fra Norge og Skandinavia i vikingtid. Kulturmiljøet her har høy verdi på grunn av kulturminnenes historiske kildeverdi, gode bevaringstilstand og formidlingsverdi.

Figur 101: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger i Hoensmarka, like nord for Hokksund. Kulturmiljøet grenser i sør til Øvre Hoen grustak på Krillåsen. I nord er det skog og dyrka mark. Vest for kulturmiljøet ligger boligbebyggelse ved Skotselvsveien, i øst går jernbanen og bakenfor denne ligger boligområder og Drammenselva.

Kulturmiljøet omfatter to automatisk fredete kulturminnelokaliteter: et gravfelt (ID 59214) og en stor gravhaug (ID 48973), i tillegg til et veifar av uvisst alder (ID 215069) og rester av en mulig boplass fra steinalder (ID 215046).

Gravfeltet ligger på nordøstkanten av en nordøst-sørvestorientert morenerygg. Der gravfeltet ligger er det per i dag svært tett, ung løvskog. Den tette skogen har oppstått som følge av tidligere hogst under kraftlinja, som går over den samme ryggen. Omkring 100 m lenger øst og noe lavere enn gravfeltet, ligger den store enkeltliggende gravhaugen (ID 48973). Haugen ligger på den østlige kanten av en nordøst-sørvest-orientert grusrygg, i østhellende terreng. Vegetasjonen i området er barskog vest for haugen, og i øst er det jordbruksarealer. Selve haugen er bevoskt med kratt og bartrær. Opprinnelig har det vært god utsikt fra haugen og nordøstover i retning Drammenselva.

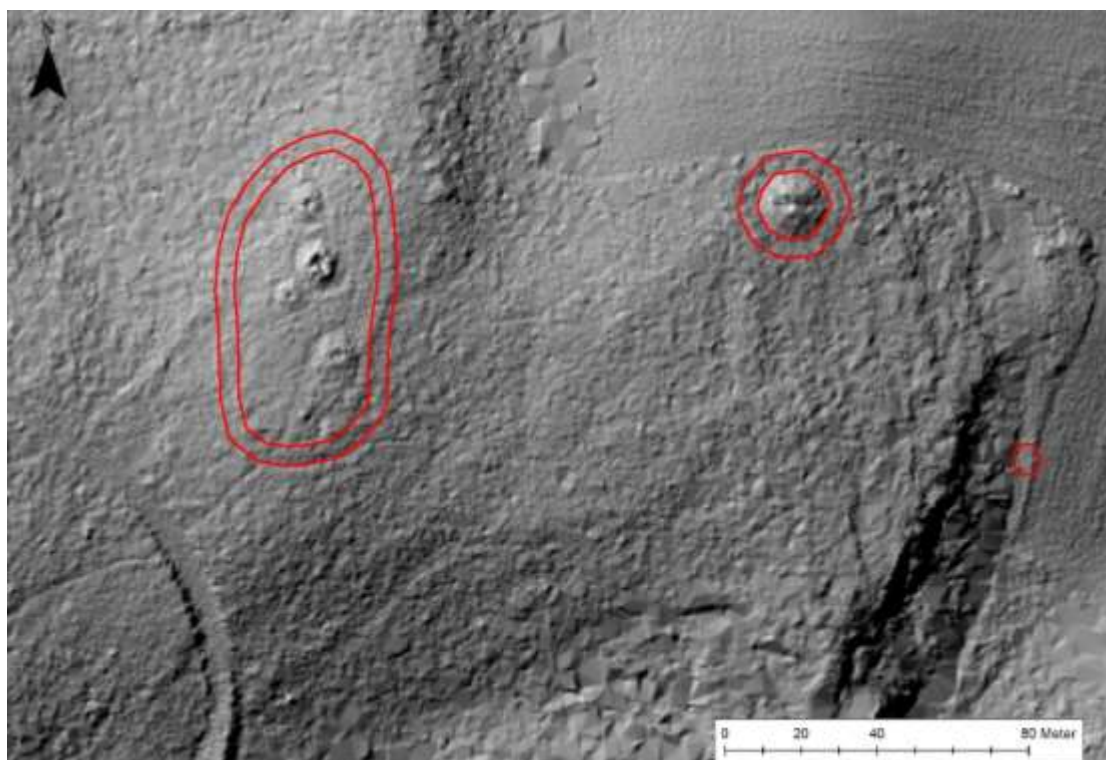
Figur 102: Utsikt fra stedet der gravhaugen ID 48973 ligger, mot jernbanen og bebyggelsen på vestbredden av Drammenselva. Foto mot nordøst.

Kulturminnene (ID 48973, 59214, 215046, 215068 og 215069)

Kulturmiljøet omfatter to automatisk fredete kulturminnelokaliteter; et gravfelt (ID 59214) og en enkeltliggende gravhaug (ID 48973). Innenfor kulturmiljøet er det også et veifar av ukjent alder (ID 215069) og mulige spor etter bosetting fra steinalder (ID 215046), i tillegg til en kullmile som ikke er fredet (ID 215068). Bosettingssporene og veifaret har uavklart vernestatus, da dateringen av disse er svært usikker.

Gravfeltet består av syv steinblandete rundhauger, der én er noe usikker som kulturminne. Med unntak av sistnevnte er alle tydelig markert i terrenget. De fire nordligste haugene, som også er de største, har store kratre i midten. De to sørligste av de sikre haugene har grunne fordypninger i midten. Haugene har diametere på 5,5-13 m. Haugene kan på bakgrunn av formen ikke dateres nærmere enn til jernalder.

Den store, enkeltliggende gravhaugen er en steinblandet rundhaug. Den er godt markert i terrenget og måler 17 m i diameter og har en høyde på 4 m. Haugen har et stort krater i midten med diameter 2,5 m og en dybde på 1,5 m. Haugens høyde og bratte sider tyder på at den er fra vikingtid, selv om dette er usikkert (Fuglesang og Wilson 2006:44).

Figur 103: Gravhaugene i Hoensmarka er i dag overgrodd med tett vegetasjon, slik at de vanskelig kan dokumenteres med vanlig fotoapparat. Her er kommet imidlertid de største tydelig frem på LiDAR (fjernmåling med laser). Lokalitetene er her markert i rødt.

Kulturhistorisk bakgrunn

Gravene i Hoensmarka er trolig 1000-2000 år gamle, og ble anlagt en gang i jernalderen. Mellom gravene går et gammelt veifar, som synes tydelig på laserskanningen av området (se illustrasjon over). Veifaret var ikke synlig i felt på grunn av den svært tette vegetasjonen, men det faktum at veifaret passerer over gravfeltet kan tyde på at det er av eldre dato.

I 1915 registrerte arkeologen A. Bjørn et gravfelt med 13 gravhauger beliggende i Hoenskogen, ca. 1,5 km fra gården. Det hadde blitt gravd i alle haugene, og i en av dem var det blitt funnet en samling glassperler. Gravfeltet under krafttraséen kan være de siste restene av dette gravfeltet. Sammenlignet med andre kjente gravhauger i Øvre Eiker skiller haugene seg ut både i antall og størrelse, og det opprinnelige gravfeltet var trolig et av de største i kommunen (Fuglesang og Wilson 2006: 42). Haugenes plassering langs nordøst- og østkanten av de to moreneryggene tyder på at de henvender seg mot øst mot jordbrukslandskapet. De har trolig også en relasjon til ferdselsveien, og har vært svært godt synlige for forbipasserende.

Siden gårdsgrensene trolig har vært relativt stabile fra jernalderen til i dag har gravene sannsynligvis tilhørt Hoen. Gårdsnavnet Hoen er sammensatt av «há», som trolig betyr «høy», og «vin», som betyr «naturlig eng». På gårdens grunn er den såkalte Hoenskatten funnet, et av Norges største skattefunn fra vikingtiden. Her er det funnet en stor mengde smykker og mynter, totalt dreier det seg om nærmere 2,5 kg gull og noe sølv. Mesteparten av smykkene er trolig produsert i Skandinavia og i det karolingiske Frankerriket, men noen er av vest-europeisk, anglosaksisk eller bysantinsk opphav. Nedleggelsen av skatten dateres til omkring år 875 e. Kr (Østmo og Hedeager 2005) (Wilson 2006:19).

Figur 104: Hoenskatten. Foto: Cf24901_D © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0.

I historisk tid har Hoen-gårdene samlet vært en av de største jordeiendommene i Øvre Eiker. Det er usikkert på hvilket tidspunkt gården ble delt i to, men dette kan ha skjedd i vikingtid (Østmo og Hedeager 2005) (Mikkelsen 2006:37-38). Skattefunnet og gravhaugene ved Hoen tyder på at gården har vært en storgård i jernalderen.

I en analyse av årsaken til gårdens rikdom fant arkeologen Egil Mikkelsen (2006: 41, 53) at det trolig var kombinasjonen av en allsidig og variert jordbruksproduksjon og et rikt laksefiske. Gården har ligget strategisk til i krysningspunktet der flere land- og vannveier fra rike jordbruks-, jakt- og fiskedistrikter møter Drammenselva. Beregninger av havnivå i jernalderen viser at havet på denne tiden gikk opp til Hellefoss, som var skilt fra fjorden med et 1,5-2 meter høyt fall. Dette vil innebære at gården Hoen lå innerst i en fjord, der elva møtte fjorden, og var altså tilgjengelig med skip (ibid.: 49-50). Fallet i Hellefoss på 1,5-2 m innebærer at området ved Hoen var et sted der det trolig ble lastet om varer. Kontroll over en slik plass ville gjøre at man kunne kreve en tolllignende avgift for at varene skulle kunne passere, noe som ville føre til ytterligere rikdom (ibid.:53). Gravminnene i Hoensmarka ligger mellom 700-800 m sørvest for Hellefoss.

Det har ikke vært gjennomført arkeologiske undersøkelser i området i nyere tid, før det i 2014 ble foretatt en utgraving i regi av Kulturhistorisk museum i området på sørsiden av grustaket på Krillåsen, sør for kulturmiljøet. Utgravningen avdekket et felt med nærmere 30 kokegroper, en hulvei og to hus. Kokegropene ble funnet på sørsiden av åsen (ID 156722). Slike kokegroper er vanligvis relatert til matlaging, men, som arkeologen Gaute Reitan skriver⁵⁰, trolig ikke i en hverdagslig setting, men knyttet til større sammenkomster og/eller utøvelse av kult/religion. Kokegropene ved Hoen er ikke datert, men stammer sannsynligvis fra eldre jernalder. De to bygningene som ble utgravd hadde nedsenket gulv. Slike bygninger kalles gjerne grophus, selv om

⁵⁰ Pers.medd.: e-post fra Gaute Reitan 06.11.2015.

de utgravde husene på Hoen skiller seg noe fra hvordan slike klassiske grophus gjerne ser ut. Husenes funksjon er ennå ikke kjent, men det er antatt at de har vært formålsspesifikke bygninger knyttet til en nærliggende, samtidig gårdsbebyggelse. Klassiske grophus blir ofte sett i sammenheng med metallbearbeiding eller tekstilhåndverk.⁵¹

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har høy verdi. Haugene er svært godt bevarte. Gravfeltet er et av de største i Øvre Eiker, og den enkeltliggende gravhaugen muligens den største vi kjenner i kommunen i dag. Dette understreker Hoens posisjon som storgård i jernalderen, og setter den kjente Hoenskatten inn i en historisk kontekst. Haugenes plassering og karakter er også representative for jernalderens gravskikk. I tillegg er trolig gravhaugen med ID 48973 trolig blant de største i Øvre Eiker.

Haugene er svært overgrodde i dag, og skjøtsel av området er nødvendig for opplevelsesverdien av kulturminnene. Ved fjerning av vegetasjon og opprettholdelse av et mer åpent landskap vil imidlertid gravene være svært godt egnet til formidling og opplevelse.

Kulturmiljøets avgrensing

Kulturmiljøet omfatter moreneryggene med kulturminnene, i tillegg til deler av det omkringliggende jordbruksarealet. Kulturminnene er anlagt i samspill med denne landskapstypen, da gravhaugene er tilknyttet fortidens gårder med drift av åkerareal.

Avgrensingen av miljøet er gjort med tanke på i så stor grad som mulig å bevare opplevelsen av kulturminnene i sitt opprinnelige landskap. Kulturmiljøet ligger i dag i området mellom grustaket Krillåsen i sør og massetaket Hoensmarka i nord. Grustaket Krillåsen utgjør i dag et kunstig skille mellom det som har vært et sammenhengende landskap fra Hoen gård og opp til gravene i Hoensmarka i fortiden. Det er derfor ekstra viktig å bevare det gjenværende, relativt urørte landskapet som omkranser gravhaugene. I dette landskapet er det ingen naturlige vegger, som kan ramme inn gravhaugene på en god måte og stenge nyere, visuelle forstyrrelser ute. Ved avgrensingen er derfor grensene lagt et stykke ut fra kulturminnene. I øst er grensen lagt til jernbanen, som med sitt moderne uttrykk er en naturlig grense for miljøet. I vest går grensen ved boligfeltet og i sør i kanten av Krillåsen, av samme grunn. I nord er grensen satt på nordsiden av høydedraget med gravhaugene.

⁵¹ Pers.medd.: e-post fra Gaute Reitan 06.11.2015

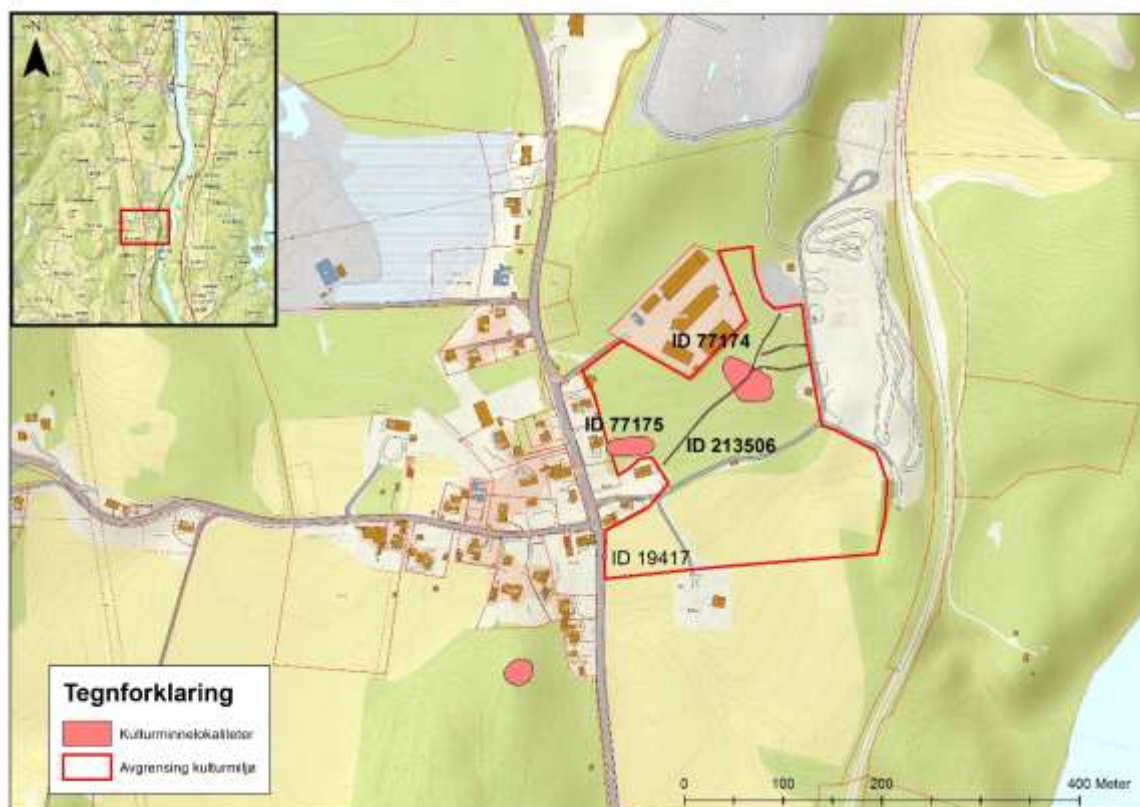
Kulturmiljø 11: Burud

Figur 105: Gravhaug på gravfeltet med ID 77174. I bakgrunnen skimtes den gamle ferdselsveien over gravfeltet. Foto mot nordøst.

Verneverdi: Høy verdi

Kulturmiljøet på Burud omfatter et av de bedre bevarte gravfeltene fra jernalderen i Øvre Eiker. Over gravfeltet går det en gammel ferdselsvei, som det er stor sannsynlighet for at har vært i bruk da gravene ble anlagt. Trolig har veien gått til et fergested ved elva. Fra gravhaugene har det opprinnelig vært god utsikt mot åkrene i sør, og noe utsikt mot Drammenselva i sørøst. Gravfeltet har sannsynligvis vært tilknyttet gårdene Skott eller Hoen. Landskapet rundt haugene blir stadig mer oppstykket av nyere inngrep, noe som understreker viktigheten av å bevare miljøet gravminnene ligger i før det er for sent. Kulturmiljøet har høy verdi på grunn av sin opplevelsverdi og sammenhengen kulturminnene seg imellom.

Figur 106: Kartet viser kulturmiljøets avgrænsning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger ved Burud, 3,5 km sør for Skotselv, og 4,5 km nord for Hokksund. Kulturminnene ligger på gården Burud, gnr 193/1, og går noe inn på Skogmo, gnr 193/4. I nord er et opparbeidet område med flere større bygninger som huser Norsk motorhistorisk senter, og enda lenger nord ligger Burud pukkverk. I øst går toglinjen og Drammenselva, i sør er det jordbruksareal og i vest ligger tettbebyggelsen ved Burud.

Kulturmiljøet inneholder to kulturminnelokaliteter med gravhauger; ID 77174 og 77175 og en hulvei (ID 213506). Landskapet rundt hulveien og gravhaugene i nordøst (ID 77174) består av en opphøyd, svakt sørøstskrånende terrasse, dekket med furuskog. Rundt ID 77175 i nordvest er terrenget flatere og heller svakt nedover mot sørvest. Her er skogen hugget og området åpent, med mye hogstavfall på bakken. Det er i løpet av det siste året blitt anlagt en stor parkeringsplass rett vest for Norsk Motorhistorisk senter, mellom de to gravfeltene. Sør for gravminnene er et jordbrukslandskap, som ligger noe lavere i terrenget enn den nordlige delen av kulturmiljøet.

Figur 107: Vegetasjonen nordøst i kulturmiljøet består av relativt åpen furuskog, med lyng i bunnsjiktet.

Figur 108: Landskapet nordvest i kulturmiljøet er nylig hugget.

Kulturminnene (ID 19417, 77174-175 og 213506)

Kulturmiljøet inneholder to gravfelt fra jernalderen: ID 77174 og 77175, i tillegg til en hulvei (ID 213506). Det er i tillegg registrert et funnsted på grensen av kulturmiljøet i vest (ID 19417).

Gravfeltet i nordøst (ID 77174) består av fem sikre og en mulig gravhaug. Haugene er steinblandete og stort sett klart markerte i terrenget. Fire av de fem haugene har grop i toppen med diameter 0,5-3 m, med dybde 0,5-1 m. Gravhaugene har diametere på 5-10 m, og er 0,5-1 m høye. På sørsiden av gravfeltet med ID 77175, og mellom gravene på ID 77174, går en gammel ferdselsvei, som nordøst for ID 77174 deler seg i tre løp. I sørvest får ferdselsveien form som en sti, mens den mot nordøst får mer karakter av en hulvei (ID 213506). Det er ikke mulig å datere slike veier uten grundigere arkeologiske undersøkelser, men det er sannsynlig at veien kan være svært gammel. Det er ikke usannsynlig at den også har gått her på den tiden da gravfeltene ble anlagt. Jernalderens gravminner er ofte plassert langs slike ferdselsveier.

Det var tidligere registrert tre gravhauger på gravfeltet i nordvest (ID 77175). Ved kontrollregistreringen i 2015 var det foretatt hogst over hele området. Det ble funnet tre hauger som trolig er de omtalte gravhaugene. Disse var delvis tildekket med hogstavfall og virket skadet av skogsmaskinene. Ved den opprinnelige ØK-registreringen målte haugene 5, 8 og 15 m i diameter og var 0,4, 0,7 og 1,7 m høye. Alle skal ha vært rundhauger, og de to minste skal ha hatt krater i midten.

Figur 109: Området der gravfeltet ID 77175 ligger. Foto mot vest.

Figur 110: Hulveien (ID 213506) sett mot nordøst.

På grensen av kulturmiljøet mot vest er det registrert et funnsted (ID 19417) der det skal være funnet heller under overflaten, i forbindelse med pløying i åkeren. Under hellene skal det ha vært et hulrom. Dette kan ha vært rester av en flatmarksgrav eller en utpløyd gravhaug, men dette er svært usikkert.

Kulturhistorisk bakgrunn

Gravfeltene på Burud er ikke undersøkt arkeologisk. Gravhaugenes karakter, det vil si deres slake sider og lave høyde, kan tyde på at de stammer fra eldre jernalder. På denne tiden eksisterte ikke Burud som gård, da den ble ryddet i middelalderen. Trolig har området og gravhaugene tilhørt enten gården Skott eller Hoen. I eldre jernalder var det trolig omkring 80 gårder i Eiker (Johansen 1994: 272-275).

Som mange av de andre gravfeltene i kommunen ligger også disse gravfeltene tett tilknyttet jordbrukslandskapet. Haugene er så lave at de trolig ikke kunne ses godt fra Drammenselva, og var nok i større grad tilknyttet ferdsel på land. Hulveien/stien gjennom gravfeltet er rester etter en slik eldre ferdselsvei, som kan ha vært i bruk siden jernalderen. Retningen på veien tyder på at den har den ført til et fergested ved Drammenselva. For de forbipasserende har gravhaugene trolig markert eiendom, makt og status til slekta på stedet.

Figur 111: En av gravhaugene på ID 77174, midt i bildet i silhuett mot skogen bak. Foto mot øst-nordøst.

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har høy verdi, da det inneholder et av få gravfelt som er forholdsvis godt bevart i Øvre Eiker, som ligger i relasjon til en eldre ferdselsvei. Den planlagte utvidelsen av Burud pukkverk i nord, og den nyanlagte parkeringsplassen vest for Norsk Motorhistorisk senter understreker hvor viktig det er å bevare det gjenværende landskapet rundt kulturminnene.

Kulturminnene i seg selv gir en historisk dybde til opplevelsen av landskapet. Den gamle ferdselsveien og de to gravfeltene er nært knyttet til hverandre, og illustrerer gravhaugenes plassering i fortidens kulturlandskap på en spesielt god måte.

Miljøet har også høy formidlingsverdi. Gravhauger som er så godt bevart som gravfeltet nordøst i kulturmiljøet er enkle å formidle ved hjelp av skilting. Kulturmiljøet er lett tilgjengelig fra Skotselvveien. Nærheten til Norsk motorhistorisk senter med hyppige besøk av barn og unge, gjør at besøkende også kan trekkes til kulturmiljøet i forbindelse med dette.

Kulturmiljøets avgrensing

Kulturmiljøets grense er satt til Norsk motorhistorisk senter i nord, industriområdet i øst, den tette boligbebyggelsen og riksveien i vest. I sør er det ingen naturlig avgrensende elementer, og grensen er lagt noe ut i dyrket mark. Ved avgrensingen av miljøet er det lagt vekt på å bevare det opprinnelige, fortidige landskapet i så stor grad som mulig. Det har vært viktig å bevare deler av jordbrukslandskapet. Kulturminnene er oppstått i samspill med denne landskapstypen, da gravhaugene er tilknyttet fortidens gårder med drift av åkerareal.

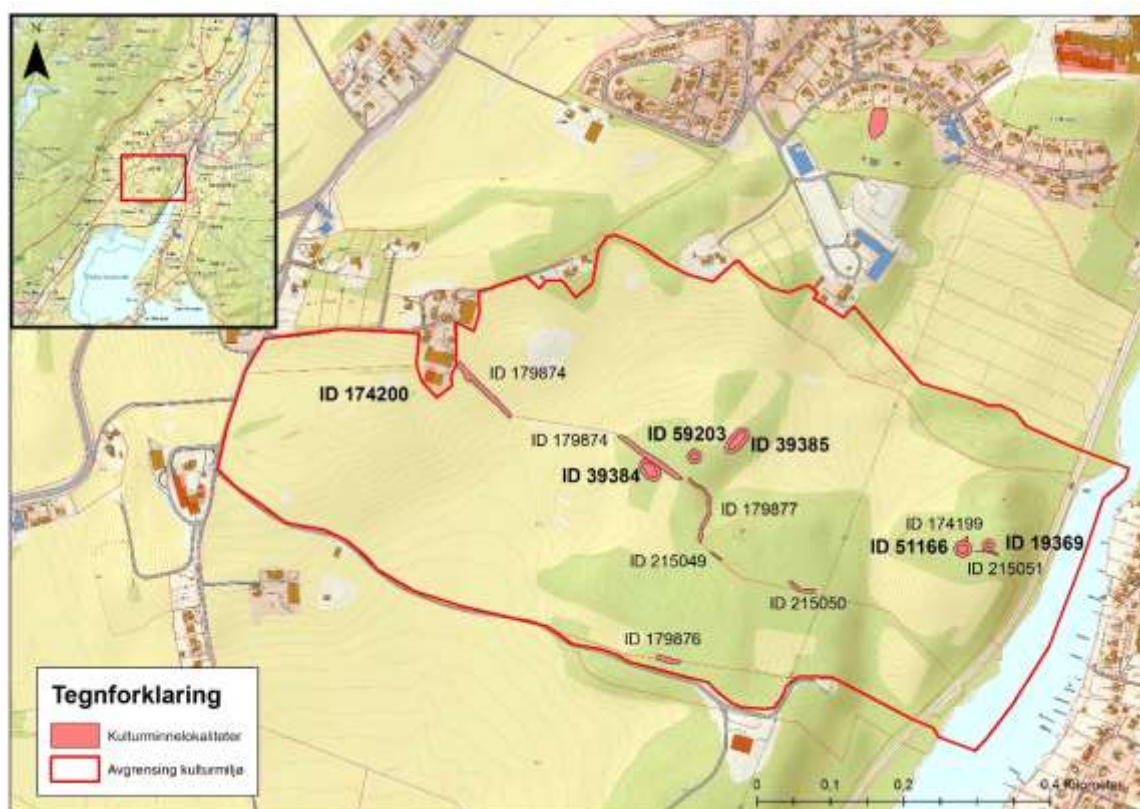
Kulturmiljø 12: Lunde Søndre

Figur 112: Steingjerdet på Lunde Søndre.

Verneverdi: Høy verdi

På gården Lunde Søndre, på vestsiden av Vestfosselva, ligger et jordbrukslandskap med spor etter gammel åkerdrift. I det samme landskapet ligger flere gravhauger fra jernalderen. Sammen med løsfunn fra gården forteller kulturminnene historien om jordbruk og bosetting i området fra yngre steinalder og frem til nyere tid. Kulturmiljøet har høy verdi på grunn av kulturminnenes tilknytning til landskapet, kulturmiljøets tidsdybde og opplevelsesverdi.

Figur 113: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. ID-nummer i fet skrifttype viser kulturminner som har automatisk fredet eller uavklart status, vanlig skrifttype viser ikke fredet. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger på gården Lunde Søndre gnr/bnr 165/1 og 3, omkring 1 km sørvest for sentrum av Vestfossen. Landskapet er delvis et åpent jordbrukslandskap med åkrer, dels koller med berg og skinnere jordsmonn, bevest med skog.

Det ligger syv automatisk fredete gravhauger innenfor kulturmiljøet fordelt på fem lokaliteter, der to av haugene er noe usikre som kulturminner. Gravhaugene ligger alle på kollene med skrint jordsmonn. Det er også registrert et funnsted (ID 147200) sør for tunet på Lunde, der det er funnet et spinnehjul fra jernalder eller middelalder. I tillegg er det registrert en etterreformatorisk fegate (ID 179874) og flere steingjerder/steinstrenger, trolig fra nyere tid (179877, 179876 m.fl.).

Figur 114: Landskapet på Lunde Søndre er i nordvest et åpent jordbrukslandskap. I sørøst, nærmere Vestfosselva er landskapet dominert av koller med skinnere jordsmonn, bevokst med blandingsskog.

Kulturminnene (ID 39384, 59203, 39385. 51166 og 19369 m.fl.)

Midt i kulturmiljøet ligger fem gravhauger fra jernalderen. Disse er fordelt på tre lokaliteter. ID 39384 består av to rundhauger med diameter 10 m og 10,5 m, høyde 1,5 m og 1 m. Begge haugene har kratere i midten, og særlig den nordligste er sterkt skadet av gravingen. ID 59203 består av en gravhaug med diameter 6 m og en høyde på 0,4 m. ID 39385 består av to gravhauger. Her er det imidlertid noe usikkert om den østligste er en gravhaug eller om det er en naturlig forhøyning i terrenget. De to haugene måler 8 og 6 m i diameter, og har en høyde på 1 m og 1,8 m.

I østligste del av kulturmiljøet, like ved Vestfosselva, ligger to gravhauger (ID 51166 og 19369). Den ene av disse er imidlertid noe usikker som kulturminne. Haugene ligger på toppen av en øst-vestorientert morenerygg, bevokst med tett blandingsskog. Haugene måler 10-11 m i diameter og har en høyde på 2 m og 1,6 m.

Fra tunet på gården Lunde Søndre og mot kollene med gravhauger strekker det seg en gammel fegate, i form av to parallelle steinmurer (ID 179874). Den første delen av fegata starter rett nedenfor låven på tunet på Lunde Søndre, og går 100 m sørøstover ned på jordet. Neste parti starter 150 m lenger øst, ved kollen med gravhaugene. Fegata er her 150 m lang og går over kollen. Fra enden på fegata svinger veien mot sør, og her fortsetter et ca. 150 m langt steingjerde som følger eiendomsgrensen mellom Lunde Søndre 46/1 og 46/3 (ID 179877). Lenger øst og sør er flere slike steingjerder.

Figur 115: Venstre: Parti av fegata (ID 179874). Den ene av gravhaugene på lokaliteten med ID 39384-1 skimtes i bakgrunnen. Høyre: Gravhaugen med ID 39384-1.

Kulturhistorisk bakgrunn

Gårdsnavnet Lunde er et navn som muligens kan knyttes til førkristen kult. Den romerske forfatteren Tacitus skriver om germanerne at «de innvier lunder og skoger til dem [gudene]». Kanskje har det vært en slik hellig lund som har gitt opphavet til navnet på gården Lunde, selv om dette også kan komme av naturforholdene på stedet (Johansen 1994:286-288).

Det første spor etter mennesker på gården Lunde er en skafthullsøks⁵² funnet på Lunde Nedre 45/1, like utenfor kulturmiljøet. Øksa stammer fra yngre steinalder. I siste del av steinalder eller i eldre bronsealder ble det deponert tre flintdolker⁵³ et sted på gården, det eksakte funnstedet er ikke kjent. Det er kjent flere slike funn med dolker i andre deler av landet tolket som offer, og sannsynligvis er dette tilfelle også her (Reitan 2005: 63).

Figur 116: Flintdolke funnet på Lunde (C3575). Fotonr. Cf10483 © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0.

⁵² Museumsnummer C 31777

⁵³ Museumsnummer C 3574-3575

Gravhaugene på gården stammer trolig fra jernalderen. Det er vanskelig å datere gravene uten utgraving, men to andre gravfunn fra gården viser at det har vært begravelser både i eldre og yngre jernalder. Ved pløying av en haug på gården, ble det funnet en bronsekjel (østlandskjel) med brente bein, en berlokk (et hengesmykke) av gull og en spiralring av gull fra eldre jernalder under en liten helle⁵⁴ (se Figur 117). Kjelen er trolig opprinnelig laget i Italia, men importert fra Rhinområdet. Sammen med de sjeldne smykkene tyder dette på at den gravlagte personen har vært svært velstående (Johansen 1994:213). På en høyde rett vest for Lunde Nordre (gnr 45/1) ble det funnet et vikingtids sverd, en skjoldbule og bein under en stor helle. Dette ligger imidlertid nord for kulturmiljøet.⁵⁵

Figur 117: Venstre: Eksempel på hvordan gullberlokken funnet på Lunde kan ha sett ut. Den avbildete berlokken er funnet på i Gloppen i Sogn og Fjordane og er ca. 4,5cm lang. Foto Bf_LyA_000105 © 2015 Universitetsmuseet i Bergen / CC BY-NC-ND 3.0.

Høyre: Østlandskjelen funnet på Lunde (C3835). Foto fra Johansen 1994:213, opprinnelig fra Kulturhistorisk museum, UiO.

Som nevnt tidligere ligger ofte fortidens gravminner langs gamle ferdselsveier, på plasser med god utsikt over landskapet. Også her har gravhaugene opprinnelig ligget godt synlig og med god utsikt over det omkringliggende åkerlandskapet og Fiskumvannet, som trolig har vært en viktig ferdselsåre i fortiden. Kanskje følger også fegata en gammel ferdselsvei. Veifaret gjennom fegata kan ha et eldre opphav og kan således gi en pekepinn på samferdselsmønster i forhistorisk tid.

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har høy verdi. Kulturminnene innenfor miljøet er alle knyttet til jordbruksbosetningens historie, og viser stor tidsdybde. Sammen viser løsfunn, gravfunn, gravhauger og fegata at Lunde har vært et viktig sted både i steinalder, bronsealder og jernalder.

Kulturmiljøet har også høy verdi på grunn av gravhaugenes sterke tilknytning til landskapet de ligger i. Kulturminnene ligger i et landskap som trolig er lite endret fra hvordan landskapet kan ha sett ut da gravhaugene ble anlagt. Gravhaugenes karakter og plassering er typisk og illustrerer fortidens gravskikk på en god måte. Miljøet har også gjennom fegaten og landskapsformene estetiske kvaliteter, som også øker opplevelseshverdien av kulturminnene.

⁵⁴ Museumsnummer C 3835-3838

⁵⁵ Museumsnummer C 26851

Kulturmiljøets avgrensning

Ved avgrensingen av kulturmiljøet har det blitt lagt vekt på å bevare sammenhengen mellom kulturminnene og landskapet de ligger i. Det er av betydning å bevare det omkringliggende landskapet så urørt som mulig. Da gravminnene og fegata har en sterk tilknytning til jordbrukslandskapet er det spesielt viktig å inkludere dette i kulturmiljøet. Det samme gjelder tilknytningen til Vestfosselva.

Da det er svært få naturlige «vegger» som rammer inn landskapsrommet som kulturmiljøet er en del av har kulturmiljøets grenser blitt trukket et stykke ut fra kulturminnene. Dette er gjort siden nyere inngrep, som for eksempel boligbygging vil kunne ses på lang avstand i et så åpent landskap.

Figur 118: Utsikt fra fegata mot gårdene Eik store og Eik lille mot vest-sørvest.

For å bevare gravminnenes tilknytning til Fiskumvannet er grensen for kulturmiljøet lagt noe ut i vannet i øst. Sørøver følger kulturmiljøets grense veien inn til Ek bioenergi, da dette med sitt moderne uttrykk er naturlig grense for miljøet. Lengst i vest går grensen langs Flesakerveien, og videre nordover langs Kongeveien. Her inkluderer den noe skog/randvegetasjon for å skjerme mot visuelle forstyrrelser i landskapet utenfor kulturmiljøet.

Kulturmiljø 13: Dramdal og Ullandåsen

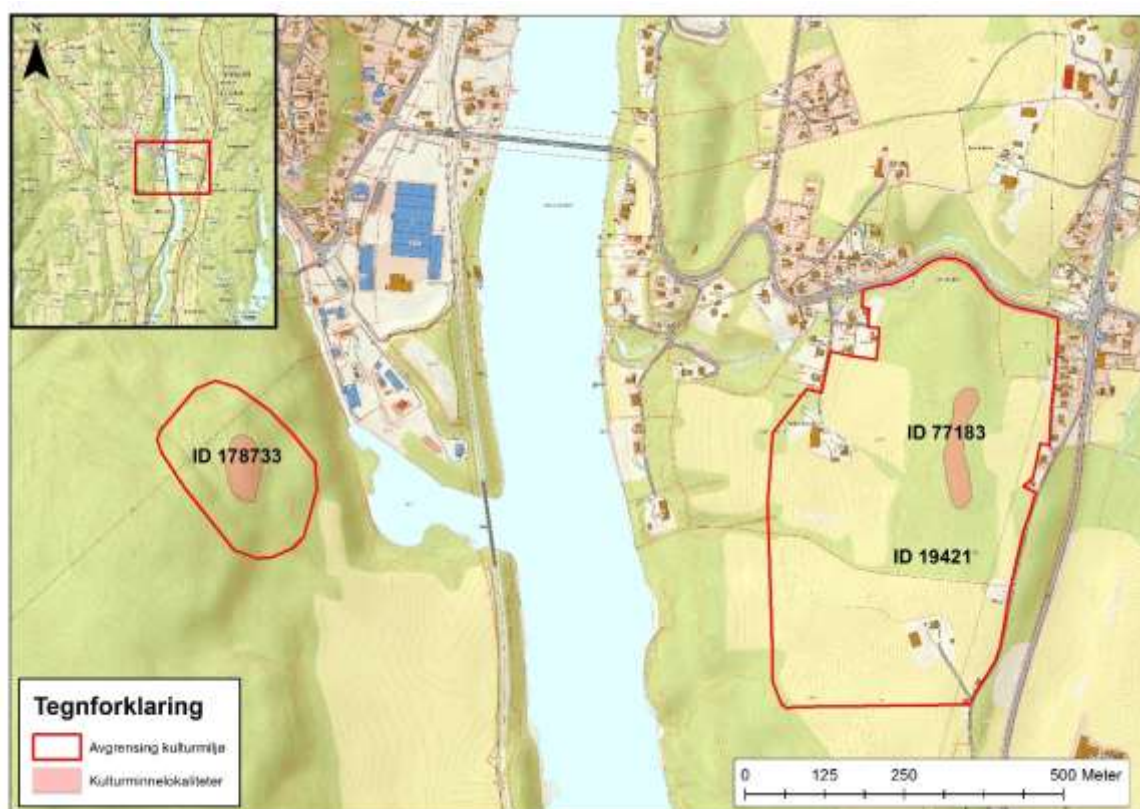
Figur 119: Gravhaug på gravfeltet med ID 77183.

Figur 120: Murer på borgen på Ullandåsen.

Verneverdi: Høy verdi

På gården Dramdal 204/4 ligger seks gravhauger på rekke langs vestkanten av et nord-sør orientert høydedrag. Gravhaugene ble anlagt her i jernalderen og har trolig tilhørt gården Dramdal. Ingen av haugene er utgravd, men det ble på slutten av 1800-tallet gjort et yngre jernalders gravfunn i en av haugene. På den andre siden av Drammenselva ligger borgen på Ullandåsen, sannsynligvis også bygget her i jernalder. Fra borgen har det opprinnelig vært god utsikt mot gården Dramdal og gravfeltet. Kulturmiljøet har høy verdi på grunn av sin historiske kildeverdi, sin formidlings- og opplevelsesverdi, og sin gode bevaringsgrad.

Figur 121: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Landskap og orientering

Kulturmiljøet er delt i to separate deler; en i øst og en i vest.

Den østlige delen av kulturmiljøet ligger på gården Dramdal 204/4, omkring 1-1,5 km i luftlinje sørøst for sentrum av Skotselv. Det ligger på Drammenselvas østbredd, på vestsiden av riksvei 35, sør for avkjøringen til Skotselv. Området består av to lokaliteter med gravminner fra jernalderen, beliggende på et nord-sørgående høydedrag. Det omfatter både høydedraget med kulturminnene og noe av det omkringliggende jordbruksarealet. Høydedraget er bevest med blandingsskog, og har et relativt skrint jordsmonn, og på skogsbunnen vokser det lyng, gress og einer. Ryggen ligger på omkring 90-95 m.o.h., og med mindre vegetasjon ville det være god utsikt mot sør, vest og nordvest. Mot vest er det også utsikt mot bygdeborgen i den vestlige delen av kulturmiljøet (ID 178733).

Den vestlige delen av miljøet ligger på motsatt side av Drammenselva, på toppen av Ullandåsen under gården Ulleland (gnr 189/1). Området omfatter én lokalitet; bygdeborgen med ID 178733, og noe av det omkringliggende skogsområdet. Området ved borgen er bevest med blandingsskog, og jordsmonnet er skrint. På skogsbunnen vokser lyng og einer. Borgen ligger på omtrent samme høyde som gravfeltet på Dramdal, på omkring 90 m.o.h.

Figur 122: Åsryggen med gravfeltet på Dramdal er bevokst med blandingsskog.

Figur 123: Vegetasjonen på borgområdet på Ullandåsen er sparsom med berg i dagen flere steder.

Kulturminnene (ID 77183, 19421 og 178733)

Kulturmiljøet inneholder tre lokaliteter: et gravfelt (ID 77183) og en gravhaug (ID 19421) i den østlige delen, som trolig har utgjort deler av samme gravfelt, og en bygdeborg (ID 178733) i den vestlige kulturmiljødelen.

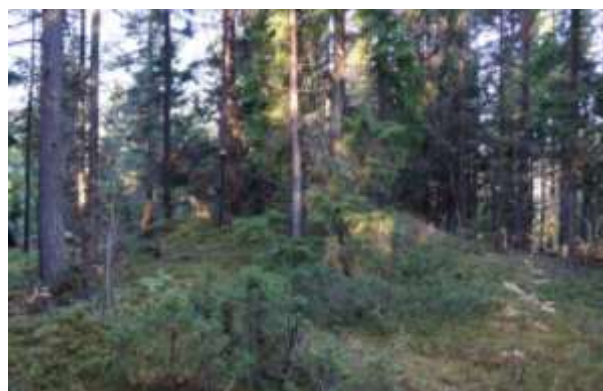
Gravfeltet med ID 77183 består av fem steinblandete rundhauger. Alle haugene er klart markerte, men de fleste er kratt- og gressbevokst og tegner seg derfor ikke tydelig i terrenget. Alle haugene viser spor etter graving og særlig enkeltminne 1 og 3, som begge har store kratere i toppen. Haugene måler fra 8-12 m i diameter og er 0,6-1 m høye.

Figur 124: En av flere gravhauger på ID 77183.

Den enkeltliggende gravhaugen (ID 19421) er en steinblandet rundhaug. Den er tydelig markert mot vest, nord og øst, men er noe utflytende i sør. Haugen virker urørt, med unntak av skogsvei/traktorvei over haugens østkant. Haugen måler 6 m i diameter og har en høyde på 0,6 m.

I 1886 ble det, i en av de tre store haugene på Dramdal (ID 77183), funnet et tveegget sverd uten hjalter, en mulig skjoldbule og trolig stykker av bryner⁵⁶. Gjenstandene ble funnet «ca. 2 alen under jordskorpen» og er datert til yngre jernalder.

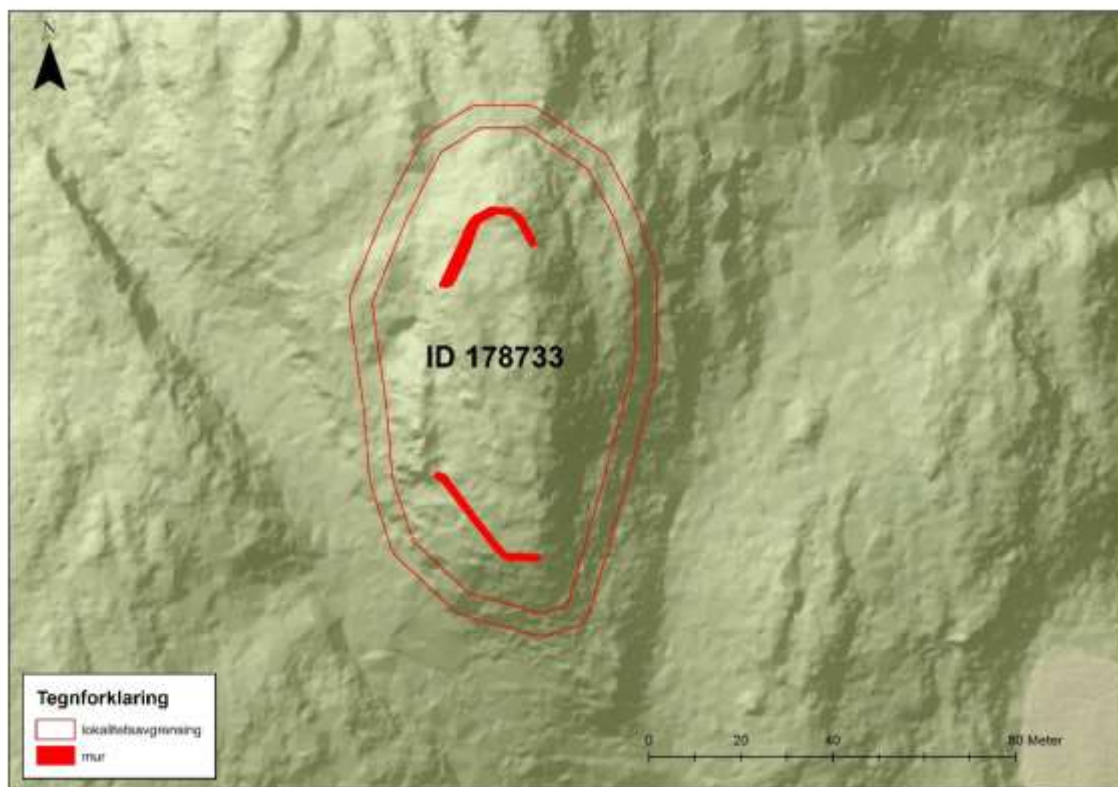

Figur 125: Venstre: gravhaugen ID 19421 ligger til høyre for skogsveien. Foto mot sør. Høyre: Gravhaug på lokaliteten med ID 77183.

Borgen på Ullandåsen består av to klart markerte murer, én på nordsiden (mur 1) og én på sørsiden (mur 2). I tillegg er det i nyere tid bygget to skjul/hytter innenfor borgområdet, en i øst og en i vest. Mur 1 er av varierende bredde/høyde, men der den er best bevart ca. 2 meter bred,

⁵⁶ Museumsnummer C 12805

og fra utsiden ca. 0,6 meter høy. Muren består av nevestore og noe større, relativt kantete stein. Muren går fra vestsiden, rundt nordkanten og ut på østsiden. Mur 2 er varierende i bredde og høyde, men der den er godt bevart ca. 1 meter bred og av samme type stein som mur 1. Muren er svært utrast i øst, slik at det er vanskelig å skille muren fra naturlig ur.

Figur 126: Borgen på Ullandåsen med murer markert med tykk rød strek.

Figur 127: Murene på Ulleland-borgen

Kulturhistorisk bakgrunn

Gravene på Dramdal er typiske for jernalderens gravminner. De er anlagt som rundhauger, den vanligste typen gravminner i jernalderen. Innenfor feltet finnes både lave og slake, og høye gravhauger med brattere sider. Ut fra gravfunnet gjort i den ene av haugene på 1800-tallet vet vi at gravfeltet var brukt i yngre jernalder, men haugenes ytre form tilsier også at enkelte kan stamme fra eldre jernalder.

Som andre gravminner fra jernalderen i kommunen ligger også disse med utsikt til og innsyn fra en av de viktigste ferdselsveier i området i fortiden; Drammenselva. Gravene ligger på gården Dramdal. Første ledd av gårdsnavnet kommer trolig av det oldnorske «Drofn», det gamle navnet på Drammenselva, som betyr bølge eller opprørt vann (Johansen 1994:267). Det samme ordet har gitt opphavet til navnet Drammen. Gården kan ha fått navnet fra elva, eventuelt kan det motsatte ha vært tilfelle (Johansen 1994:267). Ut fra gårdsgrenser, beliggenhet og gårdsnavn mener arkeolog Øystein K. Johansen at gården er svært gammel, og bør ha vært en av de første gårdene langs elva. Muligens har gårdene Knive og Dramdal opprinnelig utgjort deler av samme gård (Johansen 1994:266-267).

Borgen på Ullandåsen har likhetstrekk med borgene ved Junger, ved at murene her er av små dimensjoner og virker mindre egnet til forsvar enn flere av de andre borgene i kommunen. Borgområdet er heller ikke svært vanskelig tilgjengelig fra naturens side. I motsetning til Junger-borgene ligger imidlertid Ulleland-borgen svært sentralt i dag. Det er interessant at navnet Ulleland og Ullandåsen trolig betegner et område som er tilegnet guden Ull (Rygh 1909:287). Ull var en gud som hadde sin storhetstid i eldre jernalder, da han trolig var hovedguden i visse områder i Norden. Det er ulike tolkninger av denne guden; han har både blitt sett som en slags personifisering av himmelen, en jaktgud, skigud og en gud man kalte på i forbindelse med strid og tvekamp (Johansen 1994:286). Det er ikke umulig at dette kan ha noe med borgen på Ullandåsen å gjøre. Kanskje har muranlegget på Ullandåsen sammenheng med kultisk aktivitet tilknyttet guden Ull?

Ifølge Johansen kan endelsen «-land» i gårdsnavnet Ulleland tyde på at gården har blitt ryddet en gang i perioden 400-1000 e.Kr. (Johansen 1994:265, 286-287). Det er derfor sannsynlig at enkelte av gravene på Dramdal og borgen på Ulleland kan være fra samme tidsperiode. Fra borgen er det god utsikt mot elva og gravfeltet på den andre siden.

Figur 128: Det er svært god utsikt fra borgen på Ulleland mot gravfeltet på Dramdal (rød pil viser omtrentlig plassering av gravfeltet).

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har høy verdi på grunn av kulturminnenes tilstandsgrad og sterke tilknytning til landskapet og kulturmiljøets formidlings- og opplevelsesverdi.

Kulturminnene er godt bevarte, og mindre forstyrret av nyere aktivitet enn mange andre gravminner i kommunen. Både landskapet rundt Ulleland-borgen, det som omkranser gravfeltet på åsryggen, og jordbruksområdet sør og vest for åsen er lite berørt av nyere aktivitet. Dette fører til at kulturminnene blir enklere å forstå og sette i en historisk sammenheng. Sammen gir kulturminnene og landskapet kulturmiljøet en høy verdi.

Borgen på Ullandåsen og gravminnene kan stamme fra samme periode, og det er sannsynlig at begge har en tilknytning til gårdsbosetningen.

Kulturmiljøet inneholder gravminner som er representative for andre gravminner fra jernalderen i kommunen. Gravminnene er forholdsvis godt markert i terrenget, og er gode eksempler på jernalderens gravskikk. Ved å tilrettelegge for publikum gjennom skilting og skjøtsel vil gravminnenes formidlings- og opplevelsesverdi kunne høynes betraktelig. Vegetasjonen på haugene bør fjernes og den omkringliggende skogen bli stående igjen. På denne måten kommer kulturminnet godt frem i landskapet, samtidig som det ikke åpnes så mye at det er fare for vindfall av trær. I tillegg vil skogen skjerme for moderne visuelle inntrykk, som for eksempel riksveien i øst og tettbebyggelsen i nordvest. Ved skjøtsel må det først utarbeides en skjøtelsavtale med fylkeskommunen.

Det er gode parkeringsmuligheter nord for høydedraget med gravminnene, på nordsiden av veien Knivedalen. En skiltet sti fra denne siden av kulturmiljøet vil gjøre gravfeltet lettere tilgjengelig for publikum. Ullelandborgen er også forholdsvis lett tilgjengelig. Det er mulighet for parkering ved Hærebrusanden. Herfra går det skogsvei og sti inn til borgen.

Kulturmiljøets avgrensing

Den østlige delen av kulturmiljøet omfatter åsryggen med gravminnene og deler av det omkringliggende jordbruksarealet. Kulturminnene er oppstått i samspill med denne landskapstypen, da gravhaugene er tilknyttet fortidens gårder med drift av åkerareal. Gravminnene ble gjerne lagt på mindre produktive områder i gårdens eie, slik som her på denne skrinne høyderyggen. I nord er grensen satt til veien Knivedalen, da den avgrenser det urørte, forhistoriske landskapet. I øst inkluderer kulturmiljøet noe jordbruksareal, før grensen går ved boligbebyggelsen vest for riksvei 35. I vest er grensen satt ved gårdstunet på Dramdal 204/4, og i sør er noe jordbruksareal inkludert, slik at gårdstunet på Dramdal markerer sørlig grense. Det er også ønskelig at siktlinjene fra gravfeltet mot elva opprettholdes.

Den vestlige delen omfatter Ulleland-borgen og det omkringliggende skogsområdet. Det er ingen klare, naturlige «vegger» i området ved borgen, Grensen er derfor strukket noe ut fra kulturminnet, slik at virkningen av borgen i landskapet opprettholdes. Kulturmiljøet omfatter også et nordvest-sørøstgående søkk i terrenget, som kan ha vært en naturlig passasje for ferdsel gjennom området.

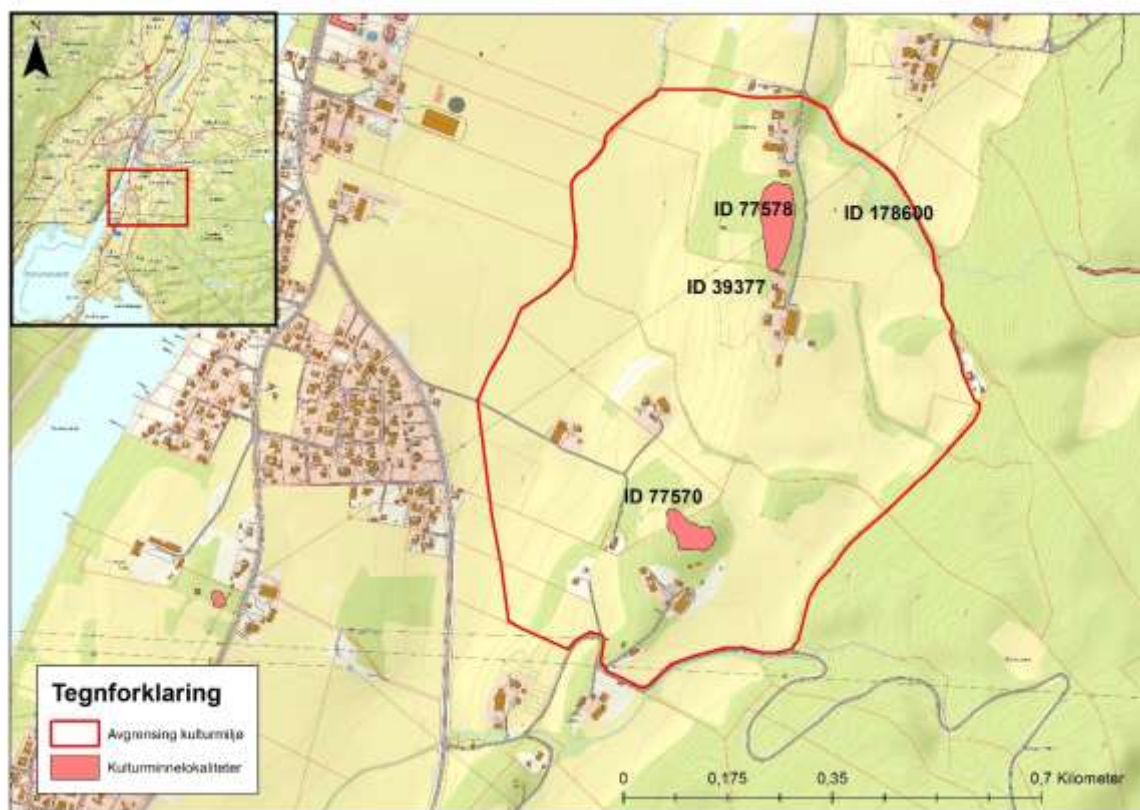
Kulturmiljø 14: Besseberg-Såsen

Figur 129: Gravhaug på Såsen (ID 77570).

Verneverdi: Høy verdi

På en elveterrasse på østsiden av Vestfosselva ligger flere store gårder. På to koller på kanten av terrassen ble det for inntil 2000 år siden anlagt to gravfelt, mellom dagens gårdstun på gårdene Besseberg og Såsen. En arkeologisk utgraving av gravhaugene på Besseberg i 1891 har bidratt med viktig kunnskap om jernalderens gravskikk i Øvre Eiker. Kulturmiljøet har høy verdi på grunn av sin historiske kildeverdi og sin formidlingsverdi.

Figur 130: Kartet viser kulturmiljøets avgrensning og beliggenhet. Numrene på kartet refererer til lokalitetenes ID-nummer i Askeladden. Kartgrunnlag fra www.kartverket.no

Figur 131: Flyfoto over området med kulturminnelokaliteter markert. Gårdene Besseberg og Såsen til høyre i bildet, sml. kartet over. Skjermdump fra Askeladden.

Landskap og orientering

Kulturmiljøet ligger omkring én km sørøst for sentrum av Vestfossen, på gårdene Besseberg (gårdsnr. 36) og Såsen (gårdsnr. 37). Det inneholder to gravfelt (ID 77570 og 77578) og en gravhaug (ID 39377), som trolig opprinnelig er en del av gravfeltet med ID 77578. I tillegg er det registrert et funnsted (ID 178600) for et beslag av kobberlegering her⁵⁷

Kulturminnene ligger på to forhøyninger langs kanten av terrassen. På den nordligste av disse, (med ID 77570 og 39377) består vegetasjonen av blandingsskog og kratt, og noe berg i dagen. Bunnvegetasjonen er forholdsvis høy enkelte steder, slik at kulturminnene er vanskelige å se. På den sørligste kollen, med gravfeltet ID 77570, er det relativt åpen skog dominert av bartrær, med noe innslag av løvtrær. Her er bunnvegetasjonen lav, trolig på grunn av plenstell og muligens beite. Området som omkranser kollene med jernaldergravene er i hovedsak åkerarealer.

Figur 132: Terrassen med gårdene Besseberg 36/1 til venstre for midten av bildet, og 36/2 til høyre for midten av bildet. Foto tatt fra Eikernveien, mot øst.

Kulturminnene (ID77578, 39377, 77570 og 178600)

Det nordligste gravfeltet (ID 77578) besto opprinnelig av syv rundhauger, en langhaug, en trekantet og en firkantet steinlegging. Gravene ble imidlertid gravd ut av arkeologen Nicolay Nicolaysen i 1891. Rundhaugene hadde før utgravningen diametere på 2,9-11,6 m, og høyder på 0,6-1,6 m. Langhaugen var 11 m lang, 4,8 m bred og 0,9 m høy. Den trekantete steinleggingen hadde tre armer på ca. 10 m lengde, mens den firkantete målte 2,5 x 3 m. Ved ØK-registreringen i 1965 var to av rundhaugene borte, i tillegg var det vanskelig å skjelne steinleggingene. Ved kontrollregistreringen i 2014 var det kun to hauger som sikkert kunne påvises. Utgravningen og senere aktivitet har ført til at det store flertallet av gravminnene i dag er tilnærmet fjernet, og de resterende er svært vanskelig å få øye på i terrenget. På grunn av utgravningsmetodene brukt på denne tiden er det likevel mulig at enkelte deler av gravminnene kan være urørte.

⁵⁷ Dette er innlevert Kulturhistorisk museum, men i skrivende stund ikke tildelt museumsnummer.

Figur 133: Gravhauger på ID 77570 (enkeltminne 1 og 3). Foto mot sør.

I sørkant av det nordligste gravfeltet ligger det en enkelt rundhaug (ID 39377). Rundhaugen kan trolig regnes som del av samme gravfelt som ID 77578. Den er klart markert i terrenget, og noe utgravd mot nordøst og øst. Den har en diameter på 12 m, og er 1,2 m høy. I dag er haugen svært overgrodd og delvis dekket av avfall.

Det sørligste gravfeltet (ID 77570) er tilnærmet intakt, og består av seks sikre og en usikker rundhaug. Alle haugene er klart markert og tegner seg tydelig i terrenget. De er steinblandete og har med unntak av én, svake forsenkninger i toppen. Haugen midt i feltet mot nordøst er mest utgravd og har en grop med diameter på 3 m og dybde 1,2 m. Dette er den største haugen i feltet med diameter 13 m og en høyde på 1,3 m. De andre haugene måler 4-12 m i diameter, og er 0,5-0,9 m høye. Alle haugene ligger på Såsen Store (gnr 37/1 og 37/2).

Funnstedet (ID 178600) ligger på jordet rett øst for ID 77578, og viser posisjon for et metalldetektorfunn; et beslag av kobberlegering⁵⁸.

Kulturhistorisk bakgrunn

Gravfeltet på Besseberg er av arkeologisk interesse, både på grunn av innholdet som ble funnet i gravene, og gravenes variasjon i form og størrelse. Her er både rundhauger, en langhaug og to steinlegginger - den ene trekantet og den andre flat og firkantet. Alle begravelsene var branngraver (Johansen 1994:209).

Under utgravingen av haugene sommeren 1891 ble det funnet flere gjenstander⁵⁹. Gjenstandene viser at det ble begravet både kvinner og menn her, i både eldre og yngre jernalder. På dette gravfeltet ble en av de aller eldste gravene fra merovingertiden i Norge funnet. I graven var gravlagt en mann med et enegget sverd, to leirkrukker, et spinnehjul, en pinsett av bronse og en

⁵⁸ Beslaget har ennå ikke fått museumsnummer, men har hos fylkeskommunen fått aksjesjonsnr. BFK 14/88.

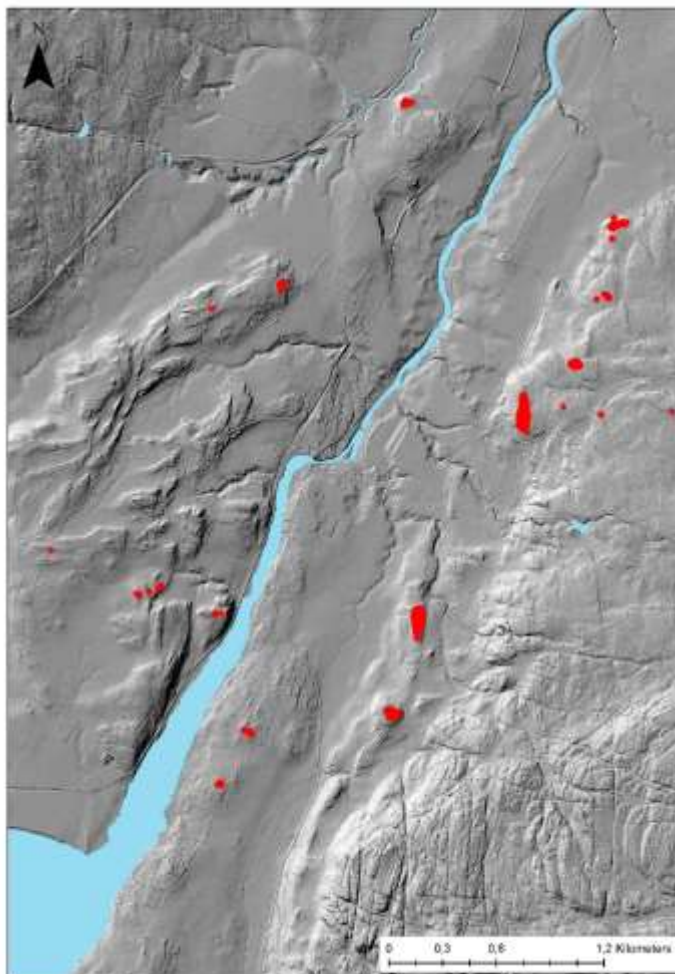
⁵⁹ Museumsnummer C 16395-412, C 16413-417, C 16418-420, C 16421-425, C 16426-429, C 16430-438, C 16439-444.

langkam av bein (se bildet under) (Johansen 1994:292-295). I en av de andre haugene var en vikingtids grav med minst 8-9 jernredskaper som kan knyttes til smedarbeid (Johansen 1994:310-312). Slike redskaper finnes i omkring 10 % av mannsgravene fra vikingtid, men disse inneholder gjerne kun ett eller to redskaper. Bare et lite mindretall av gravene i Norge inneholder flere (Solberg 2000:238). I så henseende er denne graven på Besseberg sjelden kost. Arkeologen Müller-Ville (1977) mener graver med 3-5 smedredskaper representerer smedspesialister. Disse spesialistene skal ha laget redskaper det ikke var mulig eller hensiktsmessig å fremstille på gårdene (Solberg 2000:205). Johansen (1994: 312) mener dette må være bonden på gården, i og med at han var begravet på gårdens tradisjonelle gravplass. Som Johansen skriver (ibid.) hadde smeden svært høy status i samfunnet i vikingtiden.

Figur 134: Kam (C 16442) og tang (C 16395) funnet graver på Besseberg. Foto Cf22571_07_C16442 og Cf21559_31A. © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-NC 3.0

Plasseringen av gravfeltene langs kanten av platået gjør at de fleste av gravene har vært godt synlige i nærområdet, spesielt fra elveslettene nedenfor platået, og fra Vestfosselva. Vi vet at Vestfosselva har vært en viktig ferdselsåre i historisk tid (Moseng 1994:13-15). Det er også sannsynlig at den har hatt en lignende rolle i jernalder og lenger tilbake i tid. Som tidligere nevnt ligger flere av de andre gravfeltene på denne siden av dalen langs den samme brinken i terrenget, og har også hatt en symbolsk funksjon - ved å markere slektas status og makt og kanskje holde oppsyn med forbipasserende i området.

Figur 135: Gravfelt og enkeltliggende gravminner i kommunen. Kombinasjon av LIDAR-kart og bakgrunnskart fra: www.kartverket.no

Bakgrunn for verdivurdering

Kulturmiljøet har høy verdi på grunn av kulturminnenes sterke tilknytning til landskapet, kulturmiljøets representativitet, formidlings- og opplevelsesverdi.

Kulturminnene er som tidligere nevnt representative for gravminner i jernalderen i kommunen. Kulturminnene er sterkt knyttet til landskapet de ligger i, og den strategiske plasseringen i landskapet vises også tydelig i dag. Fortsatt er elveterrassen og jordbrukslandskapet mellom terrassen og Vestfosselva lite berørt av nyere tids aktivitet. Det relativt intakte landskapet gjør det lettere å forstå og sette kulturminnene inn i en historisk sammenheng.

Kulturminnene på Såsen har en høy opplevelsesverdi. Gravhaugene på Besseberg derimot, ble for en stor del fjernet i forbindelse med utgravingen i 1891 og har i dag en redusert opplevelsesverdi. Utgravingen innebar imidlertid at vi vet mye om gravskikken her, hvordan de spesifikke haugene var bygget opp og hva de inneholdt. Kunnskapen fra utgravingen vil derfor være svært verdifull i formidling av kulturmiljøet, og være en fin illustrasjon på jernalderens gravskikk i Øvre Eiker, samtidig som det vil kunne gi en forestilling om hva som kan skjule seg i de urørte gravhaugene på

Såsen. Kulturmiljøet har derfor en høy formidlings- og opplevelsesverdi, på tross av at store deler av gravfeltet på Besseberg er fjernet.

På grunn av det store antallet fjernete og skadete gravminner fra jernalderen i kommunen er det viktig å bevare det lille antallet som fortsatt er bevart i sitt opprinnelige miljø, det vil si i landskap som ikke har endret seg mye på de siste 1000-2000 årene siden gravfeltene ble anlagt.

Kulturmiljøets avgrensning

Ved avgrensingen av kulturmiljøet har det vært viktig å beholde gravfeltenes tilknytning til jordbruksarealene og gårdstunene.

I øst er grensen satt noe innenfor kanten av randvegetasjonen. Dette er gjort for å beskytte kulturmiljøet mot eventuelle fremtidige inngrep utenfor miljøet, som kan forstyrre den visuelle opplevelsen av gravfeltene. Mot sør er det ingen naturlig avgrensende landskapselementer, og grensen er derfor satt til Såsenveien. Veien er valgt som grense fordi den bryter opp inntrykket av det fortidige landskapet. I nord er grensen satt rett nord for tunet på Besseberg 36/1. Jernaldertunet har trolig ligget på samme sted som dagens tun. Ved å inkludere gården i miljøet bevarer den tydelige sammenhengen mellom gravhaugene og gårdsbebyggelsen. Mot vest er et flatt jordbrukslandskap, uten naturlig avgrensende landskapselementer. Grensen er lagt til bekkeløpet, som fungerer som en eiendomsgrense mellom gårdene på elveterrassen og gårdene ved Vestfosselva. Denne eiendomsgrensen kan gå langt tilbake i tid og er derfor naturlig å bruke som avgrensning av kulturmiljøet.